trast

ISBN 978-80-89008-55-1

Namiesto úvodu

Sedí na mape sveta a smeje sa. Môj trojročný synovec sa nesmierne zabáva na tom, že sa mu stačí pohnúť o pár centimetrov a už je v Amerike! A kde sú ľadové medvede? – pýta sa ma v izbe žilinského paneláku, pričom hľadí na zemeguľu, ktorá sa mu pod nohami rozprestiera na úhľadnom kuse lesklého papiera. Tuto – ukážem na Arktídu a on sa bleskovo prešmykne do studenej tundry. Ukáž mi Žilinu! – dožaduje sa. Na mape sveta je Slovensko malým fliačkom, a tak jeho domov s dôsledným premeriavaním, ale predsa len od oka, naznačím bodkou. A kde je naša zastávka? – pozerá spýtavo na bodku. Teraz sa už smejem ja.

Opantaný zvedavosťou a s bezhraničnou dôverou ku mne si vyžaduje, aby som mu ukázala svet v celej svojej rozmanitosti. Rýchlo a hneď!

V čase, keď spoločnosťou otriasa kríza dôvery je nesmierne dôležité, aby sme na seba nezanevreli, aby sme boli zvedaví, aby sme boli všímaví. Podľa viacerých výskumov totiž pocit dôvery kráča ruka v ruke s kvalitou života, prispieva tiež k väčšej otvorenosti k cudzincom či menšinám. Ak však nedôverujeme ani blízkemu okoliu, je veľmi ťažké pociťovať dôveru voči ľuďom, ktorých nepoznáme a ktorí pochádzajú z iného kultúrneho prostredia.

Všetko, čo je spojené s dôverou a jej odrazom vo vzťahoch k rozmanitosti na Slovensku, budeme hľadať počas 13. ročníka multikultúrneho festivalu [fjúžn]. Veríme, že spoznávanie a prepájanie cudzineckých komunít a jednotlivcov pomôže zasievať zrnká vzájomnej dôvery.

Milé čitateľky a milí čitatelia, nech už je váš domov ktorýkoľvek fliačik na Zemi, želáme vám, aby vás nasledujúce strany nášho festivalového zinu podnietili spoznávať rozmanité príbehy ľudí v celej svoje škále farebnosti. Prajeme vám inšpiratívne čítanie a dúfame, že táto publikácia pomôže vzbudiť záujem o druhých a tiež takú zvedavosť, akú mal ten trojročný chlapec sediaci na mape sveta.

S dôverou
Anna Jacková a celý tím Nadácie Milana Šimečku

Obsah

Magazín 13. ročníka festivalu [fjúžn]

04
komentár
Tom Nicholson/SME:
Za 25 rokov som spoznal na Slovákoch to najlepšie i najhoršie

10
analýza
Marianna Mrva:
Dôvera – slepačí vývar spoločenského života

12
prieskum
Úplne. Skôr áno. Skôr nie. Vôbec nie.

14
rozhovor
Elena G. Kriglerová:
Ľuďom chýba súdržnosť, sami po nej volajú

17→
fotografický projekt
Aleš Vojtášek: tr∧st

24
komentár
Helena Tužinská:
Vražda všímavosti
Zmŕtvychvstanie dôvery
Etnografia praktík bez/moci I + II

28
anketa
Gál/Kolesárová/ Hvorecký/ Triaška
Stefanovič/Galanská

32
rozhovor
Grigorij Mesežnikov:
Názor viac než etnicita

42
reportáž
Tomáš Lindner/Respekt:
IMÁMKA V AKCI
Reportáž z berlínské mešity, která chce změnit tvář islámu v Evropě

48
rozhovor
Magdaléna Vaculčiaková & Noel Rojo:
ŽENY, KTORÉ ZOSTALI
Príbehy ľudskej podstaty

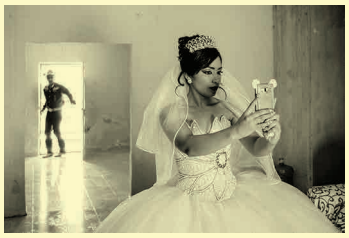

54
[fjúžn] odborne
Ivana Rapošová:
Kultúrny aktivizmus ako práca so symbolickými hranicami

58
recenzia
Michaela Rosová:
Hišámova cesta domov

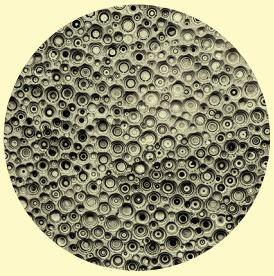

62
úryvok
Hišám Matar:
NÁVRAT
Otcovia, synovia a krajina medzi nimi

64
reportáž
Zuzana Kizáková:
Obete „zamrznutej“ krízy alebo ako sme nezabránili smrti malej Madiny

72
rozhovor
Olja Triaška Stefanovič:
O fotografii, architektúre, aj domove

84
eseje
I. Eva-Maria Walther:
Vysnívané zeme
II. Boudewijn Dekker:
Život na Slovensku, záujem o Slovensko
III. Anastasia Sevastyanova:
O novom domove a zlých učiteľkách

komentár

Za 25 rokov som spoznal na Slovákoch to najlepšie i najhoršie

Je to národ naklonený láskavosti, skromný a neistý si sám sebou, ale ochotný veriť vo veci správne a pravdivé.

Tom Nicholson

text vyšiel v denníku SME 11. februára 2018

foto Aleš Vojtášek

Tento článok som začal písať veľakrát. Zadanie znelo napísať o 25 rokoch, ktoré som strávil v tejto krajine, a čo ma naučili o Slovákoch. No zakaždým, keď som si zvolil politicky korektný uhol, neprešiel skúškou pravdivosti.

Takže dovoľte, aby som vám prezradil pravdu o tomto mieste. O tom, ako som mnohokrát cítil skutočne ľudské prepojenie, a o tom, ako mi to pomohlo prekonať jeho pravý opak: zúfalstvo.

Moja prvá skúsenosť je z 90. rokov minulého storočia. Prišiel som sem po tom, ako sestra spáchala samovraždu a moja rodina v Kanade sa rozpadla. Bolo za tým prevažne vlastné zúfalstvo a jeho nerozlučné dvojča odovzdanosť – hlásil som sa o učiteľské miesto v Kanade, a oni ma pridelili na Slovensko. A ja som nakoniec išiel, lebo som nemal žiadnu lepšiu predstavu, čo si počať so životom.

Privítanie pred 25 rokmi

Keď som tu už strávil nejaký čas, študent menom Paľo Bača ma pozval domov, aby som sa zoznámil s jeho rodičmi. Ja som však stále ešte bol v stave citového zmätku, a po prvej hodine som sa musel ospravedlniť, vyšiel som von a plakal uňho na balkóne. On vyšiel a silno ma objal. Keď sme sa vrátili dnu, jeho mama mala pre mňa studenú misu a pivo a kým som sa pobral spať, tiež ma ešte objala.

Oveľa neskôr som počul, že Paľo sa zabil.

Takže nech sa aj on stane súčasťou tejto spomienky – bol to veľkodušný, odpúšťajúci, temperamentný mladý muž.

Ak toto má byť história siahajúca 25 rokov dozadu, tak musí byť pravdivá. A pri jej rozprávaní musíme oddeliť zrno od pliev. Lebo nie každý zážitok stojí za zaznamenanie. Každá krajina má svojich borcov, idiotov, zločincov, byrokratov, oligarchov, podvodníkov, zradcov. Každá jedna.

Napísať o nich nepredstavuje pravdu o tom, čo je podstatou slovenskej nátury. A tou je empatia.

Odpočúvaný telefón. Zákonne

Empatia znamená schopnosť podeliť sa o pocity druhých a chápať ich. Nie ľutovať ich, to je súcit. Toto rozlíšenie je dôležité, lebo ja som zažil empatiu od mnohých Slovákov, ktorí ma neľutovali. Napríklad – policajtov.

Svoju prácu by som nebol mohol vykonávať toľko rokov bez empatie policajtov, s ktorými som hovoril – a neskôr sa s nimi spriatelil. Ich empatia nebola až tak v osobnej rovine, ako skôr v oblasti názorov a hodnôt, ktoré sme mali spoločné.

Odchádzam zo Slovenska, lebo som pochopil, že veci, v ktoré verím, ak sa tu vôbec raz stanú, potrvajú dlhšie, ako moje unavené kosti vydržia. A že v živote je už prineskoro, než aby som nebral vážne vrúcnu lásku a neobetoval pre ňu všetko.

Ako napríklad presvedčenie, že nespravodlivosť treba konfrontovať, naprávať – a hlavne by to mali robiť ľudia ako my, s informáciami o tom, ako fungovala a ako sa ju darilo ukrývať.

Nemôžem ich menovať bez toho, aby som im spôsobil ďalšiu traumu, lebo – ako som neskôr zistil od vtedajšej premiérky Ivety Radičovej – môj telefón bol zákonne odpočúvaný od roku 2007.

A naše kontakty – moja účasť na ich svadbách, priateľské návštevy po vymenovaní do novej funkcie v zamestnaní alebo oslavy narodenín – sa zneužívali na ich degradovanie alebo vyhodenie.

Pätnásťtisíc strán

Nikdy mi svoje degradácie alebo vyhodenie nedávali za vinu, hoci bolo jasné, že som to bol ja, kto im pokazil profesionálny život.

V živote každého novinára, ktorý robí to, čo robím ja, sú oni hrdinami, chrbticou a vzpriamenými plecami krajiny, za ktorú stojí za to bojovať. Sú tým najlepším zo Slovenska a početne predstavujú väčšinu.

Nemajú ale posledné slovo. A ich hrdinstvo sa často končí fraškou. Istý policajt mi raz dal 15-tisíc strán (nelegálnych) siskárskych telefonických odpočúvaní z rokov Vladimíra Mečiara.

Prečítal som ich všetky, dvakrát, za dve zimy desivého skúmania, a okopíroval som si najzaujímavejšie pasáže. Mal som pocit, že som zatvorený v stoke. Bolo však nemožné spracovať súhrn všetkého, čo sa mi dostalo do rúk.

Vtedajší zdroj, Peter Zachveja, ktorý bol zástupcom riaditeľa vojenskej rozviedky, naznačil, že by som mal odovzdať celý tento poklad a že jeho tím ho zanalyzuje a napíše správu, ktorú mi dajú.

Odovzdal som teda dokumenty a niekoľko rokov som čakal, za opakovaných vytáčok a výhovoriek, až mi nakoniec napísal: príde kuriér DHL a vráti dokumenty. Keď kuriér dorazil, priniesol iba dve knihy – dejiny vojenskej rozviedky na Slovensku.

Pomohol mi popíliť drevo

Čo tu teda vlastne všetci robíme? Prečo z tejto krajiny všetci neodídeme po toľkých urážkach férovosti a zdravého rozumu?

Občas bolo tých 25 rokov pre mňa ťažkých, rovnako ako pre mnohých z vás. Keď ma opustila manželka, mal som pocit, že sa steny preborili a došli mi všetky dôsledky toho, že strácam rodinu – a opäť sa vo mne zahniezdilo zúfalstvo.

Život mi však, vo všetkých komických variáciách, nachystal ďalšiu etudu. Práve som sa vrátil do SME a podpísal zmluvu s vtedajším zástupcom šéfredaktora Petrom Šabatom. V januári 2015 som však stratil tri týždne života v akomsi vákuu či okne, a ľudia, čo sa zastavili skontrolovať, čo sa so mnou stalo, opisovali, že som iba ležal na gauči a vegetoval.

Tesne pred týmto „oknom“ som si kúpil tri kubíky dreva na kúrenie od dedinského obchodníka. Metrové brvná ležali celé týždne na mojej príjazdovej ceste, neporezané a zmáčané dažďom. Susedov v Svätom Jure zjavne trápili – prečo ich nepopílim a neschovám niekam ako každý normálny Slovák.

Keď som sa nakoniec zmátožil z gauča a zašiel do krčmy, sused, s ktorého matkou som mával dlhoročný konflikt – čiže ten posledný na svete, od ktorého by som očakával podanie ruky – nevrlo naznačil, že zájde po motorovú pílu a spoločne sa o drevo postaráme. Do troch hodín bolo popílené a poukladané. A čo viac, od tej chvíle ma začal brať ako priateľa, podával mi ruku v krčme a zdravil ma na ulici.

Čo tu teda vlastne všetci robíme? Prečo z tejto krajiny všetci neodídeme po toľkých urážkach férovosti a zdravého rozumu?

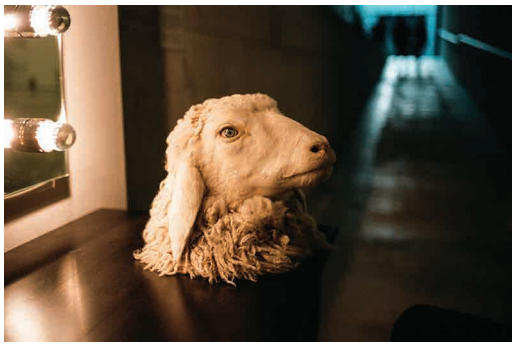

Čo ma privádza späť k prvej myšlienke: empatia je tým, čo ide Slovákom najlepšie – nielen mojim rovesníkom alebo tým s rovnakými životnými skúsenosťami či názormi, ale každému, kto rozozná blížneho v problémoch.

Národ naklonený láskavosti

Takže tu máme koniec mojej existencie na Slovensku. Znovu som sa skontaktoval so ženou, s ktorou som sa zoznámil ako sedemnásťročný. Volá sa April. Nečakal som, že ju ešte niekedy uvidím – po prvom raze, keď mi to zlomilo srdce. Ona ho ale vyliečila a naplnila opäť radosťou.

Odchádzam zo Slovenska, lebo som pochopil, že veci, v ktoré verím, ak sa tu vôbec raz stanú, potrvajú dlhšie, ako moje unavené kosti vydržia. A že v živote je už prineskoro, než aby som nebral vážne vrúcnu lásku a neobetoval pre ňu všetko.

Bývali však časy, keď som miloval aj túto krajinu a svoje miesto v nej. Odchádzam s vedomím, že som zažil zo Slovákov to najlepšie. Akí sú vnímaví voči problémom a zápasom – a slabostiam – druhých. Národ, ktorého mladí ešte vždy púšťajú v električkách starších krajanov sadnúť. Národ ešte stále naklonený láskavosti, skromný a neistý si sám sebou, ale tak strašne ochotný veriť vo veci správne a pravdivé.

Pokiaľ ide o zlých medzi nami – nikdy neboli hodní názvu „Slovák“. Tak ako najhoršie exempláre ľudstva v každom štáte, aj oni sa rozhodli, možno už ako deti, že ľudské spoločenstvo je im prekážkou v naplnení túžob. Že empatia je slabosť a pokora hlúposť.

Bodaj by som mohol zostať a vidieť ich porazených. No láska – a život – ma volajú.

analýza

Dôvera – slepačí vývar spoločenského života

„Ľuďom sa vo všeobecnosti dá dôverovať“
Zdroj: Európska sociálna sonda 2012

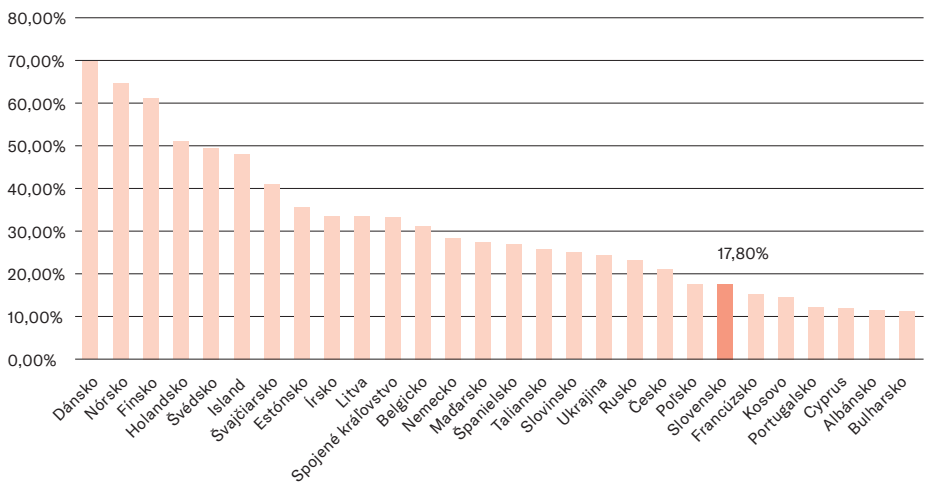

Marianna Mrva

Hovorí sa, že dôvera je základná podmienka a tmel spoločenského života, ktorá umožňuje fungovanie medziľudských vzťahov a demokratických inštitúcií. Dokazuje to množstvo výskumov verejnej mienky. Z ich výsledkov vyplýva, že dôvera, teda presvedčenie, že ostatní ľudia sú vo všeobecnosti dobrí a poctiví a neoklamú či nepoškodia nás, úzko súvisí s mnohými inými spoločensky žiadúcimi javmi. Na individuálnej úrovni sa ukazuje, že ľudia, ktorí sa domnievajú, že ostatným ľuďom sa vo všeobecnosti dá veriť, sa častejšie zapájajú do spoločenského života, participujú na veciach verejných, majú pozitívnejší postoj k demokratickým inštitúciám a sú tolerantnejší a otvorenejší voči menšinám.

S pocitom, že iným ľuďom je možné dôverovať, sa taktiež spája pocit väčšej kontroly nad svojím životom, väčší optimizmus, väčšia spokojnosť so životom a podľa niektorých výskumov aj lepšie zdravie. Niet divu, že Eric Uslaner, významný politický vedec a autor mnohých publikácií o dôvere, ju nazval slepačím vývarom spoločenského života, ktorý má pozitívny účinok na mnohé spoločenské javy, avšak podobne ako slepačí vývar, funguje trochu mysteriózne. Faktom však je, že medzi jednotlivými krajinami existujú

obrovské rozdiely v miere spoločenskej dôvery.

Z európskych krajín sa na čele rebríčkov dlhodobo držia škandinávske krajiny, v ktorých sa väčšina ľudí domnieva, že ostatným ľuďom sa vo všeobecnosti dá dôverovať. Na druhom konci kontinua sa umiestňujú mnohé postkomunistické krajiny, medzi nimi aj Slovensko, v ktorých je dôvera stabilne nízka. Výskumníci sa úplne nezhodujú na tom, čo za touto nízkou dôverou stojí, mnohí sa však domnievajú, že dnešná nízka dôvera pramení zo skúsenosti s komunistickým režimom, ktorý vytváral atmosféru, kde nikto nikomu, okrem svojej najbližšej rodiny, nemohol dôverovať.

Dánsky autor Christian Bjørnskov upozorňuje na procesy, ktoré sa u nás posilnili po nežnej revolúcií – na nárast sociálnej polarizácie, príjmových nerovností a neistoty. Podľa Zuzany Kusej nerovnosti nielen vytvárajú, ale aj udržiavajú nedôveru. Podľa nej sa totiž medzi nerovnosťami a nedôverou vytvára začarovaný kruh: nerovnosti plodia nedôveru a nedôvera vedie k neochote podporovať politiku zmierňovania sociálnych rozdielov.

Iný aspekt zdôrazňuje literatúra sociálneho kapitálu, a to formu a frekvenciu kontaktov s ľuďmi z rôznych sociálnych skupín. Táto teória hovorí, že práve hustota a rôznorodosť sociálnej siete jednotlivca môže ovplyvniť jeho dôveru v iných ľudí. Kontakty s inými ľuďmi majú esenciálnu dôležitosť aj pri vytváraní názoru na predstaviteľov menšín a na cudzincov. Poukazuje na to aj výskum Národného osvetového centra z roku 2017, z ktorého vyplýva, že kontakt s cudzími kultúrami, napríklad cez priateľstvá, pracovné vzťahy, ale aj cez literatúru či gastronómiu, prispieva k väčšej otvorenosti a dôvere k ľuďom z iných kultúr. Skúsenosti získané cez kontakty totiž eliminujú strach z neznámeho, a ako hovorí Anthony Giddens, protikladom dôvery nie je nedôvera, ale práve pocit úzkosti a strachu.

Spoločenské vzťahy, v ktorých prevláda strach, nedôvera a ostražitosť nielen vytvárajú zlú spoločenskú atmosféru, ale podľa poľského sociológa Piotra Sztompka sa vyznačujú aj vyššími transakčnými nákladmi. Znamená to, že nepísané pravidlá a ústne dohody sú vo vzťahoch, ktoré charakterizuje nedôvera, nahradené písomnými zmluvami a formalizovanými postupmi, čo zvyšuje náklady a vedie k ich nižšej efektivite.

Nedôvera má negatívny dopad nielen na medziľudské vzťahy, ale aj na vzťahy medzi ľuďmi a inštitúciami. Názory spoločenských vedcov sa síce líšia v tom, ako spoločenská a inštitucionálna dôvera spolu súvisia, faktom však je, že na Slovensku máme v obidvoch oblastiach resty. Podľa výsledkov medzinárodného Výskumu európskych hodnôt je na Slovensku od 90. rokov minulého storočia stabilne veľmi nízka dôvera v súdy a právny systém, tlač, ako aj v políciu a vládu a veľký pokles zaznamenala v poslednom období dôvera v cirkvi. Prieskum agentúry Focus z marca 2018 potvrdzuje tieto výsledky a poukazuje aj na nízku dôveru v mimovládne organizácie (viac ako 53 % opýtaných skôr alebo vôbec nedôveruje mimovládnym organizáciám). Výrazne nízku dôveru pociťujú ľudia aj voči cudzincom žijúcim na Slovensku. Zatiaľ čo pri cudzincoch, ktorí pochádzajú z krajín EÚ, Slováci ešte ako tak pociťujú dôveru (úplne dôveruje alebo skôr dôveruje 36,8 % ľudí), cudzincom z krajín mimo EÚ vyjadrilo dôveru spolu len 21,6 % opýtaných. Nadpolovičná väčšina ľudí dôveruje podľa Výskumu európskych hodnôt na Slovensku iba školstvu a armáde.

Stratená dôvera za získava naspäť už veľmi ťažko, nedôvera totiž komplikuje presadenie aj prospešných opatrení, zvyšuje ich náklady a znižuje ich efekt. V súvislosti s dôverou v inštitúcie však Piotr Sztompka uvádza niekoľko makrospoločenských faktorov, ktoré ju môžu posilniť. Patrí medzi nich okrem efektívneho a inkluzívneho fungovania, stabilita a koherentnosť spoločenských noriem a spoločenského poriadku, transparentnosť organizácií, t.j. prehľadnosť a ľahká dostupnosť informácií o ich fungovaní, ďalej stanovené normy ich kontroly a mechanizmy vyvodzovania zodpovednosti.

Vybudovanie dôvery na medziľudskej, ako aj na inštitucionálnej úrovni je beh na dlhé trate, ktorý vyžaduje odhodlanie a vytrvalosť, jeho efekt je však stabilná a harmonická spoločnosť, efektívne fungujúce spoločenské vzťahy a lepší a spokojnejší život.

Prieskum

Úplne. Skôr áno. Skôr nie. Vôbec nie.

V Nadácii Milana Šimečku sme si nechali vypracovať prieskum verejnej mienky o dôvere. Zaujímalo nás, do akej miery ľudia dôverujú alebo nedôverujú cudzincom z krajín EÚ žijúcim na Slovensku, cudzincom z krajín mimo EÚ žijúcim na Slovensku, súkromným médiám, verejnoprávnym médiám (RTVS), mimovládnym organizáciám a miestnym samosprávam. Opýtaní si mohli vyberať z nasledujúcich možností: úplne dôverujem, skôr

Do akej miery dôverujete alebo nedôverujete (%)	úplne dôverujete	skôr dôverujete	skôr nedôverujete	vôbec nedôverujete	nevie
verejnoprávnym médiám na Slovensku (RTVS)	14,4	58,2	18,8	6,8	1,8
súkromným médiám na Slovensku	7,3	48,6	28,8	11,8	3,4
cudzincom z krajín EÚ žijúcim na Slovensku	2,7	34,1	40,5	15,4	7,4
cudzincom z krajín mimo EÚ žijúcim na Slovensku	1,4	20,2	48	21,4	9
mimovládnym organizáciám	4,2	35,9	36,1	17,3	6,5
miestnej samospráve vo vašej obci/meste	10,5	51,5	25,3	9,8	2,9

Do akej miery dôverujete alebo nedôverujete (%)	úplne + skôr dôverujete	skôr + vôbec nedôverujete	nevie
verejnoprávnym médiám na Slovensku (RTVS)	72,6	25,6	1,8
súkromným médiám na Slovensku	55,9	40,6	3,4
cudzincom z krajín EÚ žijúcim na Slovensku	36,8	55,9	7,4
cudzincom z krajín mimo EÚ žijúcim na Slovensku	21,6	69,4	9,0
mimovládnym organizáciám	40,1	53,4	6,5
miestnej samospráve vo vašej obci/meste	62,0	35,1	2,9

dôverujem, skôr nedôverujem, vôbec nedôverujem, prípadne neviem. Ako sme na tom s dôverou k cudzincom oproti ostatným inštitúciám? A zmení sa pocit dôvery podľa toho, z akej krajiny ľudia na Slovensko prišli? Akú dôveru k cudzincom pociťujú napríklad voliči Sme rodina a akú SNS? Vybrali sme pre vás niekoľko zaujímavých údajov. Prieskum zrealizovala agentúra Focus v marci 2018 na vzorke 1012 respondentov.

DÔVERA K CUDZINCOM PODĽA VOLEBNÝCH PREFERENCIÍ

	Do akej miery dôverujete alebo nedôverujete cudzincom z krajín EÚ žijúcim na Slovensku		Do akej miery dôverujete alebo nedôverujete cudzincom z krajín mimo EÚ žijúcim na Slovensku	
Volebné preferencie	úplne + skôr dôverujete	skôr + vôbec nedôverujete	úplne + skôr dôverujete	skôr + vôbec nedôverujete
OĽaNO - NOVA	54,0	43,2	36,3	59,7
SaS	48,9	42,7	28,1	63,9
SME RODINA – Boris Kollár	44,2	53,2	29,4	66,9
SNS	42,2	52,3	29,1	64,1
KDH	40,4	56,3	24,1	67,8
MOST-HÍD	34,8	50,5	18,9	71,4
SMER-SD	33,9	57,3	16,2	74,4
iná strana	31,7	65,7	18,2	75,9
ĽS Naše Slovensko	19,9	78,2	12,0	86,1
nezúčastnili by ste sa volieb	33,7	58,4	22,3	67,2
nevie, nie ste rozhodnutý/á	32,4	53,3	13,9	68,6

rozhovor

Ľuďom chýba súdržnosť, sami po nej volajú

Elena G. Kriglerová

text Anna Jacková

Krízu dôvery v spoločnosti bolo cítiť už minulý rok, keď robila výskum o hodnotách a kvalite života na Slovensku. Plné námestia v krajine po vražde Jána Kuciaka a Martiny Kušnírovej podľa sociologičky Eleny G. Kriglerovej ukázali, že ľudia sami volajú po súdržnosti. „Je to unikátna šanca, ale nemôže to pri tom skončiť. Musíme súdržnosť posúvať aj na úrovne vzťahov s cudzincami, menšinami, rôznymi skupinami obyvateľov, napríklad zdravotne znevýhodnenými ľuďmi. Nejde len o korupciu v štáte, ale ide o to, ako tu chceme všetci spolu žiť.“

ELENA GALLOVÁ KRIGLEROVÁ vyštudovala sociológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 2005 sa spolupodieľala na založení Centra pre výskum etnicity a kultúry. Od roku 2012 v ňom pôsobí ako riaditeľka. Prácu v treťom sektore začala ako výskumníčka v Inštitúte pre verejné otázky. Kultúrna integrácia, prístup detí z prostredia menšín k vzdelávaniu a interetnické vzťahy sú témami, ktorými sa zaoberá najčastejšie. V súčasnosti sa intenzívne venuje úlohe samospráv vo vytváraní sociálnej súdržnosti a téme integrácie migrantov a menšín. V minulosti realizovala viacero výskumných projektov zameraných na situáciu Rómov a migrantov na Slovensku. Je autorkou a spoluautorkou viacerých publikácií venovaných uvedeným témam.

Anna Jacková:
Ako veľmi je podstatná dôvera na to, aby mal človek kvalitný život?

Elena G. Kriglerová:
Veľmi podstatná. Ukazuje sa to vo výskumoch aj teóriách, ktoré skúmajú koncept dôvery. Dôvera dáva istotu do života a veľmi ovplyvňuje aj to, ako človek vníma svet okolo seba. Ľudia, ktorí sú dôverčiví, sú oveľa viac optimistickejší a otvorenejší aj voči rozmanitosti. Ale na to, aby ste mohli mať dôveru k ľuďom, musíte žiť aj v krajine, v ktorej môžete dôverovať inštitúciám, je to do veľkej miery prepojené.

AJ:
Vo výskume o hodnotách na Slovensku ste skúmali dôveru k inštitúciám aj dôveru medziľudskú. Bol tam nejaký výrazný rozdiel?

EGK:
Bol tam rozdiel najmä v tom, že kým v medziľudskej dôvere ľudia ešte vedia nájsť vo svojom okolí niekoho, komu môžu dôverovať, tak v prípade inštitúcií bolo až nepríjemne šokujúce, že inštitúciám nedôverovali vôbec. V bežnom živote tiež majú pocit, že by mali byť ostražití, ale vedia si nájsť niekoho, na koho sa môžu spoľahnúť. A veľmi často to formulovali slovami –„komu môžete zavolať aj o polnoci a pomôže vám“.

AJ:
Kedy ste robili tento výskum?

EGK:
Pred rokom, v marci 2017.

AJ:
Po vražde novinára Jána Kuciaka a Martiny Kušnírovej samotné slovo dôvera, resp. nedôvera v spoločnosti, ale aj v médiách výrazne rezonuje. Ako to hodnotíte?

EGK:
Prekvapilo ma, že doteraz v médiách nerezonovalo, lebo podľa mňa je koncept dôvery mimoriadne dôležitý pre krajinu, aj pre to, ako funguje politika či spoločenské prostredie. Ale doteraz na to novinári príliš nereflektovali. Teraz sa ukazuje, aká je dôvera pre spoločnosť dôležitá. Vidíme, v akej situácii sa krajina ocitla, ale uvedomili sme si to až v extrémnej situácii.

AJ:
Znamená to, že žijeme vo všeobecnej nedôvere?

EGK:
Nedôvera nevznikla po vražde novinára a jeho snúbenice, je tu dlhodobo. Keď si pozeráme výskumy od 90. rokov, medziľudská

Lilit Mamikonyan,
digital banking expert

aj inštitucionálna dôvera je v porovnaní so západoeurópskymi krajinami veľmi nízka a stále klesá. Nie je to niečo, čo vzniklo len teraz, ale postupne sa to v ľuďoch zbieralo. Keď sme pred rokom robili tento výskum, videli sme, že boli mimoriadne nahnevaní na inštitúcie a na politikov a vražda bola posledná kvapka.

AJ:
Na čo sa ľudia najčastejšie sťažovali?

EGK:
Často hovorili, že na nedôveru v inštitúciách veľmi vplýva rodinkárstvo, ktoré je na Slovensku rozšírené, ďalej korupcia, ktorú automaticky sami otvárali ako tému, a tretím faktorom bola silná byrokracia. Štát od vás veľmi veľa vyžaduje ako od občana, ale na politikov alebo sudcov sa tieto pravidlá akoby nevzťahujú.

Veľmi sa to ale odlišovalo od jednotlivých inštitúcií, v súdnictve podľa respondentov neprebehla generačná výmena, od socializmu sú sudcovia stále tí istí, čo spôsobuje že sú neobjektívni. Ľudia majú stále pocit, že na niektorých ľudí spravodlivosť platí, na niektorých nie a celkovo domôcť sa spravodlivosti je veľmi ťažké.

V prípade polície veľmi cynicky vnímali slogan „Pomáhať a chrániť“. Podľa nich sú tu policajti nie pre ľudí, ale sami pre seba. Akoby boli iba tí, ktorí len vyberajú pokuty, ale nepomôžu vám, keď to potrebujete.

V zdravotníctve bolo silné rodinkárstvo. Ak nikoho nepoznáte, dobrej zdravotnej starostlivosti sa nedomôžete, čo je veľmi známe, až pomaly klišé. Pre mňa ale bolo zaujímavé zistenie, že ľudia zdravotníctvu ako takému nedôverujú, ale takmer každý sa stretol s poctivým lekárom alebo lekárkou. Ľudia ešte stále dokážu odlišovať medzi systémovou nedôverou a tým, že si niektorí ľudia v systéme dokážu robiť svoju prácu dobre.

AJ:
Ako je vôbec možné dôveru obnoviť?

EGK:
Myslím, a ľudia vo výskume to aj konštatovali, že veľký vplyv na to majú politici. Hovorili, že ryba smrdí od hlavy a pýtali sa: „Ako chcete, aby sme si my dôverovali, keď sami politici nám dávajú negatívne vzory?“

Veľmi často sa odvolávali aj na to, že kedysi slovo platilo. Existovala spoločenská zmluva, že sľuby medzi ľuďmi, ale aj v inštitúciách sa dodržia. Dnes to veľmi chýba a tým pádom sa v spoločnosti vytvára atmosféra nedôvery.

V prvom rade by bolo treba zmeniť, ako politici rozprávajú, ako sa držia toho, čo povedia. Druhá vec sú vzájomné vzťahy. Ak chceme, aby pravidlá dodržiavali politici, inštitúcie, tak ich musíme dodržiavať aj my sami.

Aminata & Fatou Diarra,
študentky

AJ:
Čím je spôsobená nedôvera podľa samotných ľudí?

EGK:
Vyplývajú na to veľké sociálne rozdiely a ľudia si potom závidia, nedoprajú si.

Druhý faktorom je odcudzenie a egoizmus, keďže žijeme veľmi rýchlu dobu a každý si hľadí len to svoje. Tretí faktor je silný konzervativizmus. Nie sme ochotní niečo meniť na svojom živote a radšej ideme v zabehnutých koľajničkách. Ak si to zhrnieme, treba začať pracovať vo všetkých týchto smeroch.

My, ľudia ako občania, by sme mali začať vo svojom okolí dôveru budovať. Ak chcem dôverovať iným, musím sa správať tak, aby aj oni mohli dôverovať mne a potom to vyžadovať od inštitúcií. To je absolútne kľúčové, aby sa toto v krajine zmenilo. V mnohých západoeurópskych krajinách, ak je niečo veľmi vysoké, tak je to práve dôvera v inštitúcie. Teraz myslím napríklad justíciu a políciu, kde je dôvera skoro na úrovni 90 %. Nech sa deje čokoľvek, čo s krajinou pohne, ako u nás vražda Jána Kuciaka a Martiny Kušnírovej, tak sa môžete spoľahnúť na inštitúcie, bez ohľadu na to, aká je vláda a aké sú politické strany práve pri moci. Toto by sme na Slovensku potrebovali.

AJ:
Ako môžeme dôverovať cudzincom, keď nedôverujeme ani sebe?

EGK:
Pomenovali ste to veľmi dobre. Nedôvera k cudzincom vyplýva z nedôvery, ktorú máme voči každému. Ak sme ostražití voči susedom, vlastnej rodine, priateľom a máme pocit, že ani im nemôžeme veriť, potom sa dá očakávať, že nebudeme veriť ani cudzincom.

O tom presne hovoria aj viaceré výskumy, v zahraničí sú ľudia otvorenejší voči cudzincom, lebo pociťujú dôveru voči svojmu okoliu. Ak toto zmeníme v našej spoločnosti, potom aj dôvera voči cudzincom príde spolu s tým. Budeme pokojnejší a nebudeme mať pocit, že niekto nám chce zle.

Musíme si dôveru obnovovať vo svojom bezprostrednom okolí, ale musíme to robiť všetci, aj inštitúcie či vzdelávací systém. Napríklad, pri výchove vedieme deti k tomu, že svet je nebezpečné miesto, majú si dávať pozor a nehovoriť s cudzími ľuďmi. Je to na jednej strane pochopiteľné, ale potom už odmalička máme pocit, že musíme byť stále v strehu. Lebo my naozaj žijeme v relatívne bezpečnej krajine a vyvolávať v deťoch a vo svojich blízkych pocit, že stále musia byť ostražití dôveru nevybuduje.

AJ:
Akou veľkou bariérou sú potom predsudky, ktoré majú ľudia v sebe zakorenené voči cudzincom?

Sali Salihi, vincúr,
Devínsky ríbezlák

EGK:
Zohráva to veľkú rolu, ale bariéra vyplýva aj z neskúsenosti. K tejto téme sme napísali s kolegyňami z Inštitútu pre verejné otázky publikáciu Migranti prítomní a neviditeľní. My aj vieme, že okolo nás nejakí cudzinci žijú, ale vôbec ich nepoznáme, nikdy sa im neprihovoríme, nevieme o nich takmer vôbec nič. Väzby medzi cudzincami a Slovákmi sa vytvárajú len veľmi málo. Potom budú predsudky vznikať, až kým sa nebudeme poznať aspoň s tými, ktorí tu už sú.

Na to je dobrý práve festival [fjúžn], lebo pomáha búrať bariéry. Cudzinci by mali byť viac viditeľní vo verejnom priestore, to by veľmi pomohlo. A nielen v Bratislave, ale najmä v menších mestách. Keď v malých mestách robili jeden z projektov, ukázalo sa, že keď ľudia pochopili, že tí bájni cudzinci, ktorých sa všetci obávajú, sú vlastne ich susedia alebo lekári, ku ktorým chodia, alebo ženy, ktoré im robia manikúru, zrazu pookriali a zistili, že tu vlastne žiadny problém nie je.

AJ:
Vo výskume uvádzate, že dôverujúca spoločnosť je súdržná. Zmenila sa podľa vás atmosféra spoločnosti po vlnách protestov?

EGK:
Treba si uvedomiť, že to je unikátna šanca, ale nemôže to pri tom skončiť. Prvýkrát v histórii tejto krajiny vyšli do ulíc aj ľudia v malých mestách a veľmi rozmanití ľudia. A dáva nám to nádej začať sa vzájomne všímať. Musíme súdržnosť posúvať aj na úrovne vzťahov s cudzincami, menšinami, s rôznymi skupinami obyvateľov, napríklad zdravotne znevýhodnenými ľuďmi. Opäť sú to spojené nádoby, nejde len o korupciu v štáte, ale ide o to, ako tu chceme spolu všetci žiť.

AJ:
Ako hodnotíte výsledky samotného výskumu a toho, čo vám ľudia počas rozhovorov hovorili?

EGK:
Ukázalo sa, že ľudia komentujú, že spolu netrávia čas a sú si odcudzení. Veľmi intenzívne spomínali na tzv. páračky, keď sa ženy stretli, párali perie a pritom sa rozprávali. Vraveli, že spoločenské akcie sa postupne obnovujú a ak mladí ľudia zorganizujú akcie, pridávajú sa aj starší a všetci vo výskume to hodnotili veľmi pozitívne.

Je to veľmi dobrý signál, že je tu samotná požiadavka od ľudí. Vyslovene im to chýbalo. Z výskumu som mala ťažký pocit, ale toto bolo pre mňa absolútne osvietenie. Ak sa pýtame, čo treba robiť, tak toto. A bude to fungovať, ľudia to ocenia, lebo to veľmi potrebujú. Ľudia sa cítili byť odkázaní len sami na seba, ale ešte je tu stále priestor na to, aby sme trávili čas spolu.

Yoann Messelmi,
cukrár, Le Miam

komentár

Vražda všímavosti

Etnografia praktík bez/moci I

Helena Tužinská

V jednom z nedávnych výskumov (slovakness.sk) cudzinci okrem iného opísali svoje prekvapenie z toho, ako Slováci často frflú a sťažujú sa. Ako ťažko znášajú kritiku, berú si ju osobne, a miesto zmien myknú plecom – či pre únavu, či pre beznádej, či pre strach. Cudzinci z nás miestami mali dojem ľahostajnosti.

Konanie Martiny a Jána tento stereotyp o ľahostajnosti ľudí na Slovensku ruší. Zdá sa tiež, že otvorilo staré otázky kolektívnej aj individuálnej identity. Navyše, ľudia masovo dávajú najavo, že si všímajú, že sa s ich postojom stotožňujú, a možno aj, že sa s nádejou na spravodlivosť stotožňovali už dávno.

Určite potrebujeme nezávislé čestné inštitúcie a vládu práva. Súčasťou systému je však aj zvykové právo: nepísané pravidlá, každodenné malé úkony, ktoré sa nedajú citovať, skôr cítiť. Zvykové právo je jemnou a pružnou súčasťou štruktúr moci: záleží, ako sa pozdravím, ako urobím prácu, ako sa vysporiadam s okolím. Ak si zvyknem na stav prežívania miesto žitia, poddám sa bezmocnosti. Signalizovanie ľahostajnosti je pre tých, ktorí chcú vládnuť, vítaným opustením herného poľa.

Ak bolo nepísaným pravidlom odvrátiť zrak, zafrfľať či mlčať, Martina a Ján sú symbolom iného zvykového práva: uzrieť, pýtať sa, počúvať a počuť. I vďaka nim je pojmom týchto dní slušnosť. Slušnosť nie je prázdny pojem, hoci otvára druh prázdna, v ktorom možno „slyšať“. Slušnosť je druh žičlivosti. Je to priestor pre počutie malých všedných krokov.

Ak je najväčšou slabinou demokracie nedostatok cnostných ľudí, neostáva mi nič iné, len pozorovať, akých malých zvykov som súčasťou. Ako vnímam moc a či prijímam bezmoc. Sťažovačnosť a ľahostajnosť sú prudko návykové, no dá sa z nich liečiť. Každodenným ponorením sa do vďačnosti a do všímavosti. Tu a teraz.

Omar Mirza,
kurátor

komentár

Zmŕtvychvstanie dôvery

Etnografia praktík bez/moci II

Zrkadlenie, ktoré nám cudzinci poskytli vo výskume (slovakness.sk) sa týkalo aj oblastí, ktoré sa nás dotýkajú až na kosť. A nielen nás, ale aj ich. Zažiť nedôveru bolí. Nedôvera sa ťažko vysvetľuje a ešte ťažšie odstraňuje. Aj banálne dôvody môžu rozpútať vojny len vďaka zaburinenej nedôvere. Homo sapiens však pozná spôsoby, ktoré majú za cieľ nedôveru pravidelne skompostovať a sadiť dôveru.

Čo je vlastne dôvera? Ako sa rodí a živí prostredie dôvery? Prečo práve dôveru potrebujeme od narodenia na to, aby sme boli v zdraví? Aby sme mohli spočinúť, zažiť vrúcnosť? Kde sa berie toto jemné pradivo vzťahovosti? Možno aj – ako sa dôvera môže stať súčasťou zvykového práva?

Začnem z druhého konca – ostražitosť voči všetkému cudziemu je bežnou súčasťou živočíšnej výbavy. Súvisí s potrebou predvídať správanie tých, ktorí ne/budú spolupracovať. Problém nastáva vtedy, keď sa potreba byť ostražitý vyhlási za ideológiu či rodičovský program. Keď myseľ masírujú nespočetné varovné správy, chystá sa na protiútok, zmiznutie alebo zamrznutie. Šanca na tvorivé použitie šedej kôry mozgovej klesá na minimum, keď za volant sadne strach.

Strach – zabijak dôvery – čo s ním? Ako je možné, že škola, na ktorú bol strach ísť učiť, sa stala prestížnou vďaka školskému orchestru? Založili neobyčajný orchester – hrali v ňom úplne všetky deti aj všetci zamestnanci, všetci. Vedeli, že harmónia orchestra nestojí len na vybraných sólistoch, že každé ohnivko je nepostrádateľné. Vedeli, že osamelí bežci, hoci by aj bežali viac-menej rovnakým smerom, nedosiahnu synergiu, ktorá vždy prevyšuje súčet jednotlivých výkonov.

V spomínanej škole. (podobne ako Tomáš Baťa v továrni), každý dospelý i dieťa poznali svoje miesto, a svoj part nielen ako part, ale aj ako časť za celok, pars pro toto. Porozumenie spoločnej vízii sa stalo motiváciou ich spontánneho hrania podľa pravidiel. Bez poznania úplnosti melódie niet radosti v cvičení vlastného partu – ľudia sa buď odmlčia, alebo prekrikujú – kto zahrá ešte hlasnejšie, kto sa zašije. A všetci vedia, že to nie je pravá hra.

Preklad latinského *totus* má viacero významov. Celistvosť, úplnosť, jednota, vše-obecnosť, uni-verzálnosť. Účastníci koncertov opisujú zážitok zo synchronizácie, v ktorej sa pôvodne jednotlivý zvuk stáva spoločným, ako očistný. Odburiňujúci, pripravujúci pôdu. Pojivo, ktoré ľudia tvoria v rituáloch, nie je nikdy lacné. Iba nákladný rituál (hodiny cvičenia, odriekania, príprav, spolupráce napríklad) vie sprostredkovať pridanú hodnotu precítenia vzájomnosti. Ak ho ľudia nepoznajú, konajú na úkor ostatných. Z bezbrehej vypočítavosti a sebeckosti sa napríklad Pygmejovia vysmievajú tak dlho, až kým spoločne nerozosmejú aj toho, kto na Celok dočasne zabudol. Drahú skúšku dospelosti predsa podstupujú preto, aby sa stali viac ľudskými – schopní reprodukcie – dôvery, spolupráce, hry, symbolov, spoločnej reči.

Deti to vedia: sú úplné, *totus*, tvoriac iný svet. Neobmedzené možnosti tvorivosti. O dôvere nehovoria, ale je tam prítomná, ako opak zrady, primátu ega. V hre je zdieľanie novej reality posvätné. Uprednostnenie osobného prospechu sa tresce vylúčením z hry a stratou dôvery. Do nej možno vôjsť len ako do vernosti. Každodennými malými krokmi. Dô – *vera*, toto pradivo pravdivosti.

Nastaran Motlagh,
komička

Anketa

Dôvera je moje mentálne prednastavenie. Pristupujem tak spočiatku ku každému a všetkému. V spoločnej akcii (spolužití, robote, priateľstve...) sa pomerne rýchlo ukáže, či dôvera bola na mieste. Ani sa ma nepýtajte, koľko razy som bol v živote kruto sklamaný. Zvláštne je, že držím lajnu a zas a znovu vstupujem do vzťahov a komunikácie s dôverou. Z môjho hľadiska je teda predpokladom dôvery osobnostné nastavenie a predpokladom jej "trvácnosti" v konkrétnych situáciách osobná (žitá) skúsenosť.

Fedor Gál, zakladateľ Nadácie Milana Šimečku, sociológ a prognostik, líder VPN

Budovanie dôvery staviam často na detailoch, drobných skutkoch v bežných situáciách, ako sa človek zachová ku čašníkovi v reštaurácii, či rešpektuje hoc len bežné pravidlá premávky. A potom skutky vykonané v minulosti, stopy, ktoré po človeku ostávajú. Snažím sa strániť vplyvu prvého dojmu a unáhlených záverov. Primárne sa snažím aj cudzím ľuďom dôverovať, beriem stopárov, kupujem neoskúšané veci na inzerát. Ešte som našťastie nezažila žiadne veľké sklamanie, asi mám dobrý dôverometer.

Ľudmila Kolesárová, marketingová manažérka organizácie Dobrý anjel

Dôvera sa týka bytia a prežívania v ich samotnej podstate, považujem ju za podmienku života. Pre mňa sa začína predpokladom, že v každom človeku sa skrýva dobrá vôľa, u niekoho očividne prítomná, u iného hlboko skrytá, či takmer úplne potlačená. Určite najvýraznejšie si ju uvedomujem v okamihoch krízy vzťahu, priateľstva či kolegiality. Dôvera má vedomú aj nevedomú formu. Vo svojej základnej podobe ide o pocit bezpečia. Na svojich deťoch vidím, ako dôvera vzniká, ako sa dlhodobo buduje a celoživotne pretvára, rozvíja sa zo skúseností a tvorí ľudskú osobnosť. Dôvera je mimoriadna hodnota. Je zložité budovať ju medzi ľuďmi, no ešte ťažšie to je vo vzťahu k inštitúciám a iným abstraktným byrokratickým systémom či nebodaj k štátom. Vtedy sa hovorí aj o odosobnenej dôvere. Na Slovensku, žiaľ, dôvera v štát klesla takmer na nulu. To je mimoriadna výzva dneška a v tej strate dôvery v štát vidím aj jeden z hlavných dôvodov, prečo sa tak vzopla občianska spoločnosť a protestné hnutie.

Michal Hvorecký, spisovateľ

Dôvera o nás hovorí veľa. Aby sme ju pociťovali, musíme sa v nás zbaviť strachu a predsudkov. Práve tie formulujú nás a náš vzťah dôvery k prostrediu, ale aj ku inému či cudziemu človeku. Osobne sa snažím byť otvorená a každým dňom pestovať v sebe dôveru voči ľuďom. Sama som ju musela získavať v pre mňa cudzom prostredí, a sama som musela ukázať cudziemu prostrediu, do ktorého som sa nasťahovala, aby mi dôverovali. Preto zo skúsenosti hovorím, že vždy treba začať od samého seba a od otázky, ale nie od tej, či ja budem dôverovať niekomu, ale či mne budú dôverovať ľudia a okolie, keď sa sama ocitnem v neznámej situácii. To je podľa mňa najdôležitejšie, aby sme ku dôvere boli otvorení, pociťovali ju a vôbec ju mali.

Olja Triaška Stefanovič, fotografka

Dôvera k inému človeku je pre mňa elementárna vec pre tvorbu akéhokoľvek vzťahu. Umožňuje mi totiž predpokladať dobrý úmysel v tom, čo daná osoba hovorí a ako koná a veriť jej. Dôvera však potrebuje otvorenosť a ochotu ísť „s kožou na trh“, preto ju rýchlo strácam v prípadoch, keď ma niekto zranil. Napriek tomu si neviem bez dôvery predstaviť žiť – lebo nedôvera voči iným by sa veľmi rýchlo začala premietať do môjho prístupu k sebe samej.

Nina Galanská, riaditeľka Nadácie Milana Šimečku

Anh Doan,
head account manager

trʌst

Fotografický projekt trʌst fotografa Aleša Vojtáška je akýmsi voľným pokračovaním série portrétov I AM IN, s ktorou sa verejnosť mala možnosť podrobnejšie zoznámiť v minulom roku. Integrácia, ako stále aktuálnejší fenomén dnešnej doby, prináša do spoločnosti nové otázky, reálie a výzvy. Na rozdiel od projektu I AM IN, ktorý prezentoval integráciu na základe desiatich konkrétnych osobností, obohacujúcich slovenskú spoločnosť, v projekte trʌst sa autor rozhodol na daný fenomén pozrieť obšírnejšie. Integrácia je dlhodobý proces a zasahuje do rôznorodých oblastí života. Rodina, láska, socializácia, sociálne štruktúry, osobné a pracovné plány – skrátka život. Dôvera sa stala istým pojítkom aktuálnej kolekcie a v najrôznejších podobách sa zrkadlí v konkrétnych životných príbehoch.

Portrétované osobnosti si zvolili Slovensko za svoju domovinu, za miesto osobnej či kariérnej pôsobnosti, a aj napriek zahraničnému pôvodu s dôverou ostávajú Slovensku verní, aj v turbulentných časoch, keď nejeden Slovák hľadá útočisko v zahraničí.

Tieto osudy sú živou a dynamickou súčasťou spoločnosti a okrem osobitej cesty formujú aj spoločnosť ako celok. V kontexte danej problematiky sa s dôverou stretávame dnes a denne. Je tak súčasťou aj nášho osobného príbehu. Autor pri inštalácií pamätal na tento fakt a na jeho základe zvolil aj adekvátnu formu prezentácie. Z ohraničeného priestoru galérie sa tentokrát posunul bližšie k ľuďom. Ulice a námestia sú už zo svojej fluktuačnej podstaty rozličných životných príbehov plné. Citylighty, primárne slúžiace ako médium na šírenie reklamy, poslúžia na ušľachtilejší cieľ. Ulice mesta sa tak zmenia na istú pouličnú galériu a tak, ako aj v bežnom živote, nám umožnia stretnutie s daným príbehom na miestach, kde prirodzene patrí, vzniká.

Výtvarník a fotograf Aleš Vojtášek sa svojou tvorbou zameriava najmä na umeleckú a módnu fotografiu. Nebráni sa však prieniku aj do iných médií ako sú napríklad koláže, maľba, video či umelecké inštalácie. Pre jeho tvorbu je vždy typický aj druhý plán a diela reflektujúce dobu. Sociálne skupiny, náboženstvo, shopoholizmus, konzum, matéria vs. duchovno, sloboda, útlak, integrácia – to je len zlomok tém z autorovho portfólia. Aleš Vojtášek má za sebou viaceré výstavy a umelecké projekty. S jeho prácami sa mohli diváci stretnúť okrem Slovenska aj v ďalších krajinách - Česká republika, Poľsko, Nemecko, Švajčiarsko, Belgicko, Holandsko, Španielsko, Portugalsko, Rusko, Mexiko a Kolumbia.

Mário Smasho Smashing,
hudobník, Lavagance

rozhovor

Názor viac než etnicita

Grigorij Meseženikov

text Karol Sudor

foto Tomáš Halász/MONO.sk

Všeobecná dôvera medzi ľuďmi je nízka. Myslia si, že sa neoplatí dôverovať inému, ale spoľahnúť sa len na seba. Na druhej strane sa časť ľudí dokáže zjednotiť, čo jasne ukázali demonštrácie a zhromaždenia po celom Slovensku a v mnohých mestách sveta. Spájal ich étos dôvery v to, že by sa veci dali posunúť k lepšiemu. V týchto neformálnych komunitách sa podľa mňa dôvera skôr zvyšuje, hoci stále môže ísť len o dočasný pocit spolupatričnosti.

Karol Sudor:
Posledné mesiace sa výraznejšie otriasa dôvera občanov v náš štát a jeho inštitúcie. Prečo je vôbec dôvera tohto typu potrebná? Väčšina občanov v regiónoch aj tak nemá pocit, že by štát na ich život mal nejaký vplyv a korupcia v Bratislave je pre nich príliš vzdialená.

Grigorij Mesežnikov:
Fungovanie inštitúcii v demokratickom štáte sa realizuje v istých spoločenských kontextoch a v určitej atmosfére. Vytvárajú sa na základe vôle občanov prostredníctvom volených zástupcov. Nejde však len o účasť vo voľbách, ale aj o spätnú väzbu na fungovanie systému v období medzi voľbami.

Signály smerujúce k štátu a k štátnym predstaviteľom ľudia vydávajú napríklad prostredníctvom prieskumov verejnej mienky. Cez ne sa dá pomerne spoľahlivo zistiť aj to, v akej miere ľudia systému dôverujú. Mimochodom, dôvera voči štátnym inštitúciám na Slovensku nebola vysoká ani predtým, hoci dnes je to ešte horšie. Parlament a vláda sú dlhodobo menej dôveryhodné inštitúcie ako trebárs prezident či Ústavný súd, po tragických udalostiach sa k menej dôveryhodným pridala aj polícia.

KS:
Tomu rozumiem, ale prečo je tá dôvera dôležitá?

GM:
Lebo tam, kde nie je, ľudia prestávajú mať záujem o účasť vo voľbách a byť aktívni pri spravovaní vecí verejných. Môžu prestať rešpektovať legitimitu inštitúcií a dodržiavať zákony. Pripúšťam však, že niekoho to, naopak, môže nakopnúť k aktívnym činom. Toho sme svedkami aj v poslednom čase, keď sa menšia, ale aktívnejšia časť spoločnosti snaží veci zmeniť.

Nedôvera k iným ľuďom, k spoločnosti ako takej formuje pesimizmus, cynizmus a pasivitu, čo v konečnom dôsledku vždy vedie k ubúdaniu demokratických štandardov a k tomu, že inštitúcie prestávajú fungovať tak, ako majú, prípadne sa rovno zneužívajú. Ak si ľudia nechcú povedať svoje, urobia to tí, čo sú pri moci, lebo vedia, že sa im nič nestane. Moc treba vždy kontrolovať a dávať jej spätnú väzbu.

KS:
Neplatí, že ak sa spoločnosti istý čas darí, zákonite príde čosi, čo to celé naštrbí? Teda že nedôvera v inštitúcie je vlastne prirodzená a prichádza v cykloch? Koniec koncov, vidieť to aj na tom, kto nám postupne vládol – Mečiar, Dzurinda a Fico.

GM:
Dôležité sú konkrétne veci. Ak dochádza k dramatickým udalostiam pozvoľna, pričom priebežne potvrdzujú problém vo fungovaní demokratických inštitúcií, napríklad, že v justícii má nerovnaké postavenie oligarcha či politik v porovnaní s bežným občanom, nedôvera prichádza plazivo, postupne.

Ak sa však napríklad udeje vražda novinára a jeho partnerky, ako sa to stalo nedávno na Slovensku, teda to rovno vybuchne, okamžite sa ukáže, či je systém založený na klientelizme a korupcii. Ak je, dôvera v štát brutálne rýchlo padne.

Neviem, či to prichádza v pravidelných cykloch, hoci máte pravdu v tom, že na Slovenku sa striedajú dve kategórie politických síl – „kazisveti“ a „opravári“. Dôvera však vždy súvisí s tým, kto je aktuálne pri moci. Spomínané vraždy neukázali nič nové, len ľudia si mnohé veci neuvedomovali a teraz sa problémy obnažili. To už však stačí na to, aby ľudia vyšli do ulíc.

KS:
Klesá pri poklese dôvery v inštitúcie štátu aj dôvera medzi ľuďmi samotnými?

GM:
Koncom minulého roka sme publikovali štúdiu o dôvere v krajinách strednej Európy. Všeobecná dôvera medzi ľuďmi je nízka. Myslia si, že sa neoplatí dôverovať inému, ale spoľahnúť sa len na seba.

Na druhej strane sa časť ľudí dokáže zjednotiť, čo jasne ukázali demonštrácie a zhromaždenia po celom Slovensku a v mnohých mestách sveta. Spájal ich étos dôvery v to, že by sa veci dali posunúť k lepšiemu. V týchto neformálnych komunitách sa podľa mňa dôvera skôr zvyšuje, hoci stále môže ísť len o dočasný pocit spolupatričnosti.

KS:
Na Slovensku je prítomný výrazný strach zo všetkého cudzieho, pričom nemyslím len moslimov. Čokoľvek cudzie v istej časti spoločnosti vyvoláva dokonca až panika a nenávisť, čo sa napriek absencii osobnej skúsenosti prenáša aj na ďalších. Inak by sa nemohlo stať, že trebárs utečencov ako takých odmietajú nielen extrémisti, ale často aj vzdelaní, morálni a slušní ľudia.

GM:
Silnejším faktorom ako strach je tu nedôvera v iných, neznalosť, pretrvávajúce stereotypy a absencia praktických skúseností s cudzími ľuďmi. Do prejavov xenofóbie totiž môže vstupovať veľa faktorov vrátane rodinného zázemia, zdedených vzorov správania a podobne. Ak niekto dlho žije v istých podmienkach a krajina

sa zrazu začne otvárať, ťažko mení názor. V zásade sa však dá povedať, že nacionálnu rétoriku vždy živí najmä nedostatok znalostí a strach z cudzieho.

Podľa reprezentatívneho prieskumu, ktorý zisťoval názory ľudí na migráciu a politiku vládnej moci v tejto otázke na jeseň 2015, podporu vláde, ktorá ostro odmietala kvóty aj všetkých migrantov, vyjadrovalo až 89 percent občanov. Takú vysokú podporu verejnosti od roku 1989 nemala nijaká politika vôbec žiadnej slovenskej vlády.

KS:
Strachu z moslimov sa dá do istej miery porozumieť, keďže ľudia s nimi zväčša nemajú skúsenosti, navyše cez médiá vnímajú aj problémy na Západe. To však neospravedlňuje nenávisť. Okrem toho, psia hlava sa tu nasadzuje aj Židom, ktorí tu žijú stáročia, pričom všetci vidia, že nijako neškodia.

GM:
To je problém, ktorý nesúvisí len s etnickým pôvodom. Premietajú sa do toho aj politické postoje a hodnotové veci. Niektorým ľuďom jednoducho nevonia liberálna demokracia ako taká. Ak sa zamýšľam nad tými, čo napádajú mňa osobne, mám pocit, že im nejde ani tak o môj etnický pôvod, ale im skôr prekážajú moje názory, ktoré otvorene prezentujem. Berú to ako diskvalifikačný faktor, lebo taký oponent sa napáda ľahšie.

Nie je to však nič nové, deje sa to už od 90. rokov, keď sa odstránili prekážky pre slobodné šírenie názorov. Čo bolo dovtedy v spoločnosti potláčané, sa predralo na povrch, vrátane radikálnych názorov. Niektoré xenofóbne reči však už idú za hranu nielen etiky, ale aj práva.

KS:
Koho dnes Slováci vnímajú ako najväčšieho nepriateľa? Maďari ani Česi to už nebudú.

GM:
Koncom minulého roka sme robili prieskum, kde sme skúmali sociálnu dištanciu voči rôznym etnickým skupinám. Zistili sme dramatický nárast negatívneho vnímania voči moslimom a Rómom. Porovnávali sme tieto dáta s rokom 2008 a ukázalo sa, že negatívne vnímanie narástlo aj voči Židom.

Na otázku, či by ľudia prijali za suseda židovskú rodinu, v roku 2008 negatívne odpovedalo 11 percent opýtaných, v roku 2017 už takmer 30 percent. Za tie roky pritom so Židmi žiadne problémy na Slovensku neboli. Ako tému ich otvárali maximálne fašisti, až sa im z nej nakoniec podarilo urobiť tému diškurzu aj mimo ich komunity.

KS:
Čo robia podobné útoky s vami osobne? Napádajú vás ako človeka židovského pôvodu, ktorý navyše pracuje v mimovládnej organizácii. Ako sa s tým dá vnútorne vysporiadať?

GM:
Beriem to tak, že moje individuálne názory nie sú len moje, ale zdieľa ich veľká komunita ľudí, s ktorými som na jednej vlnovej dĺžke. So svojimi názormi sa na Slovensku rozhodne necítim osamotený ani vylúčený. Naopak, cítim veľkú spolupatričnosť.

Na nenávistné útoky zo zásady nereagujem, hoci ich registrujem. S takýmito ľuďmi radšej ani nevstupujem do diskusie. Ochotný debatovať som len s tými, čo kritizujú slušne. Vnútorne ma to preto až tak nerozlaďuje.

KS:
Nebolí to?

GM:
Už ani nie. Viem, že tí, čo mi nadávajú, sú ľudia, čo sa mýlia, viem si vytvoriť ich psychologický portrét, viem, ako vnímajú svet. Čo sa s tým dá robiť? V podstate nič. Našťastie, v spoločnosti ani zďaleka netvoria väčšinu. Rozhodne nemám pocit, že je to tu také zlé, aby som premýšľal nad odchodom. Viem si však predstaviť, že mediálne menej známi ľudia s „problematickým“ pôvodom a názormi ako ja, to v domácej komunite kdesi v regiónoch majú ťažšie.

KS:
Všetci vieme, že tretí sektor v 90. rokoch za mečiarizmu výrazne prispel k demokratizácii krajiny. Z čoho dnes pramení nenávisť k mimovládnym organizáciám, obviňovanie z manipulácie Sorosom a podobne?

GM:
Zrejme je v tom obava o vlastnú legitimitu a moc. Považovať mimovládky za nejakých konkurentov v snahe o získanie politickej moci je však holý nezmysel. Politici sa ich boja, lebo majú obavy, že by im poukazovaním na nedostatky mohli podkopať autoritu.

Proti mimovládkam najviac kričia ľudia, ktorí nie sú celkom uzrozumení s demokraciou a dávajú prednosť autoritárskym režimom. Ak sa to spojí s nacionalizmom a xenofóbiou, výsledok je jasný. Potom sa niet čo čudovať, ak si niektorí myslia, že za tretím sektorom stoja agenti cudzieho vplyvu, ktorí chcú krajinu posunúť do problémov napríklad tak, že George Soros sem navozí migrantov.

KS:
Čo hovoríte na konkrétne výhrady voči mimovládkam?

GM:
Uplatňujú sa tu trebárs nezmysly typu, že mimovládky sú mimoriadne bohaté, dokonca priam parazitujú na spoločnosti. Opak je pravdou. Mimovládky realizujú všetky svoje projekty z peňazí, ktoré musia prácne získavať a dokladovať, pričom tie pochádzajú nielen zo zahraničia, ale bežne aj od domácich darcov.

Čarovné na tom všetkom je, že nenávisť sa zhmotňuje najmä v osobe Sorosa, ktorý pritom prispieva na podporu občianskych aktivít iba tam, kde nemá sám žiadne ekonomické záujmy. Ako podnikateľ u nás na Slovensku neinvestoval jediný cent, všetky peniaze sem dal filantropicky s tým, aby sa tu po páde komunistov rozvíjala demokracia.

Komické tiež je, že najviac ho kritizujú tí, čo nikdy v živote z vlastného nič na charitu nedali a nič neurobili ani pre zlepšenie života na Slovensku. Mnohí sú dokonca podozriví, že zneužívali verejné prostriedky, teda kradli ostatným. Nie je smiešne, ak je stredobodom kritiky človek, ktorý daroval vlastné peniaze, a napádajú ho tí, čo nedali nič, ale, naopak, brali iným? Absurdné.

KS:
Na Slovensko ste prišli žiť v roku 1981, ste tu teda už takmer štyri desaťročia. Ako sa za ten čas vyvíjal náš vzťah k menšinám?

GM:
Za socializmu oficiálna ideológia neumožňovala otvorené prejavy xenofóbie, nacionalizmu či rasizmu, nebolo to súčasťou oficiálnej politiky. V neslobodnej krajine až na isté špecifiká trpeli všetci rovnako, hoci isté nacionalistické stereotypy najmä o Rómoch a Maďaroch existovali aj vtedy.

Po páde režimu sa ozvali nacionalisti a napádaní boli najmä Maďari a potom Česi, čo vyvrcholilo rozdelením Československa. Samozrejme, ako prirodzený nepriateľ po roku 1989 pribudli aj Rómovia. Počas dvoch Dzurindových vlád sa to upokojilo, Rómovia sú však napádaní dodnes. Nacionalizmus je totiž veľmi silný mobilizačný nástroj, veď aj preto boli historické vzťahy v strednej Európe neraz komplikované.

Politický význam maďarskej karty je dnes nižší, lebo národní populisti sú o niečo tichšie, ale myslím si, že ich podhubie žije ďalej. Ak SNS alebo ĽSNS zistia, že s inými témami pri oslovení voličov zlyhávajú, nepochybne znovu vytiahnu práve maďarskú kartu.

KS:
V akej miere je pre človeka dôležitá vlastná identita?

GM:
Vlastná identita každého z nás je definovaná etnicky, jazykovo a nábožensky. Človek si ju však začne uvedomovať, až keď to nadobudne sociálny význam. V bežnom súkromnom a pracovnom živote s ňou prakticky nič nesúvisí, len čo však v spoločnosti začnú prevažovať trendy, ktoré výrazne ovplyvňujú jeho život, napríklad nacionalizmus, prebudí sa a aktivizuje.

Pre mňa je dôležitá najmä občianska a názorová identita. Som občan krajiny, ktorá je súčasťou Európskej únie, mám nejaké názory a presadzujem ich ako súčasť svojej profesionálnej činnosti. Je to oveľa dôležitejšie než informácia, kde a do akého etnika som sa narodil.

KS:
Môže existovať čosi ako multiidentita?

GM:
Nevidím v tom problém. Človek môže byť nositeľom rôznych charakteristík, za najdôležitejšiu však považujem občiansku a názorovú, respektíve hodnotovú identitu.

KS:
Zaujíma ma to len preto, že nik z nás sa nezaslúžil o to, kde a komu sa narodil. Byť hrdý na to, že som Slovák, mi preto príde čudné. Hrdosť má miesto tam, kde som sa o niečo pričinil.

GM:
Samozrejme, veď je to komické. Navyše, ľudia si myslia, že je to také dôležité, až to treba neustále zdôrazňovať, hoci to nemá žiadny reálny dopad na ich osudy. Z toho, že sa niekto narodil ako Žid, Slovák, Rus alebo Maďar, predsa nič nevyplýva. Sú však aj krajiny, kde by sa domáci na otázku, či sú hrdí na svoj pôvod, len zasmiali a spýtali by sa, čo tým chcete povedať.

Na druhej strane, treba chápať , že v tejto časti sveta bol istý historický vývoj a dávať svoju identitu najavo bolo kedysi dôležité. Týkalo sa to trebárs bojovníkov za národnú slobodu v 19. storočí, ktorí sa snažili zabezpečiť národu prežitie. Dnes to však nemá opodstatnenie. Narodením sa ako Slovák totiž nik nedostáva takú výhodu, aby malo zmysel byť na to špeciálne hrdý. Ak už, buďme hrdí na dobré výkony. Nás samotných, našich dedín a miest, ale pokojne aj našich športovcov.

KS:
Viete uviesť príklady umelo živenej hrdosti, teda aj identity?

GM:
Je prítomná aj u niektorých veľkých národov. Nie však na Západe, dobrým príkladom je Rusko. Od 16. storočia to bol centralizovaný štát, Rusi odvtedy nikdy nežili v podmienkach útlaku zo strany iných národov, napriek tomu sa tam umelo udržiava pri živote naratív, že treba byť hrdým príslušníkom ruského národa. Živené je to najmä zo strany vládnuceho režimu.

KS:
Keď už ste spomenuli Rusko – máme tu k nemu rôzne postoje. Jeden razia nekritickí obdivovatelia Putina, druhým je zase opačný extrém hlásajúci, že všetko z Ruska je zlé. A potom sú tu ľudia, ktorí milujú ruskú dušu, ruskú kultúru, umenie, literatúru, ale vnímajú aj negatíva tamojšej vládnej moci.

GM:
Ja osobne sa rozhodne nestotožňujem s tými, čo presadzujú politickú „rusofíliu". Rusko ako krajina je nesmierne zaujímavé, rovnako aj jeho obyvatelia, kultúra, jazyk či literatúra. Je to krajina, ktorá poskytuje obrovské množstvo podnetov. Voči samotnému ruskému štátu som však ostražitý. Niekomu sa však, žiaľ, ťažko vysvetľujú rozdiely medzi Ruskom ako krajinou a Ruskom ako štátom.

Rusko je totiž expanzívny štát, ktorý sa správa agresívne a často priam darebácky aj k vlastným občanom. Voči režimu, ktorý sa tam sformoval a ktorý pod zástavou Putina vyhlásil hybridnú vojnu Západu, teda aj nám, som mimoriadne ostražitý. Rusko naozaj nie je takým vzorom usporiadania spoločnosti, akým by sa mala inšpirovať naša spoločnosť.

Tamojší režim sa prezentuje ako tradično-konzervatívny, v skutočnosti sa však skladá z príslušníkov KGB, dnes FSB, oligarchických kapitalistov a sčasti aj z kriminálnikov a mafiánov. Tento režim takých ako my považuje za nepriateľov, tak je to aj definované v doktrinálnych dokumentoch ruského štátu. Kto na Slovensku presadzuje a podporuje súčasnú ruskú politiku, v podstate vystupuje proti záujmom vlastného štátu. Nič to však nemení na tom, že s Ruskom ako krajinou treba počítať a nezavrhovať možnosti spolupráce s ňou, ak sa tam udejú pozitívne zmeny.

KS:
Čo presne robiť, aby sa dôvera v inštitúcie na Slovensku zvýšila? A čo urobiť, aby sa ľudia menšín jednak nebáli, jednak k nim nadobudli dôveru?

GM:
Riadiť štát treba tak, aby občania videli, že sa všetko deje spravodlivo. Štát tiež musí dbať na to, aby sa dodržiavali všeobecne kodifikované princípy rovnosti občanov, aby nedochádzalo k diskriminácii, prípadne k prejavom nenávisti voči niektorým z nich. Možno to bude znieť nedemokraticky, ale také prejavy treba potláčať a potierať. Nie je možné, aby sa tu robila propaganda voči akejkoľvek skupine ľudí alebo menšine a štát by to toleroval.

Tomu treba prispôsobiť aj vzdelávací systém. Technicky síce nie je možné zabezpečiť, aby osobnú skúsenosť života s menšinami mali všetci občania krajiny, ale dá sa im priblížiť to, ako konkrétne menšiny žijú, fungujú, aké sú. S tým, že im treba vysvetľovať, čo znamená otvorená spoločnosť, solidarita s utekajúcimi pred vojnou a hladom a podobne.

Všimnite si, kde existuje najväčšia nedôvera voči menšinám – tam, kde prakticky žiadna nie je. Možno je to naivná výzva, napriek tomu ju vyslovím – politici by vôbec nemali využívať

nacionalizmus. Áno, viem, ľahko sa to povie, ťažšie realizuje. Ako ste mohli Jánovi Slotovi povedať, aby prestal strašiť Maďarmi, keď videl, že mu to prináša voličov? Ťažko presvedčíte niekoho, koho nacionalizmus priamo živí. Vzdať nacionalizmu ako argumentu by sa však mali dokázať aspoň slušnejší politici. Teraz hovorím triviálne veci, len nerozumiem, prečo sa dávno nedejú v praxi.

KS:
Ťažko niečo meniť, ak kotlebovský poslanec Mazurek vulgárne vrieska po moslimskej rodine, ak on a jeho kolegovia opakovane zosmiešňujú holokaust, pričom nenasleduje žiadna sankcia zo strany štátu.

GM:
Vždy treba povedať, ktoré zložky štátu zlyhali. Jasné, že z nášho pohľadu ide o trestné činy, ale keď to úspešne neprejde políciou, prokuratúrou ani súdmi, nemôže to mať koncovku. Faktom je, že ja som až na výnimky nemal pocit, že by súčasná vládna koalícia vytvárala v spoločnosti atmosféru, ktorá by bola nezmieriteľná voči prejavom xenofóbie, antisemitizmu či rasizmu. Súčasná koalícia sa pritom vytvorila rýchlo práve s argumentom, že bude hrádzou proti extrémizmu. Pozitívnou výnimkou je prezident Andrej Kiska, ktorý vo svojich verejných prejavoch podobné konania jasne pomenúva, kritizuje, stretáva sa s obeťami útokov a nahlas presadzuje, aby si občania boli rovní.

Nevravím, že vláda a parlament sa majú vyjadriť ku každému podobnému útoku. Z ich strany však musia byť jasné signály, ako tieto veci vnímajú, lebo to ovplyvňuje celkovú atmosféru v spoločnosti, a teda aj konanie orgánov činných v trestnom konaní. Nestačí všeobecné odsúdenie, musíme vidieť, že im na tom naozaj záleží. Niečo sa síce urobilo, ale je to málo.

KS:
Pochádzate z Ruska. Viete po takmer 40 rokoch života medzi Slovákmi povedať, akí sme?

GM:
Slováci a Slovenky nie sú v ničom výnimoční v porovnaní s inými národmi strednej Európy. Táto krajina však za 29 rokov dosiahla naozaj veľa a pričinili sa o to práve jej obyvatelia, hoci každý iným dielom. Nikdy v dejinách sa tu nežilo tak dobre ako dnes. Celkovo je to úspech a výsledok dobrých strategických rozhodnutí. Z tohto pohľadu sú Slováci a Slovenky možno aj víťazmi prelomu 20. a 21. storočia, lebo sú úspešnejší ako mnohé iné, aj oveľa väčšie národy. Je čo obdivovať. Ak teda chceme byť na niečo hrdí, pokojne takí môžeme byť pri pohľade na úspešný príbeh Slovenska od roku 1989.

GRIGORIJ MESEŽNIKOV sa narodil v roku 1958 v ruskom meste Oriol, vyštudoval Filozofickú fakultu na Moskovskej štátnej univerzite. Na Slovensku žije od roku 1981. V rokoch 1983 až 1993 pôsobil na Univerzite Komenského v Bratislave, v rokoch 1993 až 1997 v Politologickom kabinete Slovenskej akadémie vied. Je spoluzakladateľom Inštitútu pre verejné otázky (IVO), v ktorom pracuje od júna 1997. Od februára 1999 je jeho prezidentom. Má sedem detí, žije v Bratislave.

reportáž

IMÁMKA V AKCI
Reportáž z berlínské mešity, která chce změnit tvář islámu v Evropě

Tomáš Lindner

Reportáž vyšla
v týždenníku
Respekt 8. júla 2017

foto Matej Hakar

Na zvonku u postranního vchodu do evangelického kostela svatého Jana v berlínské ulici Alt-Moabit visí nová a na tomto místě zcela nečekaná cedulka: „3. patro: Ibn Rushd-Goethova mešita“. Ano, ve třetím patře červeného cihlového kostela z 19. století se štíhlou vysokou věží funguje od poloviny června mešita pojmenovaná současně po středověkém andaluském muslimském filozofovi a po největším německém básníkovi.

Modlitebna vítá sunnity, šíity i alavity, mnohdy vypjatá rivalita mezi různými větvemi islámu má sem vstup zakázán. A vevnitř se na rozdíl od všech jiných mešit na celém světě modlí muži a ženy pohromadě. Ženy navíc nemusí mít vlasy zakryté šátkem, mohou dokonce vést kázání a ostatně v čele celého tohoto zbrusu nového revolučního projektu stojí žena – čtyřiapadesátiletá Němka s tureckými kořeny Seyran Ateş.

Setkání s imámkou je dopředu domluvené, ale v určenou hodinu na místě nikdo není. Čekáme venku v zeleni kostelní zahrady, kam po chvíli vstupuje policejní hlídka a zjišťuje důvod naší přítomnosti. Po další půlhodince přichází dvojice bodyguardů, kontrolují areál a jestli nejsou vypáčené dveře. Strážci dávají svým kolegům signál, že vše je v pořádku, a pak se obracejí na nás: „Seyran Ateş za chvilku přijede,“ říká jeden z dvojice. Důvod zpoždění je prostý: městem se právě prohnala letní bouře, zpozdila přílet jejího letu z Porýní a několik padlých stromů zkomplikovalo berlínskou dopravu.

Za chvíli u kostela zastavuje černá limuzína s neprůstřelnými skly a pancéřovanými dveřmi, z níž vystupuje nakrátko ostříhaná šedovlasá žena. Doprovází ji další dvojice ramenatých strážců přidělených berlínskou policií. „Ohrožení patří k tomu, když dnes v Německu zevnitř muslimské komunity tvrdě kritizujete některé praktiky a výklady islámu. Někteří lidé to nesnesou a mezi nimi dost násilníků,“ vysvětluje paní Ateş v pozdějším rozhovoru. Ovšem teď, přímo po příjezdu, ji nejprve čeká rozhovor s jiným, neohlášeným návštěvníkem.

Na které straně stojíte?

Ke skupince před autem totiž přistupuje mladý muž v černých džínách, černém tričku, černé kšiltovce a s černým, krátce střiženým vousem. „Přišel jsem se podívat, jak to tady vlastně vypadá,“ říká mladík tureckého původu, který se představuje jako Mustafa. O revoluční modlitebně se prý dočetl na internetu. Seyran Ateş je nedůvěřivá, čtveřice jejích strážců maximálně pozorná.

„Souhlasíte s tím, co tady v mešitě děláme?“ ptá se mládence imámka.
„To já nevím, jen jsem se přišel podívat,“ odpovídá Mustafa.

„Ale určitě víte. Určitě jste na Facebooku slyšel a četl všechny ty nadávky a výhrůžky, které nám chodí. Já chci jen vědět, na které straně stojíte, zda jste přítel připravený k dialogu, nebo jestli si myslíte, že se tady scházejí perverzní lidé, kteří si zaslouží zmasakrovat,“ říká Seyran Ateş. Když mládenec opakuje, že „nestojí na žádné straně“ a chce jen vidět modlitebnu, pouští jej nakonec dovnitř.

Jeden z bodyguardů ho předtím důkladně prošacuje, podívá se i pod kšiltovku a prohrábne vlasy. Seyran Ateş pak v doprovodu bodyguardů vede Mustafu a novinářskou návštěvu do modlitebny.

Já chci jen vědět, na které straně stojíte, zda jste přítel připravený k dialogu,

nebo jestli si myslíte, že se tady scházejí perverzní lidé, kteří si zaslouží zmasakrovat.

Bílé zdi a nový béžový koberec dávají prosvětlené obdélníkové místnosti atmosféru absolutní čistoty. „Sháněla jsem volné prostory a mluvila o svém projektu na farářském konventu. Zástupce evangelické církve mi zde nabídl pronájem," říká imámka. Zve pak Mustafu, aby zůstal a poslechl si, jak bude novinářům popisovat smysl svého projektu. Mladý muž si sedá, poslouchá, je z celé situace viditelně nesvůj.

„Žije zde hodně liberálních muslimů, kteří chtějí chodit do mešity, dozvědět se více o své víře, skutečně rozumět smyslu Koránu, a zároveň žijí moderně, jak to odpovídá 21. století. Tihle lidé se v současných berlínských mešitách necítí dobře, nenacházejí tam skutečnou spiritualitu a klid," vypráví Seyran Ateş. Tradiční imámové podle jejího soudu nezdůrazňují lásku k Bohu a k jiným lidem, ale spíš popichují averzi – vůči bezvěrcům, křesťanům nebo přívržencům jiných větví islámu. Sama prý do mešit nechodila, protože se v nich jako žena – povinná modlit se v menších, oddělených, zadních prostorech – cítí být diskriminovaná.

Velmi dlouho jsme se vůbec nezajímali o to, co se tu v mešitách káže.

Seyran Ateş tvrdí, že liberálně, progresivně smýšlející muslimové nesmějí víru považovat jen za osobní, soukromou záležitost a přenechat mešity konzervativcům a fundamentalistům, kteří v nich pak například organizují náboženskou výuku dětí. Vytýká jim, že podporují požadavky rodičů, aby se dívky neúčastnily plaveckých výcviků, podporují nošení šátků u stále mladších děvčat. „Velmi dlouho jsme se vůbec nezajímali o to, co se tu v mešitách káže," říká a poukazuje na nedávnou reportáž Constantina Schreibera.

Tento mladý hlasatel hlavních televizních zpráv na veřejnoprávní stanici ARD jako dítě trávil letní prázdniny v Sýrii u rodinných známých jeho otce a předloni proslul hojně sledovaným pořadem *Marhaba*, v němž v arabštině vysvětluje přicházejícím uprchlíkům fungování Německa. Nyní chodil do třinácti vesměs berlínských mešit různého zaměření a poslouchal kázání pronášená tam v turečtině a arabštině. „Byl jsem zklamaný, částečně zděšený. Nic z toho, co jsem slyšel, mi nepřišlo OK," popisoval svá zjištění v rozhovoru s týdeníkem Stern. Integrace s německou společností byla prý vykreslována jako ohrožení pravé víry a kulturní identity, některá kázání šířila turecký nacionalismus, jiná odmítala západní životní styl a někdy i demokracii.

Proti čtrnácti stům letům

Imámka z Moabitu vychází vstříc čím dál hlasitějšímu volání po tom, aby se evropští muslimové více angažovali proti náboženským fundamentalistům a extremistům, kteří se jejich vírou zaštiťují. Berlínský sociolog Ruud Koopmans, který se zabývá výzkumem názorů a hodnot evropských muslimů, v nedávném rozhovoru s Respektem jako příklad k následování uváděl stotisícové manifestace běžných německých občanů proti násilí páchanému neonacisty v devadesátých letech 20. století: „Dali jasně najevo, že nedopustí, aby neonacisté zneužívali německou identitu k vraždění. Podobný přístup, až na vzácné výjimky, bohužel v muslimských komunitách nevidím," vysvětluje Koopmans.

Úsilí Seyran Ateş jde tímto směrem. Šlo by ho možná i odbýt jako příliš marginální, a tedy nepodstatné, kdyby mu váhu nedával životní příběh této ženy. Do Německa přišla jako dítě koncem šedesátých let se svými rodiči, kteří se přestěhovali za lépe placenou prací. Vyrůstala ve Weddingu,

berlínské čtvrti s jedním z nejvyšších podílů imigrantů. V dětství zažívala ostrý protiklad mezi spoutaným životem ve své rodině a svobodou venku za zdmi bytu. Doma musela plnit tradiční ženskou roli a poslouchat své bratry, v německé škole naopak vynikala a stala se brzy i předsedkyní třídy. Děti tureckých gastarbeitrů v té době navštěvovaly speciální třídy, kde výuka probíhala podle tureckých osnov – Seyran měla štěstí, že se jí ve Weddingu ujala německá sousedka a zajistila výjimečný přístup do běžné školy.

Odvahu čerpám z mého pohoršení nad tím, že někteří lidé prostě nesnesou odlišné názory.

Napětí mezi životem v tradiční rodině a v liberálním Německu v sedmnácti letech vyřešila útěkem z domova. Čtyři roky pak své rodiče neviděla. „Potom jsem k nim zas hledala cestu, a protože mě měli rádi, tak jsme se zase sblížili. Byli nevzdělaní, moje maminka se naučila číst a psát až v Německu po padesátce, ale nebránili se vlivu moderního života," svěřuje se.

Po útěku z domova žila v berlínských studentských bytech, chodila na levicové demonstrace, začala studovat práva a ve volném čase pracovat v poradně pro turecké ženy postižené domácím násilím. Do její kanceláře v roce 1984, to bylo Seyran Ateş jednadvacet, vstoupil ozbrojený muž, člen podzemní turecké nacionalistické organizace Šedí vlci, který tohle emancipační úsilí odmítal. Její klientku zastřelil, Seyran Ateş střelil do krku: „Ztratila jsem hodně krve a dotkla se smrti. Bylo to jako dialog s vyšší mocí, která mi dala šanci vybrat si mezi odchodem a návratem do tohoto světa." Seyran si vybrala a vrátila se do života s ještě větším odhodláním. Dostudovala a v devadesátých letech ve Weddingu otevřela právnickou kancelář specializovanou na pomoc utlačovaným dívkám a obětem domácího násilí. Vražedný „vlk" byl dopaden, soud ho ale pro nedostatek důkazů zprostil obvinění.

Dostávám sice z celého světa tři sta pozitivních e-mailů denně, ale ještě více e-mailů plných nenávisti.

Právní pomoc ohroženým ženám udělala ze Seyran Ateş jednu z nejznámějších tváří turecké komunity v Německu. Vystupovala pravidelně v televizních debatách, psala bestsellery, upozorňovala na vraždy ze cti na německé půdě i na dovoz nezletilých, nesvobodných manželek z Turecka. V roce 2006 byla na ulici napadena bývalým manželem klientky, jíž pomáhala v rozvodovém řízení, a nikdo z přihlížejících kolemjdoucích jí nepomohl ani nepřivolal pomoc. Z obav o svou bezpečnost tehdy na rok uzavřela kancelář. V roce 2009 se vrátila s ještě provokativnějším sdělením, které shrnuje titul její tehdejší knihy *Islám potřebuje sexuální revoluci*. Požaduje, aby muslimský svět prošel podobnou změnou jako Západ koncem šedesátých let 20. století: aby předmanželský sex nebyl tabu a dívky mohly samy rozhodovat o své sexualitě. Následovaly znovu výhrůžky smrtí a opětovný krok zpátky do soukromí. „Odvahu čerpám z mého pohoršení nad tím, že někteří lidé prostě nesnesou odlišné názory," řekla německým novinářům poté, co v roce 2012 po třech letech znovu otevřela právní kancelář a začala veřejně vystupovat. Ovšem vždy v doprovodu bodyguardů.

Tehdy už pracovala na projektu liberální mešity, který se jí zrodil v hlavě o mnoho let dříve. Bývalý německý ministr vnitra Wolfgang Schäuble totiž v roce 2006 zřídil Německou islámskou konferenci, stálé debatní fórum, v jehož rámci se každoročně v Berlíně potkávají a diskutují zástupci německého státu a tamních muslimů (menší pracovní skupiny se scházejí častěji během roku). Feministka Seyran Ateş

patřila – na pozvání berlínské vlády – k prvním delegátům. Čelila však kritice ze strany oficiálních, názorově konzervativních muslimských svazů, které zastřešují většinu mešit v zemi. Vyčítaly jí, že islám a žádné muslimy nereprezentuje. „To byl můj nejsilnější impulz k založení vlastní mešity. Pochopila jsem, že se my liberální muslimové musíme spojit," říká.

„Dostávám sice z celého světa tři sta pozitivních e-mailů denně, ale ještě více e-mailů plných nenávisti. Nemůžeme z obav o bezpečnost nechat dveře naší mešity čtyřiadvacet hodin denně otevřené, jak by se na správnou mešitu slušelo," říká imámka z Moabitu. Kritika odpůrců míří zvláště na rovnoprávné postavení mužských a ženských věřících při modlitbě a přichází i od vlivných autorit. Společné kázání pro muže a ženy v podání Ibn Rushd-Goethovy mešity je pro ně podobným porušením pravidel víry, jako například vysvěcení ženských kněží pro katolickou církev.

Hádanku, zda Mustafa přišel ze zvědavosti, nebo se zlými úmysly, nerozluštíme.

Seyran Ateş původně počítala s tím, že iniciativu převezmou jiní, v náboženské teologii více ukotvení jedinci. Ale nikdo se nepřihlásil, a tak se sama postavila do čela sedmičlenného zakládajícího výboru Ibn Rushd-Goethovy mešity. Proč bylo tak těžké najít jiné odvážlivce, ukazuje vyhrocené dění prvních dvou týdnů existence revolučního liberálního svatostánku.

Hned po první modlitbě se na internetu šířily různé dezinformace – třeba snímky Koránu válejícího se na podlaze mešity coby údajný důkaz pohrdání islámem. Pořídil je pravděpodobně návštěvník prvního kázání, který svaté spisy sám pohodil na zem a pak si je kvůli pozdější diskreditaci mešity natočil chytrým telefonem.

Šéf největšího svazu zastupujícího berlínskou tureckou komunitu proto tvrdí, že kvůli zrušení čtrnáct set let starého zvyku separace mužů a žen při modlitbách nemá svatostánek imámky Seyran právo nazývat se mešitou. Podobné odsudky přišly i ze zahraničí: od státního náboženského úřadu v Egyptě a tureckého úřadu pro náboženské záležitosti Diyanet. Ten má v Německu značný vliv: na základě mezivládní dohody z počátku osmdesátých let vysílá do německých mešit pro tureckou menšinu své imámy a každý pátek jim z Ankary

Jádrem islámu je milosrdenství, musíme naši víru před fanatiky zachránit.

zasílá jednotné kázání. „Jsou to experimenty určené čistě ke zvrácení a zničení víry," píše se v prohlášení ohledně Ibn Rushd-Goethovy mešity. Některá turecká provládní média, která jsou však vlivná i v berlínské komunitě, pak Seyran Ateş bez důkazů označila za spojence gülenistů, jež turecký stát považuje za teroristy a viníky neúspěšného vojenského puče z loňského léta.

Mustafa si ve čtvrtečním odpoledni v prosvětlené modlitebně příběh liberální mešity vyslechl s námi. „Přijď zítra na kázání," vzkazuje mu Seyran Ateş na rozloučenou a mladý muž pak rychle za doprovodu jednoho z bodyguardů schází schodiště. Hádanku, zda Mustafa přišel ze zvědavosti, nebo se zlými úmysly, nerozluštíme. Zůstává však silný a nepříjemný pocit nejistoty, důsledek teroru posledních let a radikalizace části evropské muslimské mládeže. Nejde s určitostí říct, zda je to málo přesvědčivý, ale pouze zvědavý mladý muž, který právě nevinně čelil salvě podezíravých otázek a pohledů. Nebo jestli patří do party radikálů, jež chce liberální mešitu z Berlína vyštvat.

Nejsem v tom sama

Každopádně následující pátek na modlitbu do Ibn Rushd-Goethovy mešity Mustafa nepřichází. A nepřichází ani většina věřících, kteří sem o týden dříve přišli k vůbec prvnímu zdejšímu kázání. Je tu několikanásobně více novinářů než věřících.

Seyran Ateş prosí přítomné kamerami a fotoaparáty ověšené zástupce médií, aby vypnuli své přístroje. „Chceme, aby se o naší mešitě lidé dozvěděli. Mnozí ale zároveň mají strach přijít, protože nechtějí být vidět na žádných televizních záběrech. Musíme najít rovnováhu," vysvětluje. Myslí si, že věřící odradily výhrůžky a velký zájem médií a časem budou po desítkách přicházet. „Podle průzkumu mezi deseti tisíci německých muslimů osmdesát procent naši snahu odmítá, dvacet procent vítá. Takže tu vidím potenciál," říká imámka. Chystá otevření pobočky v jihoněmeckém Freiburgu a v Kolíně nad Rýnem, dlouhodobým cílem je vytvoření celoněmecké sítě.

Podle průzkumu mezi deseti tisíci německých muslimů osmdesát procent naši snahu odmítá, dvacet procent vítá.

Na zelené menší koberce k modlitbě dnes tedy pokleká jen sedm lidí. Sama Seyran Ateş, dvě kudrnaté ženy bez šátku, decentní muž v bílých plátěných kalhotách a béžovém svetru, pán v černém obleku, mladý britský muslim v tradičním ošacení a v modré džínové bundě Mohamed, padesátiletý rodák z Egypta. „V Berlíně bydlím třicet let, přijel jsem v osmdesátých letech studovat architekturu. Moje manželka je německá křesťanka a i já se cítím být více Němcem než Egypťanem," líčí. V posledních letech se modlil jen doma, mešity, které navštívil, mu připadaly příliš ukotvené v životě na Blízkém východě. O nové liberální mešitě ve svém sousedství se dozvěděl v novinách a asi sem začne pravidelně chodit. „Manželka mi už kdysi říkala, ať si založím malou modlitebnu pro liberální kamarády. Ale já nejsem odvážný člověk, nechci procházet tím, čím paní Ateş."

Imámka mezitím s klidem a úsměvem odpovídá na dotazy novinářů, reportáže se v následujících dnech objeví i v britských, švýcarských a polských médiích. Seyran Ateş začíná nyní studovat arabštinu, aby mohla číst Korán v originále, a od podzimu bude v Berlíně na univerzitě studovat islám – je to také odpověď kritikům, kteří jí vyčítají nedostatečné znalosti náboženství. Založení mešity čtyřiapadesátiletou právničku mění: „Čím více jsem se toho o islámu v minulých letech dozvěděla, tím jsem ve své víře pevnější," říká. „Jádrem islámu je milosrdenství, musíme naši víru před fanatiky zachránit."

rozhovor

ŽENY, KTORÉ ZOSTALI
Príbehy ľudskej podstaty

Vaculčiaková / Rojo

rozhovor medzi autorskou dvojicou projektu *Ženy, ktoré zostali* novinárkou Magdalénou Vaculčiakovou a fotografom Noelom Rojom.

Na projekte *Ženy, ktoré zostali* sme začali pracovať v máji 2017. V prímorskej dedinke mexického štátu Oaxaca sme zaklopali na dvere Kenie, ktorá nám vyrozprávala príbeh jej života po tom, ako manžel odišiel do USA. Odvtedy sme strávili celé noci a dni v spoločnosti žien v Mexiku, Senegale a Etiópii. Osem mesiacov sme žili v oblastiach, z ktorých prinášame príbehy a fotografie. Multimediálny projekt *Ženy, ktoré zostali* zisťuje, prečo muži migrujú do zahraničia a čo to pre ženu znamená, ak zostane sama v krajine, ktorá sa o svojich obyvateľov nemusí vedieť postarať.

19/04 18/30

Vernisáž *Ženy, ktoré zostali*
Open Gallery, Baštová 5, Bratislava

Pozývame vás na vernisáž vôbec prvej fotografickej výstavy *Ženy, ktoré zostali* za osobnej účasti Magdalény Vaculčiakovej a Noela Roja. Výstava potrvá do 27. apríla.

Noel:
Kedy sa zrodil nápad pracovať na projekte Ženy, ktoré zostali?

Magdaléna:
Ten moment si pamätám celkom presne. Leteli sme z Mexika do Belgicka a vedľa nás sedel Kubánec. Prvý raz odišiel z Kuby a nechal tam svoju ženu s malou dcérkou. Ukazoval nám ich fotky a ja som videla, že je smutný i vystrašený. Na Kube som bola, viem, že nie je jednoduché z ostrova komunikovať, internet v oblasti, z ktorej pochádza, nie je dostupný. Vtedy som si prvý raz položila otázku, ako sa asi cíti jeho žena, ktorá zostala sama na Kube bez toho, aby vedela, kedy sa vráti. Ako si poradí s novou situáciou v živote?

Magdaléna:
Kedy si sa ty nadchol pre projekt?

Noel:
V tej istej chvíli, ktorú popisuješ. Keď som ho videl, ako prešiel kontrolou na letisku a ocitol sa vystrašený v úplne novom prostredí, uvedomil som si, že aj moja mamka bola žena, ktorá zostala. Sám som synom migrantov. Zažil som na vlastnej koži ťažké situácie, ktorými si musela prejsť moja mamka v Mexiku, keď ocino pracoval v USA. Ostala sama v dome s dvomi deťmi, varila, prala, starala sa o kravy. Nikdy som však o tom takto nepremýšľal. Nikdy som sa jej nespýtal, aké to pre ňu bolo. Žil som to, no v skutočnosti som nevedel, čo prežíva. Keď som o tom začal takto premýšľať, uvedomil som si, že aj ja chcem preskúmať túto tému.

Magdaléna:
Pamätám si, keď som v novembri minulého roka išla s tvojou mamkou vyzdvihnúť narodeninovú tortu pre teba. V aute sa rozhovorila o tom, ako sa opakovane pokúšala prekročiť hranicu, pričom v rukách držala malé bábätko – teba.

Noel:
Áno, mamka nás brávala do USA. Veľmi veľakrát. Keď som vyrástol, rodičia chceli, aby som začal v USA chodiť do školy. Spomínam si na prvý deň. V obrovskej hale školy behali deti všetkých farieb pleti, bol som vystrašený. Chytil som sa mamkinej nohy a nechcel som ju pustiť. Nechcel som tam chodiť do školy. Museli sme sa kvôli mne vrátiť s mamou do Mexika a ona bola opäť ženou, ktorá zostala.

Magdaléna:
Mexiko je plné príbehov žien, ktorých životy ovplyvnila migrácia príbuzných. Aj preto sme začali na tomto projekte pracovať práve tam. Keď sme sa vlani presťahovali do Oaxacy na juhu Mexika, neustále som čítala v miestnych novinách o dedinách bez mužov, lebo tí migrovali. Rozhodli sme sa tie dediny navštíviť a dozvedieť sa viac o životoch Mexičaniek, ktoré v nich zostali.

Od začiatku sme chceli dať hlas ženám. *Jeho* príbeh je všade, my prinášame *jej* príbeh. Nehovoríme len so ženami, ktorých životy ovplyvňuje migrácia, ale aj s expertkami v krajinách, do ktorých cestujeme. Majú čo povedať. Možno by niekto povedal, že takáto novinárčina nie je vyvážená.

Ja však verím, že práve tým, že dávame veľa priestoru ženám, vyvažujeme verejnú debatu o migrácii, jej príčinách a najmä dôsledkoch.

Noel:
Chceme, aby bol projekt aj o ľudskej podstate. Po prečítaní mnohých článkov o migrácii som nadobudol pocit, že informácie v médiách sú často len štatistiky, ľudská esencia zostáva nepovšimnutá. Chceme vedieť, aké sú každodenné životy žien. Ako sa kvôli migrácii zmenili a ako túto zmenu prežívajú? S akými výzvami sa stretávajú? A ako sú ich príbehy prepojené s našimi?

Magdaléna:
Pri práci v Mexiku ma začali zaujímať aj príbehy žien na africkom kontinente, keďže odtiaľ prichádza veľa migrantov práve do Európy. Migrácia je globálny fenomén, a tak sme sa aj my rozhodli urobiť náš projekt globálnym. Hľadáme rozmanitosť príbehov na rôznych kontinentoch, dávame hlas ženám v rôznych kultúrach, sledujeme rozličné migračné modely.

Obaja pracujeme na voľnej nohe a od začiatku prinášame do slovenských a českých médií príbehy, ktoré nie sú mainstreamové. Máme iný prístup k práci než novinári, ktorí sú na plný úväzok zamestnaní v médiách. Máme čas, pracujeme pomaly. Žijeme so ženami v ich domoch či komunitách aj niekoľko dní či týždňov, aby sme porozumeli kontextu, v akom sa odohrávajú ich príbehy.

Noel:
Milujem pomalú žurnalistiku. Dáva mi príležitosť porozumieť okoliu, kultúre, ľuďom. Pomáha mi tiež narušiť predstavy, ktoré som o mieste mal, kým som sa tam vydal. Vynárajú sa nové otázky. A, samozrejme, mať dostatok času pomáha v tom, že si ľudia zvyknú na fotoaparát.

Magdaléna:
Pracujeme týmto spôsobom aj preto, aby sme si získali dôveru žien. Príbehy, o ktoré sa môžu podeliť, sú aj príbehmi domáceho násilia, ekonomického strádania, nátlaku zo strany ich komunity či chýbajúcej lásky. Nie sú to príbehy, o ktoré by sa ženy - najmä v niektorých kultúrach - podelili hneď, keď im zaklopete na dvere. Avšak, podelia sa o ne rady, ak s nimi niečo uvaríte, idete si zaplávať do miestnej rieky či sa zahráte s ich deťmi.

Noel:
Niekedy, bohužiaľ, vidíme aj traumy detí – dcér, ktoré zostali. Napríklad Keyssy v Mexiku. Jej otec odišiel do USA skôr než sa narodila. Keď sa vrátil, mala už tri roky. Nepoznala ho, bol pre ňu cudzincom, nedôverovala mu. Otcom nazývala svojho uja. Keď už si začal získavať jej dôveru, Keyssy sa narodila sestrička. S ňou bol otec od začiatku, a tak sa malej Keyssy zdalo, že ju má radšej. Dokonca sa ho raz opýtala, či ju má radšej preto, že je blondínka, na rozdiel od Keyssy.

Magdaléna:
Mám pocit, že v každom príbehu bola dávka smútku z toho, čo ženy žili. Niekedy ani nie preto, že je muž preč, v niektorých situáciách bolo dôvodom to, že si vôbec tohto muža vzali za manžela, či z toho, že otec-migrant mlátil mamu. Často ich životy ovplyvňujú sociálne normy.

Noel:
Niekedy je ťažké zachytiť radosti žien. Páči sa mi, keď im kladieš otázku: Čo ti prináša radosť? Hoci je vo väčšine príbehov smútok a strach, predsa je dôležité ukázať aj tie svetlé momenty, v ktorých sa ženy postavili sociálnym normám: začali chodiť na verejné zhromaždenia a rozhodovať, začali sa vzdelávať či šoférovať. A to kvôli migrácii, pretože muži z ich rodín odišli.

Magdaléna:
Najmä v Mexiku sa nám darilo dostať sa k ženám veľmi blízko, tráviť s nimi čas. Takže sme videli aj veselé momenty.

Noel:
Napríklad, keď Raquel počúvala svoju obľúbenú hudbu, ktorú nepúšťa, keď je jej manžel doma, lebo jemu sa nepáči. Prípravy a svadba Alicie boli určite dôležitými a veselými momentmi ďalšej mladej Mexičanky. Videli sme tiež ženy, ktoré boli hrdé na svoje rodiny.

Magdaléna:
Niektoré sa vďaka migrácii stali nezávislejšími. Maribel nám ukazovala certifikát z kurzu angličtiny, ku ktorému sa odhodlala napriek tomu, že jej to manžel žijúci v USA zakázal. Dala mu tak najavo, že už ju nebude po 20-tich rokoch kontrolovať.

Noel:
V Senegale bolo náročné nájsť také príklady. Tam nehovorili vôbec o vzdelávaní dievčat, jediná možnosť bol vydaj. Nikto nehovoril o snoch. Stále mám v hlave, čo povedal jeden z mužov-migrantov, keď si sa jeho ženy opýtala, ako vyzerá jej deň. Odpovedal: „Nerobí nič. Len spí a je.“ A ona sedela vedľa neho. Bolo to šokujúce.

Je ale zaujímavé vidieť, akí sme si podobní a aké sú naše životy prepojené. Moje fotografie síce zachytávajú kúsky z ich životov, avšak reprezentujú aj moje vnútorné pocity, moje porozumenie danej skúsenosti. Ja sa rozhodujem, že urobím práve túto fotku v tomto momente, a nie žiadnu inú. Ja rozhodujem, čo chcem ukázať.

Magdaléna:
V Senegale sa zdalo, že ženy vôbec nie sú zvyknuté hovoriť za seba. Nie, že by nemohli, bolo to, akoby vôbec nevedeli, že môžu takú možnosť mať, a tak ju nevyužívali. Mala som pocit, že medzi nami a ženami boli akési „steny mužov“, ktoré sme vždy museli preliezť, keď sme sa k nim chceli priblížiť. Práca v odlišných kultúrnych prostrediach je neskutočne zaujímavá a naplňujúca. Človek sa neustále snaží porozumieť, ako fungujú a hľadá cesty, ako sa dostať k ľuďom, ktorým chce dať hlas. Snáď sa nám to podarí aj tu v Etiópii, kde píšeme tento rozhovor.

MAGDALÉNA VACULČIAKOVÁ & NOEL ROJO sú slovensko-mexicko/americký pár. V posledných dvoch rokoch žijú spoločne v rozličných častiach sveta, odkiaľ prinášajú texty a fotografie o globálnych témach, ľudskej podstate, zmenách v spoločnostiach. Venovali sa napríklad témam utečencov v Grécku, bývalých členov guerríll v Kolumbii či spôsobom, akými sa pôvodní obyvatelia Mexika snažia o zachovanie svojej kultúry. Aktuálne pracujú na dlhodobom projekte Ženy, ktoré zostali. Po Mexiku, Senegale a Etiópii sa ich práca na projekte presunie do Indie a niekoľkých európskych krajín vrátane Slovenska. Projekt môžete sledovať na Facebooku: @WomenWhoStay a Instagrame: @women_who_stay.

1

Kultúrny aktivizmus ako práca so symbolickými hranicami

Ivana Rapošová

Festivaly sa stávajú čoraz populárnejšou formou súčasného kultúrneho aktivizmu. Tým, že bojujú proti predsudkom umením, používajú kultúru ako komunikačný nástroj a vytvárajú pre marginalizované skupiny príležitosti na účasť na verejnom živote, reprezentujú špecifický a nový spôsob občianskeho aktivizmu. V tejto štúdii prezentujem prípadovú štúdiu multikultúrneho festivalu [fjúžn], ktorého cieľom je zvýšiť viditeľnosť nových menšín vo verejnom priestore a upozorniť na etnickú a kultúrnu rozmanitosť v Bratislave. Čerpajúc z etnografie festivalu a využívajúc teoretický rámec práce s hranicami[1] poukazujem na to, ako sa organizátori festivalu usilujú o prekročenie a rozostrenie symbolických hraníc v spoločnosti. Zachytávam ich snahy symbolicky zaberať verejný priestor a kultivovať rozmanitosť jazykového prostredia, pričom ukazujem, ako súčasne udržiavajú, spevňujú, a dokonca vytyčujú nové hranice. V závere prinášam niekoľko kritických bodov týkajúcich sa potenciálu aktivistických kultúrnych festivalov posúvať symbolické hranice a stať sa nástrojom sociálnej inklúzie v dlhodobom meradle.

Z pohľadu kultúrnej sociológie si môžeme symbolické hranice predstaviť ako imaginárne ploty, ktoré sú vystavané okolo znakov a vlastností očakávaných od právoplatných členov ústrednej spoločenskej skupiny.[2] Tieto hranice nie sú static-

ké, vždy ich vytvárajú a pretvárajú sociálni aktéri. V prípade hlboko zažitých spoločenských kategórií ako je etnicita, rasa alebo národnosť však majú tendenciu stať sa stabilnejšími a javiť sa takmer ako prirodzené. Avšak aj tieto hranice sú spoločnosťou vytvorené a môžu byť spochybnené. Možnosť práce s hranicami často využívajú nové sociálne hnutia, ktoré usilujú o spoločenskú zmenu a teda premenu toho, ako sú hranice vytýčené.[3] Na príklade mediálneho diskurzu o migrácii môžeme rozoznať päť rôznych spôsobov práce s hranicami, ktoré používajú hnutia za práva imigrantov a hnutia za kontrolu imigrácie v USA – *prekračovanie*, *rozostrovanie*, *posúvanie*, *udržiavanie* a *upevňovanie* hraníc.[4] Prekračovanie umožňuje členovi vylúčenej skupiny prekročiť hranicu bez toho, aby sa zásadne zmenila, rozostrovanie znamená, že sa hranica stáva menej jasnou a tým pádom priechodnejšou a posúvanie hraníc nakoniec vedie k ich premiestneniu tak, že sa vylúčení jedinci môžu stať súčasťou ústrednej skupiny.[5] Posledné dva menované procesy naopak sťažujú snahy o inklúziu tým, že už existujúce hranice naďalej udržiavajú, alebo upevňujú tie hranice, ktoré boli predtým priechodné a umožňovali pohyb.[6] Proces posúvania hraníc v spoločnosti vo vzťahu k cudzincom je dlhodobý cieľ, ktorý chcú organizátori festivalu [fjúžn] dosiahnuť. Tejto snahe však musí predchádzať postupné prekračovanie a rozostrovanie hraníc. V súlade s týmto rámcom je sociálna inklúzia chápaná ako neustály proces vyjednávania o väčšej otvorenosti symbolických hraníc v spoločnosti.

Redefinovanie symbolických hraníc prostredníctvom kultúrneho aktivizmu

Hoci snahy o vytváranie inkluzívneho prostredia môžu mať rôzne podoby, v posledných rokoch zaznamenávame nárast kultúrneho aktivizmu, teda formy aktivizmu, ktorá „využíva umenie a tvorivé postupy na narúšanie prevládajúcich domnienok a očakávaní vytváraním alternatívnej [priestorovej] symboliky významov“.[7] Príliv takýchto festivalov je v súlade so širším trendom festivalizácie kultúry, ktorý je charakteristický pre súčasné veľké mestá[8], a ktorý vyvoláva otázku, ako môžu festivaly prispieť k podpore etnickej, kultúrnej a sociálnej rozmanitosti v spoločnosti.[9]

V kontexte festivalu [fjúžn] sa jedná predovšetkým o prinášanie tém týkajúcich sa rozmanitosti do priestorov dominantnej kultúry, asistenciu cudzincom pri prekračovaní symbolických hraníc vo verejnom priestore a rozostrovanie hraníc kultiváciou rozmanitého jazykového prostredia. Tento spôsob práce s hranicami tak predstavuje isté črty aktivistického rukopisu festivalu [fjúžn], ktorých dôležitosť sa však v rámci iných prostriedkov a cieľov festivalovej produkcie mení. V tomto smere sa organizácia festivalu nezaobíde bez vyjednávania s princípmi typickými pre oblasť kultúrnej produkcie. Predvídanie vkusu publika, rozpočtové obmedzenia, alebo možnosti a limity umeleckej spolupráce sa spájajú s potrebou vyslať jasný odkaz. Voľba dramaturgie festivalu preto nikdy nie je iba odrazom nápadov organizátorov o tom, nakoľko inkluzívna by mala byť spoločnosť, ale skôr výsledkom viacúrovňového a pragmatického procesu rozhodovania.

V tomto smere sa ani aktivistické festivaly nevyhnú vytyčovaniu vlastných symbolických hraníc. Kultúrny charakter festivalu môže na jednej strane slúžiť ako katalyzátor posilňovania solidarity, na druhej strane však zavádza nové kvalifikačné kritériá, ktoré musia cudzinci splniť, aby mohli na festivale participovať. Takéto kritéria vytvárajú následne nové hranice, napríklad symbolickú hranicu kultúrnej kompetencie. Toto platí aj vo vzťahu k potenciálnym návštevníkom festivalu. Na kultúrne vyžitie je vždy potrebný kapitál[10] – kultúrny kapitál potrebný na porozumenie kódovaným kultúrnym odkazom v umení, ekonomický kapitál na zaplatenie vstupného alebo nákup umeleckých objektov, a sociálny kapitál na to, aby sa potenciálny účastník o festivale vôbec dozvedel a mal následne dostatok sociálnych zručností potrebných pre uspokojivú socializáciu na jednotlivých podujatiach. Preto sa vynára otázka, či festivaly jednoducho nepretvárajú symbolické hranice vytýčené okolo etnicity na hranice, ktoré oddeľujú spoločenské vrstvy a svetonázory. Festival potom

prirodzene pritiahne vzdelaných liberálov, ktorí sú schopní konzumovať multikultúrne artefakty, nie však ľudí, ktorým chýbajú potrebné formy kapitálu na to, aby sa o takýto typ podujatia zaujímali. Limitom festivalov tak ostáva, že obvykle nemajú dosah na ľudí, ktorí sa na udržiavaní a upevňovaní etnických hraníc v spoločnosti podieľajú najviac.

Posledný problematický bod sa týka účasti menšín a ich reprezentácie. Je potrebné si položiť otázky: „Čia kultúra?“ a „Čí festival?“. Organizátori festivalu [fjúžn] vnímajú orientáciu festivalu predovšetkým vo vzťahu k väčšinovej verejnosti. Takýmto zarámcovaním však symbolicky oddeľujú cudzincov od väčšiny. Kde sú hranice medzi publikom a účinkujúcimi, medzi tým, čo je ‘známe’ a tým, čo je ‘iné’, medzi tými, ktorí by mali byť začlenení a tými, ktorí by mali začleňovať? Navyše, ak v rámci festivalu pôsobia zástupcovia menšinových komunít, či už ako umelci, účinkujúci, alebo spolupracovníci, tak sa obraz, ktorý o nich festival vytvorí, ľahko môže stať súčasťou ich verejného zobrazenia. Preto je nesmierne dôležité, akým spôsobom sú do produkcie festivalu zahrnutí práve zástupcovia menšinových komunít na Slovensku.

Úryvok pochádza zo štúdie o festivale [fjúžn], ktorá bola publikovaná v prestížnom časopise *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Text bol preložený z angličtiny.

IVANA RAPOŠOVÁ je sociologička a pôsobí na Masarykovej Univerzite v Brne.

2

1 Jaworsky, Bernadette Nadya. 2016. The Boundaries of Belonging: Online Work of Immigration-related Social Movement Organizations. Cham: Palgrave Macmillan.

2 Alexander, Jeffrey C. 1988. Action and its Environments: Towards a New Synthesis. New York: Columbia University Press.

3 Cherry, Elizabeth. 2010. “Shifting Symbolic Boundaries: Cultural Strategies of the Animal Rights Movements.” Sociological Forum 25 (3): 450–475.

4 Jaworsky, Bernadette Nadya. 2016. The Boundaries of Belonging: Online Work of Immigration-related Social Movement Organizations. Cham: Palgrave Macmillan.

5 Zolberg, Aristide R., and Woon L. Long. 1999. “Why Islam Is Like Spanish: Cultural Incorporation in Europe and the United States.” Politics & Society 27: 5–38.

6 Jaworsky, Bernadette Nadya. 2016. The Boundaries of Belonging: Online Work of Immigration-related Social Movement Organizations. Cham: Palgrave Macmillan.

7 Buser, Michael, Carlo Bonura, Maria Fannin, and Kate Boyer. 2013. “Cultural Activism and the Politics of Place-making.” City 17 (5): 606–627.

8 Bennett, Andy, Jodie Taylor, and Ian Woodward. 2014. The Festivalization of Culture. Burlington, VT: Ashgate.

9 European Commision. 2011. European Arts Festivals. Strengthening Cultural Diversity. Luxembourg: Publication Office of the European Union.

10 Bourdieu, Pierre. 1996. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge.

3

4

Útek z Krajiny Nekrajiny, live art performance,
autor Aleš Vojtášek, foto Lousy Auber (1,3) & Michal Babinčák (2,4)

recenzia

Hišámova cesta domov

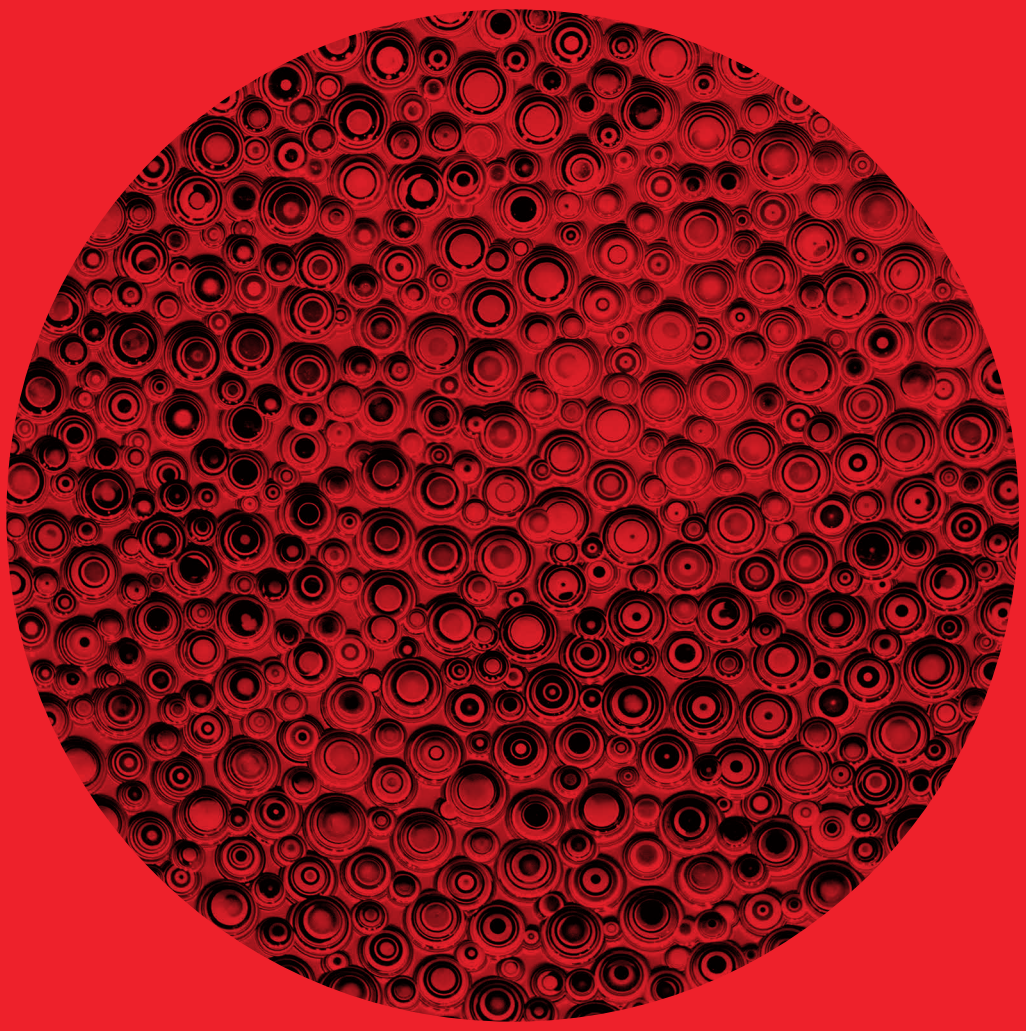

Michaela Rosová

Autor Hišám Matar
Preklad Milan Kopecký

Vydavateľstvo Absynt
2018, edícia 100%

Po dvoch silne autobiograficky ladených románoch a mnohých medzinárodných oceneniach teda Hišám Matar napísal svoj skutočný príbeh. A historická hodnota jeho svedectva je nepopierateľná, je to však nepochybne práve autorovo spisovateľské umenie a rokmi prehlbovaná vnímavosť ku všetkým podobám ľudskej bolesti, ktoré z *Návratu* robia také nesmierne pôsobivé čítanie.

foto Aleš Vojtášek

Smutná je krajina, ktorá nemá hrdinov, hovorí postava v jednej hre nemeckého dramatika Bertolda Brechta. Na to jej druhá odpovedá – smutná je krajina, ktorá hrdinov potrebuje. O tom by Líbya so svojimi zástupmi hrdinov a mučeníkov vedela rozprávať.

Koncom augusta 2011, na konci občianskej vojny sa povstalci dostali do tripoliskej väznice Abú Salím a začali oslobodzovať väzňov. Hišám Matar strávil ten deň vo svojom londýnskom byte s telefónom v ruke, počúval, ako kladivá udierajú do hrubej ocele, a čakal. S každými ďalšími otvorenými dverami bola nádej o čosi menšia. Až v úplne poslednej miestnosti, v suteréne, bez okien, našli muža, ktorý v rukách drží fotografiu Hišámovho otca. Po rokoch v kobke je však muž slepý, biedny a zrejme stratil pamäť. Nie je schopný vysvetliť, kde fotku vzal. „Šťastný." Nič viac do telefónu nepovie.

Hišám mal deväťnásť rokov, keď otec zmizol. Dostali od neho ešte tri listy, ktoré im niekoľko ľudí prácne, riskujúc vlastný život, prepašovalo z väzenia, a potom zostalo ticho. Hišám ho nikdy neprestal hľadať.

Spolu s Hišámovým otcom Džaballáhom Matarom, ktorý sa po prevrate v roku 1969 stal jednou z kľúčových osobností opozície proti režimu Muammara al-Kaddáfího, skončilo vo väzení mnoho ďalších blízkych členov rodiny. Hišám strávi roky úzkou spoluprácou s rôznymi organizáciami na ochranu ľudských práv, rozosiela listy, navštevuje ministerstvá, ambasády, udržuje dokonca kontakt s najvyššími predstaviteľmi režimu, apeluje na svedomie a na ľudskosť. A potom, v roku 2012, po tridsiatich troch rokoch v exile sa rozhodne Líbyu navštíviť.

Z tejto cesty vzišiel na popud redaktora New York Times článok, ktorý sa neskôr v pozmenenej podobe stal prvou kapitolou knihy *Návrat*. Po dvoch silne autobiograficky ladených románoch a mnohých medzinárodných oceneniach teda Hišám Matar napísal svoj skutočný príbeh. A historická hodnota jeho svedectva je nepopierateľná, je to však nepochybne práve autorovo spisovateľské umenie a rokmi prehlbovaná vnímavosť ku všetkým podobám ľudskej bolesti, ktoré z *Návratu* robia také nesmierne pôsobivé čítanie. Udelenie Pulitzerovej ceny v kategórii životopisov majstrovstvo Hišáma Matara už len formálne potvrdilo.

Návrat do vlasti sprevádzajú početné retrospektívy, z ktorých Matar postupne skladá históriu krajiny, dejiny útlaku a krvavých obetí, a zároveň dejiny vlastnej rodiny, celých generácií, ktoré boju za slobodu obetovali všetko. Mnohé miesta, ako popis katedrály v Bengází, spomienky na dom starého otca v Adždabíji či rozprávanie o tichom hrdinstve líbyjských matiek, sú pritom literárne veľmi vydarené, a kapitoly, kde Matarov brat ešte ako chlapec uprostred noci sadá na vlak vo švajčiarskych Alpách, aby unikol prenasledovateľom, alebo Matarov vlastný príbeh z internátnej školy v Anglicku, kde študoval pod zmenenou identitou a kde sa mu najbližším priateľom nečakane stal syn predstaviteľa diktátorského režimu, človeka strhnú ako dobrodružný román. Je nesmierne ľahké a skoro vábivé pri čítaní úplne zabudnúť, že tento príbeh je skutočný, bolesť zažitá a ešte stále príliš živá. Jednou z najzvláštnejších, takmer bizarných postáv celého rozprávania je nepochybne diktátorov syn a priamy dedič Sajfalislám Kaddáfí, s ktorým sa Matar osobne stretol a následne dlhší čas zostal v kontakte. V knihe mu venuje celú samostatnú kapitolu. Hrôza a absurdita, ktoré v sebe Sajfalislám nesie, akoby tiež unikali rozumu, akoby sa dotýkali hranice toho, čo je možné. O to väčšmi by sme si však mali pripomínať, že oboje je skutočné.

Matarov strýko, tak ako ďalší príbuzní, strávil vo väznici Abú Salím dvadsaťjeden rokov,

27/04 18/00

Diskusia Wojciech Górecki Bukowski Bar Nám. SNP 24, Bratislava

[fjúžn] v spolupráci s vydavateľstvom Absynt pozýva na diskusiu s autorom knihy *Planéta Kaukaz* Wojciechom Góreckim. Moderuje Samo Marec.

a svojím spomínaním akoby sa následne snažil preklenúť priepasť medzi touto temnotou, vymazanými rokmi, a svetom vonku. Možno tak ako každý príbeh, poznamenáva Matar, aj strýkove spomienky niesli predovšetkým jedno posolstvo: „Som tu." Rozprávať ale zároveň znamená štruktúrovať, príbeh pomáha zoradiť udalosti a nájsť zmysel, a to je rovnako dôležité gesto bez ohľadu na výsledok hľadania, na pravdepodobnosť úspechu. Hišám Matar hľadá krajinu, z ktorej odišiel ako chlapec a ktorá už neexistuje. Je cudzí vo vlasti, je cudzí vo svojich nových domovoch, kamkoľvek sa pohne. Všade si pritom so sebou nesie prízrak otca, ktorého nepochoval a ktorého vlastne svojím spôsobom aspoň v predstavách urputne udržuje nažive. Jeho posolstvo je napokon predsa len iné a európskemu čitateľovi azda vlastne bližšie. Matar putuje a hľadá, jeho príbeh je cesta, príbeh lásky a straty.

Možno je toto čítanie nutne osciláciou medzi tým príliš vábnym literárnym spracovaním a holým faktom mučenia, väznení, bolesti a strát. A možno je pre nás obzvlášť ťažké sústrediť pozornosť na tú druhú stránku.

Ladislav Kováč v inej knihe, ktorú Absynt nedávno vydal, v rámci svojej analýzy súčasnej spoločnosti konštatuje, že sme sa pretransformovali na „spoločnosť zábavy". Čoraz menej pracujeme, čoraz viac sa bavíme, pritom sme ponorení do svojich bežných spotrebiteľských starostí a problémy iných krajín nám unikajú. Samozrejme, produkcia vydavateľstva Absynt sa zameriava práve na túto do značnej miery vytesnenú oblasť, na tieto často bagatelizované problémy a nevypočuté svedectvá. Otázkou zostáva, ako ich vnímame – či sme ich ako užívatelia práve už nestihli začleniť do svojho spotrebiteľského života bez akýchkoľvek pokusov o hlbší ponor, o prijatie ich posolstiev. Ak Wojciech Tochman vo svojich úvahách v knihe *Eli, Eli* obžalúva konzumný svet a upozorňuje na takzvaný „poorism", novodobú turistickú honbu za výjavmi biedy a utrpenia, stojí za zamyslenie, či pomaly nezačíname spomínané svedectvá, reportážnu literatúru a osobné príbehy ľudí z vojnou zmietaných či chudobou trápených krajín vnímať podobne. Či sa skrátka čítanie týchto kníh nestáva len súčasťou nášho životného štýlu; prežívujeme svoj dobrý pocit, že nás osudy iných zaujímajú, pritom ich prečítame ako dobrodružný román, výlet do exotiky, a končí sa to pre nás hashtagom, káva, tip na knihu, absynt, sila, odporúčam, a čau. Čitateľský poorism, polička plná trofejí.

Na druhej strane sa natíska otázka, či to nie je prirodzené, či to nie je nevyhnutný proces a či vôbec môžeme urobiť viac než šíriť povedomie o tom, čo sa kde deje. Ale azda stačí zostať zároveň vnímavý práve k tej faktickej stránke veci, uvedomovať si, že to, o čom si z pohodlia svojich domovov či kaviarní čítame, sa dialo a deje, a nikdy nestratiť zo zreteľa, nakoľko sa nás mnohé tie príbehy týkajú – ak nie sú vyslovene o nás. A my tie lekcie potrebujeme zrejme viac, než sme si donedávna mysleli. Z tých najočividnejších by stačilo uviesť Szabłowského *Tancujúce medvede*, ktoré kruto výstižne pomenúvajú predsa aj náš problém a našu neschopnosť, ale nezastavujme sa pri tých najokatejších paralelách; pozorne by sme mali hľadať aj inde. Možno ani Matarov príbeh nám nie je taký vzdialený, ako sa navonok zdá. Prinajmenšom jeho vykorenenosť je len jedným prejavom väčšieho fenoménu, s ktorým sa Európa v poslednom desaťročí čoraz silnejšie zráža.

Ak to nie je príliš idealistická výzva – nečítajme tieto knihy ako každý iný príbeh. Utrpenie, z ktorého vzišli, nemalo žiadny zmysel, ak si z nich nič nevezmeme.

Hišám Matar, sčítaný a rozhľadený, vo svojej knihe celkom neprekvapivo cituje hojne predovšetkým zo západnej literatúry. Najsilnejšie však napokon možno aj tak pôsobia verše z Koránu, zo súry Tíšenie, ktoré tak rád pripomínal jeho otec: „Lebo s ťažkým prichádza ľahké. Veru, s ťažkým prichádza ľahké." *Návrat* je pritom pretkaný akousi nevyliečiteľnou melanchóliou, vedomím nenahraditeľnej straty, ktoré za celý čas nestráca nič zo svojej naliehavosti, a človek sa nevdojak pýta – kde je teda to „ľahké"? Azda aj to je príliš západná otázka. Hišám Matar na ňu neodpovedá.

úryvok

NÁVRAT
Otcovia, synovia a krajina medzi nimi

Hišám Matar

foto Aleš Vojtášek

Druhý deň ráno sa u nás zastavil Máhir Bušrajda, bratranec, ktorého som nevidel, odkedy som v detstve odišiel z Líbye. Máhir je odo mňa o generáciu starší, iba matne si pamätám jeho návštevy u nás v Tripolise. Vnímal som ho ako svetáckeho a tajomného mladého muža, asi preto, lebo bol členom študentského senátu na Bengázskej univerzite. Zúčastnil sa na demonštráciách v roku 1976 a rok nato, keď obesili Umara Alího Dabbúba a Muhammada ibn Saʾúda, našich blízkych priateľov, Máhira a niekoľkých ďalších študentov zatkli a v rokoch 1977 – 1986 ich držali vo väzení. Bol z rodiny prvý, kto pocítil dôsledky toho, že kritizoval diktátora, čo mu v mojich naivných pubertiackych očiach, ešte predtým ako sme odišli z Líbye, prepožičiavalo auru romantickej záhadnosti. Stretli sme sa predošlý deň na rodinnom posedení a dohodli sa, že sa pozhovárame medzi štyrmi očami. Dali sme si kávu u mňa v hoteli. Potvrdil mi informáciu z predchádzajúceho dňa, že sa zamestnal v tajnej službe, čo bolo, jeho slovami, akési „úsilie zaplniť medzeru".

Zo všetkého najväčšmi ho trápili dve veci, ako mi povedal, „bezpečnosť a oportunisti", ozbrojené skupiny bažiace po moci.

„A čo islamisti?" spýtal som sa.

„Tí neuspejú," odvetil Máhir a porozprával mi o tuniskom raperovi, ktorému sa vyhrážala islamistická skupina, a musel preto zrušiť koncert. „Títo ľudia chcú krajinu bez umenia, bez konferencií, bez kín. Prázdnu dieru," dodal.

„S tým Tunisanom sa im to podarilo," namietol som.

„Áno, ale ich stratégia nemá budúcnosť." Napokon sa konverzácia skrútila k pôvodnému cieľu stretnutia: ako mi môže zo svojej novej pozície Máhir pomôcť zistiť, čo sa stalo s otcom. Mal košeľu s vyhrnutými rukávmi, lakťami sa opieral o stôl. Silno sa uštipol a potichu spustil.

„Mám strýka Džáballáha pod kožou. Boli sme si veľmi blízki. Boli sme mladí, to si asi nepamätáš." Potom sa dostal k bodu, na ktorý som si už asi mal zvyknúť a prostredníctvom náznakov pochopiť evidentný fakt, že otec je mŕtvy.

„O tom nepochybujem," zaklamal som. „Chceme zistiť, ako a kedy k tomu došlo, kde by mohlo byť jeho telo."

Vtedy sa stalo čosi zvláštne, čosi, čo som ešte nezažil. Pocítil som otcovu prítomnosť, ani čo by stál za mnou, za pravým plecom, a odháňal ma preč. Úplne som čakal, že povie – tušil som, nevedno ako, že to má na jazyku – „Prestaň. Už dosť."

Nevedel som rozprávať ani sa pohnúť. Našťastie Máhir vstal a vyhlásil, že musí bežať. Odprevadil som ho a díval sa, ako preskakuje kaluž pod hotelovými schodmi. Spoznal som v tom pohybe bývalého väzňa. Ten mierne zdrevenený krok, akým chodia všetci trestanci. Ani čo by sa útlak ako jed usádzal v ich svaloch. Prejavoval sa istou utiahnutosťou pred svetom. Vinu pritom nedávali osudu ani ideológii, ale samému ľudstvu. Zakýval som mu, keď sa jeho auto pohlo. Zdvihnutým palcom mi zaželal veľa šťastia. Spomínam si na jeho posledné slová: „Budem tu pre teba navždy. Čokoľvek budeš potrebovať. Len momentálne," dodal so smiechom, „si musíš poradiť sám."

reportáž

Obete „zamrznutej“ krízy alebo ako sme nezabránili smrti malej Madiny

Zuzana Kizáková

foto Michal Babinčák
Stovky svedectiev policajnej brutality na utečencoch a migrantoch zozbieraných dobrovoľníkmi: www.borderviolence.eu

21. november 2017. Ten deň sa začal pre rodinu Muslimy Hussiny z Afganistanu nádejne. Muslima sa rozhodla vydať sa na „cestu“ so šiestimi zo svojich desiatich detí po tom, čo sa „šuškalo“, že hranica zo Srbska do Chorvátska je menej strážená ako v posledných mesiacoch. Keď ich večer chytila chorvátska polícia, rodina bola rada, pretože boli rozhodnutí v krajine hneď požiadať o azyl, o to, na čo má právo každá ľudská bytosť podľa Všeobecnej deklarácie ľudských práv prijatej v roku 1948 OSN. Lenže chorvátska polícia rodinu zahnala späť do Srbska, cez koľajnice, ktoré vedú medzi chorvátskym Tovarnikom a srbským Šídom. Bola noc, všade tma, a vlak zrazil šesťročnú Madinu Hussiny.

Veľa ráz som už povedala, že toto je to najhoršie, čo som zatiaľ videla a zažila.

Madina sa stala obeťou „zamrznutej“ a „neviditeľnej“, no stále tlejúcej utečeneckej krízy pozdĺž európskych hraníc. Čoraz viac z tých tisícov utečencov a migrantov zaseknutých v Srbsku, kde nemajú takmer žiadnu šancu úspešne žiadať o azyl, a len minimálnu šancu na to pohnúť sa odtiaľ legálne, sa utieka v zúfalstve k nelegálnemu prechodu hraníc. A pohraničná polícia Maďarska, Chorvátska odpovedá lapaním ľudí, čoraz brutálnejším násilím a nelegálnymi deportáciami.

Štatistiky ukazujú fakty. A fakty znejú tak, že po uzavretí tzv. Balkánskej trasy na jar 2016 sa EÚ podarilo zabrzdiť príliv utečencov a migrantov. Problém vyriešený. Vyriešený úspešne. Môžu si gratulovať krajiny EÚ! Lenže riešenie utečeneckej krízy predsa nemôže spočívať v tom, že zo dňa na deň zavriete hranice.

Bola noc, všade tma, a vlak zrazil šesťročnú Madinu Hussiny.

Čo sa skrýva za štatistikami a číslami, sú ľudské osudy. Realita je dnes taká, že pre zavreté hranice sú desiatky tisícov utečencov a migrantov uviaznutých na svojej „púti“ v Grécku, v Macedónsku, v Srbsku. Nemôžu putovať ďalej ani späť.

Videla som zlo

Mám za sebou dva a pol roka dobrovoľníčenia. Veľa ráz som už povedala, že toto je to najhoršie, čo som zatiaľ videla a zažila. Bola som pri prvej veľkej kríze na srbsko-maďarských hraniciach v Horgoši na sklonku leta 2015, kde starí a deti kolabovali v 40-tich stupňoch, lebo nebolo ani pitnej vody. Oživovali sme tam 80-ročného Sýrčana, čo mal za sebou infarkt a porážku, keď utiekol pred vojnou, lebo chcel dožiť u syna, ktorý už žije vo Švédsku. Zažila som, ako sa vysoký vládny predstaviteľ Srbska prizeral na to, ako súkromné autobusy zvážali zo srbských hraníc ľudí na chorvátske, bez toho, aby o tom Chorvátsko oficiálne vedelo, ako som za tých ľudí platila autobusárovi 25 eur na osobu ja, pretože ak by neodišli z tých hraníc, tak ich zatknú, zažila som slzy v očiach mladého chlapca zo Sýrie a jeho brata, ktorí už vtedy povedali, že v Európe nezostanú o deň dlhšie, ak je toto tá Európa, čo im ani pitnú vodu nedá a radšej sa vydajú na cestu späť do Sýrie a zomrú tam vo vojne, videla som nekončiaci sa exodus na macedónsko-srbských hraniciach pri Preševe, keď tam denne prúdilo aj sedem až desaťtisíc ľudí a v mrazoch čakali vonku celé noci na registráciu, a pritom na tom istom mieste v skladoch boli pekne zabalené teplé deky UNHCR. Videla som tehotné mamičky a rodiny s deťmi prespávať na autobusovej stanici v Subotici, kládli sme pod nich kartóny a deky, lebo nič iné sme nemali, hoci o kilometer ďalej bol novopostavený a plne zariadený tábor, kam ich však nepustili, a oni boli ponechaní na pomoc nás, dvoch dobrovoľníkov bez zdrojov, videla som rodiny s deťmi celé týždne žiť na hraniciach v najlacnejších stanoch, hoci už v novembri v noci klesali teploty k nule, a mamy mi hovorili, že celé noci nespia, lebo sa boja, že im umrznú deti, videla som, ako pália hračky, aby sa ohriali. Videla som stovky ľudí aj maloletých chlapcov žiť pod holým nebom, v lesoch alebo v ruinách tehlárne, keď bolo mínus 20 stupňov, lebo boli z „nesprávnej“ krajiny a nedovolili im zaregistrovať sa v tábore, pozerala som sa do stoviek hnedých očí tých mužov, ktorým som naberala jedlo, čo sme v 100 litrových hrncoch varili v našej špajzi,

zažila som lekárov, ktorí nechceli ošetriť ľudí, lebo to boli utečenci, zažila som pracovníkov UNHCR, ktorí odmietli k žene zo Sýrie, čo práve potrácala dieťa na autobusovej stanici v Subotici, po tom, čo 6 dní kráčala z Grécka do Srbska pešo, privolať sanitku, a potom doktorku, ktorá sa jej ani len nechcela dotknúť, počúvala som desiatky príbehov zbitých chlapcov a chlapov, keď sa vrátili z maďarských hraníc, niektorí aj bosí, lebo im tí pohraničníci aj topánky zobuli, videla som otvorené rany od pohryznutí policajných vlčiakov, videla som nás a ďalších dobrovoľníkov ošetrovať tie rany, zažila som pašerákov, policajtov, taxikárov, ako ťahajú za jedno, vodičov, ktorí za 100 eur zvážali ľudí „na hranice“, a pritom ich o päť minút vyložili niekde v najbližšom lese a nechali ich tam, a vrátili sa na autobusku po ďalších „klientov“, a pracovníci vládneho Komisariátu, ktorý mal pomáhať utečencom, si s nimi potom dávali cígy a oriešky, videla som červenokrižiakov aj unhcr-ákov, ktorí zo svojich plných skladov či áut nevydali ľuďom jedlo, deky, zažila som zatknutie políciou, lebo som vošla do tranzitnej zóny na hraniciach dať dve tašky s oblečením mladej Sýrčanke, počúvala som ľudí, ktorí mi hovorili, že tým, že pomáham, podrezávam krky svojim vlastným deťom, náhodne som v lesoch nachádzala rodiny s deťmi bez akejkoľvek pomoci, v zime, bez normálneho oblečenia, topánok, aj telefonáty UNHCR, nech tých ľudí prevezú do táborov a oni odmietli.

hovorili, že tým, že pomáham, podrezávam krky svojim vlastným deťom

Videla, zažila, počula som príbehy ľudského zla, nenávisti, najrôznejších a najotrasnejších foriem, videla som také situácie, že som si hovorila, že tu sa to musí už skončiť. To zlo. Že predsa žijeme v 21. storočí. V civilizovaných krajinách. V Európe. V Európskej únii. Že tu platia zákony, medzinárodné dohovory, ľudské práva. Hodnoty. Že nemôžeme biť, zneužívať, nechať zamrznúť, nechať v neľudských podmienkach žiť ľudí, ktorí unikajú pred vojnou.

Plniť rozkazy

V Srbsku systém funguje tak, že Maďarsko od leta 2016 denne prijímalo 15, potom v zime 2017 už len 10 utečencov, následne len 5 a momentálne od začiatku roka 2018 už len 1 utečenca denne do tranzitného tábora na srbsko-maďarských hraniciach – Tompa a Röszke, kde čakajú na rozhodnutie o udelení azylu. Teda 1 človek denne z tých tisícok tu v Srbsku sa dostane do EÚ a môže žiadať o azyl. Ide najmä o rodiny s deťmi. Zatiaľ čo boli časy, keď okolo 100 nových uchádzačov o azyl prichádza(lo) denne do Srbska cez Bulharsko či Macedónsko. Obmedzenia maďarských orgánov znamenajú, že sýrske, iracké, iránske či afgánske rodiny, ktoré vstúpia na srbské územie za účelom zaradenia sa do čakacieho zoznamu na legálny vstup do Maďarska, aby v Maďarsku či ďalej v EÚ mohli legálne požiadať o azyl, čakajú v Srbsku namiesto niekdajších 6-7 mesiacov, viac ako 1 rok, a asi už aj dlhšie. Roky čakania v provizórnom a často nehumánnom živote.

„Single man“ – muži cestujúci sami, bez rodiny, majú oveľa menšie šance, prísnejšie podmienky, a oveľa dlhšie čakacie doby. Na legálny vstup do EÚ musia čakať viacero rokov. A nikde nie je zaručené, že ten azyl dostanú.

V marci 2017 začal v Maďarsku začal platiť nový zákon. Všetci žiadatelia o azyl, ktorí vstúpia na maďarské územie cez tranzitnú zónu na srbsko-maďarských hraniciach – a to je jediná možná legálna cesta – sú zadržiavaní až do konca azylového procesu v kontajnerovom tábore, novo-vystavanom na hraniciach. Uprostred ničoho, obkolesení žiletkovým plotom zo všetkých strán, bez možnosti voľného pohybu mimo tábora, pod dohľadom maďarskej armády a polície. A týka sa to všetkých žiadateľov o azyl – rodín s deťmi, maloletých bez doprovodu nad 14 rokov, žien a mužov cestujúcich bez doprovodu. A to zadržiavanie v tom tábore trvá celý čas azylového procesu, v praxi to znamená od 4 do 9 mesiacov. A neexistuje žiadna legálna cesta oponovať zadržiavaniu alebo sa mu vyhnúť.

V máji 2017 som, na moje obrovské prekvapenie, dostala povolenie ako dobrovoľníčka spolu s maďarskou dobrovoľníckou organizáciou Sirius Help pomáhať v tranzitných táboroch. Je nás šesť a sme jediní dobrovoľníci, čo sem majú vstup. Žiadne organizácie, žiadne médiá. (O ďalší mesiac nám povolenie vzali.)

To, čo som prvýkrát videla a zažila tu, predčilo veľa z toho, čo som za dva a pol roka dobrovoľníčenia videla.

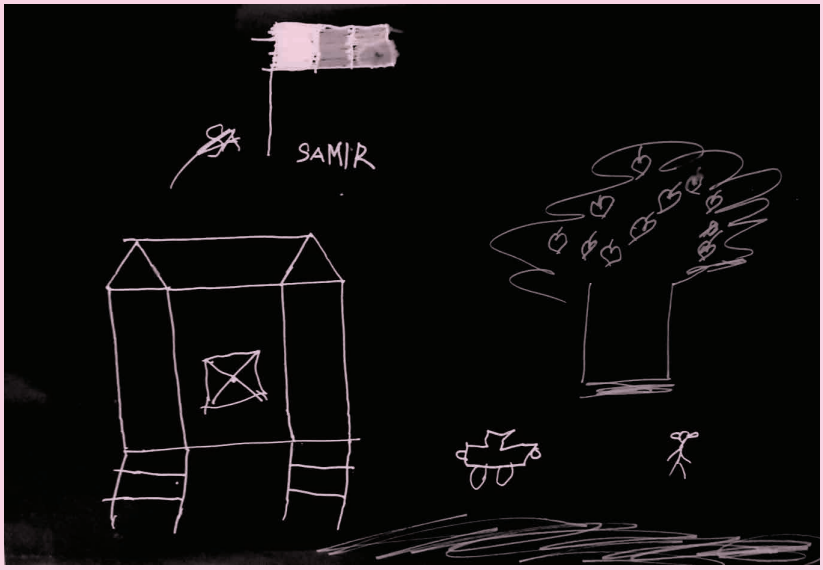

Keď si šťastný, tlieskaj rukami

Rodiny s deťmi. 60 percent všetkých sú deti. Mnoho bábätiek, niekoľko tehotných žien. Z Iraku, Sýrie, Afganistanu. Z miest, kde je vojna, z miest, kde ISIS programovo vyvražďuje ľudí. Tábor je jeden veľký žiletkovým plotom obohnaný priestor v strede ničoho hneď vedľa hraníc. Rodiny v tábore žijú v bielych kontajneroch. V sektoroch obkolesených vysokým žiletkovým plotom zamknutým zámkom na veľkej bráne. Na zemi je biely prašný štrk. Je vidno len oblohu. Žiadne stromy, žiaden živý svet. Pred sektorom sedí niekoľko ozbrojených policajtov. A tie rodiny s deťmi sú v klietke. Bez možnosti voľného pohybu. Ak niekto potrebuje ísť k lekárovi, policajt otvorí zámok na sektore a dvaja policajti odvedú mamičku s dieťaťom k lekárovi. Zámok sa zavrie. Policajti vedú mamičku s dieťaťom k lekárovi. A potom späť, zámok odomknú, a potom zamknú. Keď dostávajú jedlo, čakajú v rade, a popri tom rade stoja policajti. Tie mamy, tí tatovia, tie malé deti, nemajú mená. Majú čísla. Z ľudí sa stali čísla. Aj v Osvienčime boli ľudia len číslami. Viete, o čom som tam premýšľala? Že po holokauste hovorili tí esesáci a vojaci, že oni len robili svoju prácu. Plnili rozkazy. Aj tie ženy policajtky, ktoré sedia na lavičke ozbrojené a pozerajú sa na detičky a tehotné za plotom, si „len“ robia svoju prácu.

Tie mamy, tí tatovia, tie malé deti, nemajú mená. Majú čísla.

Je proti všetkým základným ľudským právam zadržiavať deti. Je to proti ľudskosti. Maďarsko to práve robí. A nik, žiadny členský štát EÚ sa proti tomu nepostavil. Maďarsko zadržiava v dvoch táboroch na hraniciach všetkých žiadateľov o azyl po dobu riešenia azylového konania.

V tranzite nemajú internet, ani prístup, aby si mohli niečo kúpiť – napríklad kredit na telefón. Nemajú teda mať možnosť byť v kontakte prakticky s nikým mimo tábora, teda s vonkajším svetom. Prakticky to celé znamená, že žiadatelia o azyl, väčšinou z vojnových krajín, sú v krajine Európskej únie, v Maďarsku, zadržiavaní ako vo väzení. A čas ukáže, či nie ešte horšie. A keď po týždňoch, mesiacoch čakania žiadateľ o azyl ten azyl nedostane, je vrátený späť do Srbska a to bez súhlasu či dohody so srbskými autoritami. Čo opäť v praxi znamená, že sa ten človek ocitne na ulici. Alebo rodina. A keď ten človek alebo tá rodina nebude súhlasiť s deportáciou do Srbska, bude vzatý do maďarského imigračného väzenia. A každý človek, ktorý ilegálne vstúpi na maďarskú pôdu a bude tam chytený, ide najmä o Pakistancov či Afgáncov, ktorí nemajú takmer žiadne šance dostať azyl, pretože ich krajina nie je uznaná ako vojnová krajina, no ľudia odtiaľ i tak utekajú, bude deportovaný späť do Srbska, a to bez ďalšej možnosti žiadať o azyl.

Zošit, pero. To chceli. Nemali tam ani toaletný papier, ani mydlo.

Keď sme po prvý raz išli do tranzitného tábora s mojou americkou priateľkou a dobrovoľníčkou Kiki, nechali nás hodinu čakať, kým nám odomkli tú zámku a pustili dnu. Sadli sme si k plotu z jednej strany, deti si sadli k plotu z druhej strany. Pýtali sa nás, prečo sú tam, a potom prečo nás k nim nepustia. Spoza plotu sme sa učili počítať v jazyku farsi aj po anglicky a maďarsky. A potom začali spievať: Keď si šťastný, tlieskaj rukami... Tak sme tlieskali. Ale spievať som pre guču plaču v hrdle nemohla. Keď nás konečne pustili dnu, viseli na nás desiatky detí. A keď sme im povedali, že sme im niečo doniesli, malé dievčatko sa ma opýtalo, či si majú nastúpiť do radu. Nechávame deti vyrastať v táboroch v tom, že sa majú stavať do radu. Kreslili sme, maľovali, tancovali, spievali, učili sa zvieratá a čísla po anglicky, oni nás ich učili v ich jazyku. A potom som po jednom išla ku každému dieťaťu a pýtala som sa ich, čo ti mám priniesť, keď prídem budúci týždeň? A oni mi začali diktovať svoje čísla, a ja som im hovorila, povedz mi tvoje meno, nie číslo. A viete, čo jediné chceli tie deti? Zošit, pero, ceruzku alebo farbičky. A knižky, aby sa mohli učiť angličtinu. Zošit, pero. To chceli. Nemali tam ani toaletný papier, ani mydlo.

Narodeniny

Adele som zahliadla, keď ju policajti vyvádzali zo sektoru a na nohe sa jej s plačom pridržal jej malý syn a plakal. A ona ho hladkala, nech ju pustí. So slzami v očiach som sa jej zadívala do očí. Tipovala som, že je krátko pred pôrodom. Policajti ju doprevádzali do sanitky, išla na vyšetrenie do nemocnice. Keď sa vrátila, išla som ju navštíviť. Mala syna aj dcérku, na moje narodeniny mala termín pôrodu. O pár dní. Adele bola z Afganistanu, bola neuveriteľne krásna a elegantná. Ukazovala mi fotografie z mobilu. Z nedávnych čias, keď bola hlavnou politickou komentátorkou afganskej televízie, robila talkšou s poprednými afganskými politikmi, mala fotku s prezidentom, ako ho doprevádzala. A potom jedného dňa došiel do domu Taliban a pred jej a manželovými očami zavraždili jej

svokra. A začali sa vyhrážať jej mužovi, lebo bol súkromný podnikateľ a mal lekáreň. Keď sme sa stretli, bol to už rok a pol, čo odišli z domova. Mala toľko isto rokov ako ja, rovnakú profesiu ako ja, rovnaký mesiac narodenia ako ja. Ibaže ja som mala šťastie a narodila som sa na Slovensku, no ona sa narodila v Afganistane. A ja som mohla spoza toho žiletkového plotu a väzenskej klietky tábora vyjsť a ona nie.

Moju pozornosť upútala ďalšia matka. Ako zdivočené zviera prechádzala popri jednom kontajneri zľava doprava a potom späť a stále takto dookola. Pri lavičke sedela jej jedno-dvoj ročná dcéra a plakala. Ženy mi hovorili, že tá žena sa tu zbláznila. Na ďalší týždeň tam už nebola. Po mesiacoch, čo tá rodina ušla z domova, a potom si prešla nekonečným čakaním v táboroch v Grécku, Srbsku, a konečne sa dostala na zoznam a mohla žiadať o azyl v EÚ, sa na pôde EÚ tá žena zbláznila, lebo ju zavreli do klietky, do väzenia. Jej muž dobrovoľne požiadal, aby mohli odísť z tábora a vrátiť sa späť do Srbska. Kde nemajú žiadnu šancu o azyl, žiadnu šancu na budúcnosť. Jediná šanca je nelegálny prechod hraníc. S pašerákmi alebo na vlastnú päsť.

tá žena sa zbláznila, lebo ju zavreli do klietky, do väzenia.

A potom tam bolo to krásne dievča, Arua. Šesťročná. Prestala rozprávať. Už niekoľko týždňov takmer neprehovorila. Jej mama bola modrooká blondína, lekárka z Iraku, manžel bol učiteľ. Boli jezídi, ktorých ISIS programovo vyvražďuje. Pred 18 mesiacmi utiekli. Väčšinu tohto dlhého času strávili v táboroch v Bulharsku a Srbsku, kým sa dostali na zoznam a mohli legálne žiadať o azyl v Maďarsku. Prišla som k Arue a povedala jej, že vyzerá ako primabalerína a že určite rada tancuje. A ona zrazu naozaj začala tancovať ako baletka. A na konci dňa začala rozprávať. Na ďalší týždeň mi jej mama hovorila, že Arua stále tancuje a už hovorí a na prstoch rátala dni, kedy zas prídem. Potom sme s dievčatami postavili bunker a vošli do neho. Pýtali sa ma, prečo nemám náušnice a retiazku, ani prsteň. Hovorila som, že šperky nenosím. A oni mi hovorili, že ani ich mamy už nemajú šperky, lebo v táboroch v Bulharsku im z hrdiel strhli retiazky, inde zas policajti vytrhli –

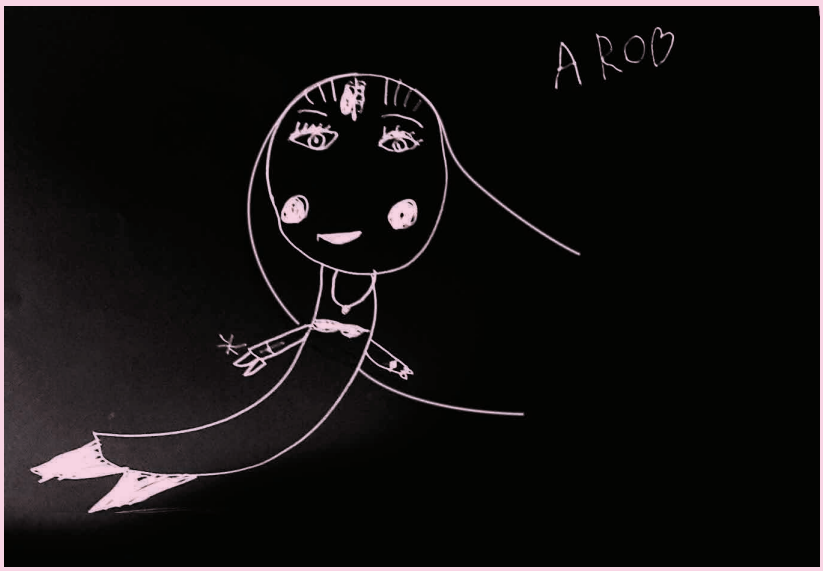

Volajú to „game“. Keď idú skúsiť prejsť cez hranice.

nielen mamám, ale aj im – z uší náušnice. Spomenula som si na babku, ktorú som nikdy nepoznala, lebo pre choroby, čo si doniesla z lágrov, zomrela veľmi mladá, a na holokaust. To bolo v máji. Po piatich mesiacoch v tranzitnom tábore, v júli, dostala rodina Arui negatívnu odpoveď. Nedostali azyl. Písal mi jej otec. A ja som na terase našej farmy v Srbsku plakala, lebo som im nemala ako pomôcť. Policajti im otvorili dvere na hraniciach a „prehodili“ ich späť do Srbska. Na sklonku zimy sa rodina dostala do Nemecka. Ilegálne, cez pašerákov. Lebo nemali inú možnosť. Písali mi šťastní odtiaľ. Dúfam, že dostanú azyl a Arua bude môcť chodiť do školy, čo bolo jediné prianie jej mamy.

Nekončiaca hra?

Volajú to „game“. Keď idú skúsiť prejsť cez hranice. Ešte na jeseň minulého roka si najmä muži, čo im systém nedovolil zaregistrovať sa ani v táboroch, alebo jednoducho vedeli, že i tak nemajú šancu dostať azyl, rátali pokusy. Game 3, game 4... Teraz už nerátajú. Majú za sebou 50 aj viac „games“. Niekedy viem, ktorí boli predošlý deň na hraniciach. Majú modriny, rany pod očami, čierne kruhy pod očami. A len kývnu, že boli na „game“. Niektoré tváre vídam už celé mesiace, ani oni nevedia, ako dlho sú už tu. Brutalita maďarských aj chorvátskych pohraničníkov sa od minulej zimy stupňuje. A tí chlapi a chlapci akoby za každým rátali s tým, že toto je v tej „game“. Ale aj horšie. Keď boli mínus 20-ky, boli aj takí, ktorí hovorili, že ich maďarskí policajti chytili v lesoch pri hraniciach, vyzliekli donaha, nechali ich v zime kľačať celé hodiny, striekali im slzný plyn do očí, smiali sa im a všetko si to nahrávali na mobily. Ukradli im telefóny, posledné peniaze, zobrali topánky aj šaty, prehodili cez plot späť do Srbska. Štvali na nich vlčiakov. Všetko toto sa deje, my o tom vieme, počúvame tie príbehy, a niekedy len stačí pozrieť sa ľuďom do očí a vyčítame to z nich.

Lenže oficiálne sa to nedeje, takmer žiadne médiá o tom nepíšu, Maďarsko aj Chorvátsko policajnú brutalitu popiera. EÚ odvracia zraky. Akoby títo ľudia boli menej ako my. Nie, to nie je cesta, aby ľudia ilegálne prechádzali hranice, ale ani to nie je cesta, aby títo ľudia nemali inú šancu, ako toto robiť. A už vôbec nie je cesta to, aby v Európe v 21. storočí bolo takéto násilie, mučenie a týranie páchané. A aby voči tomu krajiny EÚ nezakročili.

Dohoda EÚ s Tureckom, najmä tá, spôsobila aj fakt, že ľudia na úteku čoraz viac volia ilegálny prechod cez hranice. Čakacie doby, aby ste sa dostali na listinu a do maďarského „väzenského“ tranzitného tábora, sa predlžujú z niekoľkých mesiacov takmer na roky. A je mnoho prípadov, keď rodina nezmyselne ani po mesiacoch v maďarskom tábore nedostala azyl a nemá inú šancu, ako to skúsiť cez hranice ilegálne. To podporuje pašeráctvo, obchod s ľudským mäsom. To privádza ľudí, rodiny s deťmi do nebezpečenstva.

Madina

Madinin príbeh je jeden z najbrutálnejších posledných príkladov.

Jej rodina ušla z domova pred Talibanom v roku 2016. Muslima strávila so svojimi deťmi takmer rok v tábore na srbsko-chorvátskych hraniciach dúfajúc, že už konečne príde ten deň, keď sa dostanú na vrch zoznamu a budú legálne vpustení do Maďarska, aby tu mohli žiadať o azyl.

Chorvátske autority oficiálne popreli, že Madina s rodinou vkročila na územie Chorvátska pred jej smrťou, alebo že by pohraničná polícia zohrala nejakú rolu vo väzbe na tragickú smrť šesťročného afgánskeho dievčatka. Vyhlásili, že rodina prechádzala zo Srbska, ale zostala na tej istej strane hranice, kde vlak prešiel Madinu. A že smrť bola „zaknihovaná“ v Chorvátsku, pretože rodina utekala pre pomoc na druhú stranu „neviditeľných“ hraníc na koľajniciach. V tú tragickú noc bolo telo dievčatka odvezené do nemocnice v Chorvátsku. Matku odmietli previezť s dcérou. A celú noc ju, ešte zakrvavenú, aj spolu s deťmi zadržiavali na policajnej stanici v Srbsku.

Alebo sa to pýtať nebudú, lebo sa to nikdy neocitne v žiadnej učebnici.

Telo Madiny bolo vydané rodine o tri dni neskôr, 24. novembra. Podľa slov matky, ktorú citoval The Guardian, jej telo vrátili zmrazené a celé zakrvavené a zablatené, tak ako ho odniesli do nemocnice. Tie tri dni nevedela, či jej dcéra žije alebo nie.

Madinin hrob leží na kraji mestského cintorína blízko bezútešnej srbsko-chorvátskej hranice, kde rodina spolu strávila spoločne posledné chvíle. Madinu im nedovolili pochovať podľa moslimských tradícií.

Myslím si, že raz sa nás budú naše deti pýtať, ako sme mohli dopustiť, aby iné deti boli držané ako väzni, aby iné deti nevinne zomierali pod vlakmi. Alebo sa to pýtať nebudú, lebo sa to nikdy neocitne v žiadnej učebnici.

Neviem, čo im na to odpoviem, ak sa ma opýtajú.

Pozerám sa navôkol a nedokážem uveriť, ako sme mohli dopustiť, aby tehotné museli rodiť v stane niekde na poli na hraniciach, aby matky s malými deťmi museli v zime žiť pod holým nebom, aby ľudia mrzli, aby dostávali denne prídelom len jednu konzervu, aby boli na európskych hraniciach bití, okrádaní, aby ako privítanie od Európy dostali život v neľudských podmienkach, a najmä, aby ľudia pri úteku z vojnovej krajiny do Európy museli riskovať svoje životy v európskych vodách, a aby stovky, tisíce ľudí muselo zomierať pri brehoch Európy. A aby sa s nimi nakladalo ako s menejcennými, ako s dobytkom.

Michal Havran napísal: „Spomeňte si na prvé transporty, na to, ako brali susedov vašich starých rodičov, ako nič neurobili, ako sme nič neurobili, nezabránili sme tomu, keď nastupovali židovské a rómske deti do vlakov vtedajších Slovenských železníc, ktoré sa dodnes neospravedlnili.“ Dnes, teraz, sme nezabránili smrti malej Madiny.

rozhovor

O fotografii, architektúre, aj domove

Olja Triaška Stefanovič

text Zuzana Fajta
foto Nora a Jakub Čaprnka

rozhovor a fotografie vznikli pre Hemmet.sk

Samozrejme, na základe toho, čo televízia a správy prinášali, sa aj ľudia správali. Veľa z nich si myslelo, že doma máme všetci kalašnikov. Ale ja si myslím, že to viac vypovedalo o frustrácii Slovákov ako o mne. Keď sa človek rozhodne odísť do zahraničia, je podľa mňa najhoršie byť nostalgický, lebo práve tá nostalgia človeka potom zabíja. Stále nie je naplno odovzdaný krajine, v ktorej žije. Ja som bola v tomto veľmi pragmatická. Odmietala som chodiť na všetky tematické párty a stretávať sa s ľuďmi len preto, že sú od nás...

19/00

25/04

[fjúžn] PHO BO
Bless × Nu Spirit, Medená 16
Prezentácia fotografických kníh študentov Katedry fotografie a nových médií a Katedry vizuálnej komunikácie VŠVU. Autorské knihy vytvorili študenti v rámci festivalu [fjúžn] ako vlastnú interpretáciu jeho tohtoročnej témy Dôvera.

21/00

PHO BO afterparty
Nu Spirit Bar, Medená 16
Po prezentácii kníh vás pozývame na afterpárty. K rozhovorom i do tanca zahrajú DJi Skank, Reverend a Die Kartofeln.

Ako sa zvykne hovoriť – život sám píše tie najlepšie príbehy. A nemusíme žiť „červenú knižnicu“ alebo severskú detektívku, stačí, keď sa pozrieme naspäť na svoju históriu. Pútavý životný príbeh zažila (a zažíva) aj fotografka Olja Triaška Stefanovič. Ako jej meno napovedá, narodila sa v bývalej Juhoslávii na území dnešného Srbska. Rodáčka z Vojvodiny sa však po strednej škole rozhodla študovať fotografiu na VŠVU v Bratislave, kde začala žiť ešte pred bombardovaním Srbska. Z krajiny zmietanej vojnovým konfliktom prišla na Slovensko pod vplyvom mečiarizmu. Ako však sama vraví, našťastie, netrval dlho. Dnes je aj Bratislava pre ňu domovom, kde si založila rodinu a tvorí. Za vyše 18 rokov, ktoré v nej prežila, zdokumentovala množstvo miest a premien, ktoré sa jej v dobrom či zlom dotkli. Aktuálne je možné jej tvorbu vidieť vo dvoch renomovaných výstavných priestoroch – SNG, kde uvidíte jej veľkoformátové fotografie sprítomňujúce dielo architekta Friedricha Weinwurma, a v Kunsthale, kde bola na spoluprácu prizvaná výtvarníčkou Ilonou Németh. Pripravila fotografickú esej o zaniknutých cukrovaroch na Slovensku, ktoré budú prezentované samostatne na výstave „Eastern Sugar“.

Zuzana Fajta:
Keď som si o tebe pred naším stretnutím čítala, zaujalo ma, že si vlastne prišla na Slovensko dvakrát. Ako to teda bolo?

Olja Triaška Stefanovič:
Nebolo to dvakrát. Prišla som len prvý raz, a to v roku 1997. Musela som sa aklimatizovať, zoznámiť sa s Bratislavou a naučiť sa po slovensky. Keďže som končila gymnázium, potrebovala som sa pripraviť na prijímačky na VŠVU. Trvalo mi to potom rok, od momentu keď som získala diplom, že môžem študovať na Slovensku, čo bolo v tej dobe podmienkou. Už vtedy mi bolo jasné, že budem mať len jednu šancu dostať sa na vysokú školu. Na prelome rokov 1999/2000 som potom išla na prijímačky na VŠVU. Na jeseň roku 2000 som teda začala už študovať.

ZF:
Na Slovensku študoval aj tvoj brat. Bol to dôvod, prečo si sa sem rozhodla prísť aj ty?

OTS:
Môj brat tu bol len chvíľu, keď som prišla. Vybrala som si však Bratislavu z pragmatických dôvodov – prvý bol, že som dostala víza na základe toho, že ma prijali na univerzitu pre zahraničných študentov. V tých rokoch pre nás nebolo jednoduché vycestovať. Následne som sa zapísala na obdobie, čo som sa pripravovala na VŠVU, dočasne na jednu vysokú školu, aby som dostala študijný pobyt. Okrem Bratislavy som však najskôr rozmýšľala aj nad FAMU. Keď som si však zisťovala informácie (v tom čase nebol internet), tak som sa o FAMU dozvedela iba z novín. O Bratislave mi povedali známi, že tam v 70. rokoch študoval jeden Slovák zo Srbska. Práve on mi potom vysvetlil, aká je to škola. Na VŠVU sa mi veľmi páčilo, že tu v 90. rokoch nastúpila fotografia ako študijný odbor a že bola spojená s výtvarným umením a nie kamerou, ako to bolo na FAMU. To bol tiež teda dôvod, prečo som prišla sem.

ZF:
Vedela si niečo o Bratislave než si sem prišla?

OTS:
Nevedela som absolútne nič!

ZF:
To znie teraz až nepredstaviteľne, že by si niekde išla v podstate naslepo. Na druhej strane, i keď Bratislava v období koncom 90. rokov bola divoká, stále sme nemali vojnu, čo ste vy prežívali.

OTS:
Áno. Ja som odišla práve v období pred bombardovaním. Kto mohol, snažil sa nájsť si možnosť, ako vycestovať mimo Srbska. Hovorili mi, že Bratislava možno nebola výhra, ale pre mňa v tom období bola. Odišla som síce z jedného utláčaného systému do druhého, keďže tu vládol Mečiar, ale našťastie to netrvalo dlho a skončil.

Prvý deň, ako som prišla, myslela som si, že je to nejaké veľkomesto, lebo sme prichádzali v noci a prvé, čo som videla bol, vysvietený Slovnaft. Tie svetielka mi vtedy pripadali ako New York. Potom som sa zobudila – v ružinovskom paneláku, kde batéria prechádzala z kuchyne do kúpeľne. Nechápala som, čo to je! Môj život tu sa však pomerne rýchlo rozbehol. Najskôr som sa stretávala iba so zahraničnými študentmi, mala som množstvo kamarátov zo Sýrie, Nigérie, Francúzska, Turecka, Ukrajiny a Švédska. Bolo to super!

No postupne som sa začala zoznamovať aj s Bratislavou a Slovákmi. V tom období existovala Café Galéria, a tú mi odporučili, že ak chcem študovať umenie, mám tam ísť a určite stretnem nejakých umelcov. A tak sa aj stalo. Hneď prvý večer som stretla ľudí, s ktorými sa kamarátim až do dnes. Teraz to už celé tak nevnímam, ale keď sa pozriem naspäť, je mi jasné, že každá chvíľa a všetko, čo sa udialo bolo dôležitým dielom v skladačke.

ZF:
I keď to bolo u nás za mečiarizmu všelijaké, je to niečo úplne iné ako vojna. Vojnu si z našich rovesníkov nezažil skoro nikto, preto ma zaujíma, aké to teda je. Ako vyzerá život počas vojnového konfliktu?

OTS:
Najhoršie je, že sa všetko zo dňa na deň zmení a nič nie je také, aké bolo predtým. Zrazu začneš počúvať, že sa ľudia nemajú radi, lebo jeden je Chorvát a druhý je Srb či Bosniak. Náboženstvo a vierovyznania, ktoré sa dovtedy neriešilo (a my to neriešime v našej rodine doteraz), začali byť pre verejnosť témou. Nenávisť medzi národmi je veľmi nebezpečná a ja si myslím, že občianska vojna je jedna z najhorších, ktoré sa môžu udiať.

Tá anarchia, diktatúra a celý systém, v ktorom sme žili mi vlastne prišiel normálny, lebo som v tom vyrastala. Nevedela som, ako žijú moji rovesníci napríklad v Holandsku alebo Anglicku. Strieľanie na ulici sme príliš nezažili, pretože práve Srbsko bolo tou krajinou, ktorá okupovala iné regióny a štáty. Najhoršie preto pre mňa bolo potom niesť kolektívnu vinu, ktorá spadla na všetkých Srbov. Keď som vďaka známym dostala možnosť vycestovať v roku 1995 do Londýna, na letnej škole sa so mnou spolužiaci nechceli ani rozprávať. Taká mediálna masáž to vtedy bola. Bola to pre mňa ako pre mladého človeka obrovská facka – i keď s tým nič nemáš, zviezlo sa to na nás všetkých. Aj napriek tomu, že moja rodina s vojnou nesúhlasila. Čo nám však dalo najviac zabrať, bola ekonomická kríza a embargo, ktoré na nás uvalili. Nemali sme napríklad elektrinu – čo je teraz nepredstaviteľné a s babkou sme museli robiť mydlo (čo je teraz veľmi „fancy“ a „hipsterské“, ale ja by som určite nešla na workshop s kamoškami, kde by sme si ho vyrábali, pretože mi vracia nepríjemné spomienky).

Na druhej strane aj v uzatvorenom systéme je život. Ak ho nájdeš, správne rozmýšľaš a chceš žiť v demokratickej spoločnosti, nevyhovuje ti nacionalizmus a uvedomuješ si, že to, čo sa deje je zlé, tak si nájdeš svoje kanály. V tom období sa veľmi darilo umeniu a kultúre. Veľký rozmach zažívalo performatívne umenie, divadlo, koncerty, všetko bolo neskutočne živé a plné emócii. Chceli sme svetu ukázať, že sme proti tomu, čo sa u nás deje. Ako stredoškoláci a študenti sme sa zapájali do obrovských demonštrácií proti režimu (čo je teraz veľmi aktuálne aj na Slovensku). To hovorím aj ja teraz svojim študentom, že je veľmi dôležité sa zorganizovať a povedať nahlas svoje stanovisko.

V roku 2000 sa síce vojna skončila, no ten strach zostal aj naďalej – špeciálne u mojich rodičov. Neviem si vôbec predstaviť, čo museli prežívať, keď som nasadla na ten autobus a odišla som. V tej dobe neexistovali mobilné telefóny, nič. Museli byť neskutočne chrabrí, odhodlaní, aby sme my – ich deti mali možnosť na lepšiu budúcnosť. Ale ten strach ich neopustil. Aj teraz mi môj otec volá, keď videl, že sú u nás tak veľké protesty a pýta sa, či som v poriadku, pretože sa mu vracajú spomienky. Ale to je vec, ktorá sa už nezmení a ostane mu do konca života.

ZF:
Vypustiť svoje dieťa do sveta chce odvahu za akýchkoľvek okolností, nie to ešte za vojny. Ako si to prežívala ty a tvoji rodičia?

OTS:
Mne bolo vždy jasné, že chcem študovať v zahraničí. Brat bol vtedy už preč a moji rodičia sa mi snažili pripraviť pôdu na to, aby som mohla odísť a neskutočne ma podporovali. Aj práve vďaka dôvere, ktorú do mňa rodičia vložili, som si povedala, že skúsim ísť na prijímačky iba raz a nebudem ich naťahovať. Nechcelo sa mi tu ďalší rok len tak flákať po uliciach a dávať im nádej, že budem študovať. Povedala som si, že buď ma zoberú, alebo ma nezoberú. Buď na to mám, alebo nemám. Prijímačky boli pre mňa preto veľmi dôležité. Keď som sa dostala na školu, mala som pocit, že som konečne členom nejakej spoločnosti a niekam patrím. Mala som dobrých spolužiakov a obdobie štúdia bolo pre mňa jedným z najkrajších v živote.

ZF:
Tvoj manžel je tiež Srb, vaša spoločná cesta sa však začala na Slovensku. Ako to teda s vami bolo?

OTS:
Môj manžel je vlastne zo slovenskej menšiny vo Vojvodine. Na Slovensko prišiel po bombardovaní v Srbsku. Šiel vtedy priamo na štúdium maľby na VŠVU, kde prestúpil. Zoznámili sme sa vďaka mojej mame na autobusovej stanici, keď sme obaja cestovali do Bratislavy. Od vtedy sme spolu – 17 rokov.

ZF:
Aká bola tvoja cesta k fotografii?

OTS:
Mala som k nej vzťah už na základnej škole, ale rodičia chceli, aby som išla na gymnázium a mala klasické vzdelanie. Tak som vyštudovala filologické gymnázium. Umožnili mi však popri škole sa venovať všetkým umeleckým smerom, ktoré ma zaujímali. Chodila som na všetky možné krúžky – divadlo, kameru, fotografiu. Tak som sa k nej teda dostala. A paradoxne aj „vďaka“ konfliktu, ktorý u nás bol, sa mi naskytla možnosť stretávať množstvo zaujímavých ľudí. Cez nadácie, ktoré v tom období v Srbsku pôsobili, som sa zúčastňovala množstva tvorivých dielní a vytvárala som si kritický názor. Stále viac som si v tom období upevňovala presvedčenie, že slovo mi nestačí a chcem sa vyjadrovať aj vizuálne.

ZF:
Čo si fotila vo svojich začiatkoch?

OTS:
Boli to najmä inscenované portréty a veľa som sa hrala v tmavej komore a skúšala som. Myslela som, že je to strašne super.

Ale vlastne to bolo strašne zlé! Nikdy som však nefotila dokumentárnu fotografiu, lebo som mala strach. Raz mi vytiahli na ulici film z foťáku. To vo mne zanechalo stopy, a potom som sa bála fotiť na ulici ľudí. Takisto som nefotila vojnu, iba raz, keď som prišla domov a zbúrali mosty. To bol taký silný moment, že som ho chcela zachytiť. Celé to fotenie v mladom veku však slúžilo len na to, aby som sa lepšie zoznámila s tým médiom. Až neskôr – na škole v Bratislave som sa naučila fotografiou komunikovať smerom von.

ZF:
Ty si si na svoje vyjadrenie vybrala fotografovanie architektúry, čo nie je najľahší objekt na vyjadrenie emócií alebo príbehu. Čím ťa zaujala práve architektúra?

OTS:
Priťahovalo ma to k nej hneď od začiatku štúdia. Študovala som u profesorky Miloty Havránkovej – pre ňu bolo najdôležitejšie, aby sme našli tému. Niečo, čo nás napĺňa a chceme sa tomu venovať aj v budúcnosti. To, ako s ňou budeme pracovať, už je na nás. Ako prváčka, druháčka som si prišla stratená, ale nejako intuitívne sme všetci prišli k tomu, čo chceme robiť. Jednou z mojich prvých prác, kde som sa venovala priestoru bola zhodou okolností aj v období nástupu digitálnych fotoaparátov, ktoré boli úplne novým médiom a umožnili nám množstvo nových vecí. Zrazu sa za jazdy všetko zmenilo.

Jednou z tém semestrálnych prác boli priestory a ja som sa rozhodla ísť do galérií a vymazávať zo stálych expozícií diela, ktoré tam boli vystavené. Bolo to aj kritikou galérií a ich komunikácie s výtvarníkmi a umelcami. To, ako sa musíme snažiť, aby sme sa do nej dostali a nakoniec z nej nemáme nič, pretože aj klince si potrebujeme priniesť. Na týchto vyprázdnených priestoroch bol napísaný text „For rent“ (na prenájom), ako z realitných časopisov a vlastne som ho prenajímala. To bola teda prvá práca, ktorá sa venovala priestoru.

Architektúre ako takej som sa začala venovať aj preto, že som nepoznala Bratislavu a chcela som ju spoznať. V tom období nastal veľký developerský „boom“, a tak som začala fotiť všetky priestory, o ktorých mi ľudia hovorili, že tam mali silné zážitky a ja som ich nemala, ani som ich osobne nepoznala, pretože už boli zatvorené. Celá táto séria – „Bývalé priestory“, bola pre mňa veľmi dôležitá. Ocitla som sa vďaka nej napríklad v kúpeľoch Centrál, záhradnom kine Hviezda, v tom období sa zavrelo aj premostenie SNG atď. Bol to dlhodobejší projekt, ktorý mi umožnil zoznámiť sa s miestami. Všetky moje nasledujúce práce po roku 2002 sa potom vlastne týkali toho, že som mapovala priestor, hľadala som diery v Bratislave. Mala som pocit, že v tom období vládla obrovská apatia a mala som potrebu na to zareagovať. Občiansky aktivizmus vznikal len postupne, ale na veľa vecí už bolo neskoro. Množstvo industriálnych a technických budov a pamiatok už bolo nenávratne preč.

ZF:
Paradoxne, aj ty bývaš pri budove, ktorá už vyše 15 rokov špatí okolie bratislavskej YMC-y a je tŕňom v oku ľudí, ktorí pri nej bývajú.

OTS:
Áno a každý deň ju sledujeme. Táto budova je mementom toho, ako sa u nás zaobchádza s verejným priestorom. Úprimne, musela som sa s ňou zmieriť, pretože ju mám dennodenne pred očami. Čo ma teraz najviac hnevá, je tá škaredosť a to, že je nedostavaná. Budem rada, keď sa dokončí a celé to okolie sa skultivuje, pretože je to teraz naozaj zlé a lepšie už nebude. Rozhodla som sa nedovoliť sebe, aby som každý deň pri pohľade cez okno mala v sebe hnev a frustráciu z bratislavského „mordoru“.

ZF:
To, ako sa mení mesto zachytávaš aj naďalej. Na jeseň dokonca budeš mať výstavu, ktorá bude ukazovať, ako sa naše mesto dynamicky mení.

OTS:
Je to projekt, ktorý vzniká na základe grantu Bratislava, ktorý som minulý rok získala v rámci súťaže Slovak Press Foto – Nová Bratislava. Projekt je o mojej vlastnej zvedavosti voči novým priestorom, ktoré v Bratislave vznikajú. Pozorujem a fotografujem to, čo je pre mňa nové. Pred očami nám vzniká nová Bratislava a sú tu nové pohľady, ktoré zatiaľ nepoznáme. Pre mladých ľudí to síce bude normálna Bratislava, no pre väčšinu ľudí je nová. Najviac ma zaujíma, ako bude tá stará komunikovať s novou.

ZF:
Bývaš s rodinou v štvrti, ktorá sa tiež za posledných 20 rokov veľmi zmenila. Železničiarske byty pod stanicou mali vždy svoje čaro, ale tak isto aj pofidérnu reputáciu. Od kedy tu bývate vy?

OTS:
Ja tu bývam už od roku 2004, a keď sme sa sťahovali, povedala som môjmu manželovi Janovi, že to je ulica, kde chcem bývať, lebo som si nevedela pre svoj život predstaviť inú. Zaľúbila som sa do nej. Mám ju rada na jeseň, v zime i na jar. Má krásne obrovské gaštany a neuveriteľnú atmosféru.

Bolo to tu za tie roky, čo tu žijeme, všelijaké, ale mne to neprekážalo. Keď sme sa nasťahovali, najviac nás ľudia upozorňovali na to, že tam žijú Rómovia. Mne prišlo absurdné nad tým vôbec premýšľať. U nás v Srbsku je veľa Rómov asimilovaných do komunít a ja som bola s nimi v každodennom kontakte. Takže mi to tu nevadilo. Nájmy šli však v tejto štvrti rapídne nahor a aj to je dôvodom zmien, ktoré tu nastali. Pre niektorých ľudí bolo finančne neudržateľné tu bývať, iní sa rozhodli svoje byty predať. Otázkou však je, či to, že sa tu vymenili ľudia, je dobré alebo zlé. Je tu veľmi málo ľudí, ktorí sú rezidenti a veľa ľudí si tu len prenajíma byty. Tí sem prinášajú novú energiu, ale na druhú stranu

nemajú až taký záujem o okolie a miesto, kde žijú. Ja však dúfam, že časom sa aj toto zmení. A verím, že aj mesto pochopí, že je to unikátna ulica. Prichádza si ju pozrieť veľa turistov, takže by sme potrebovali väčšiu starostlivosť zo strany mesta. Bolo by dobré, aby to tu čistili, my to už nevládzeme robiť sami. Veľmi by tomu prispela aj rekonštrukcia Hlavnej stanice, ale aj napriek všetkému, je to ulica, kde chcem žiť a nemenila by som ju.

ZF:
Vravíš, že si zvyknutá na Rómov a menšiny, na druhú stranu sa na balkánskom polostrove odohral jeden z najkrvavejších etnických konfliktov. Ako je to vôbec možné? Kde a prečo čomu vznikajú takéto nálady?

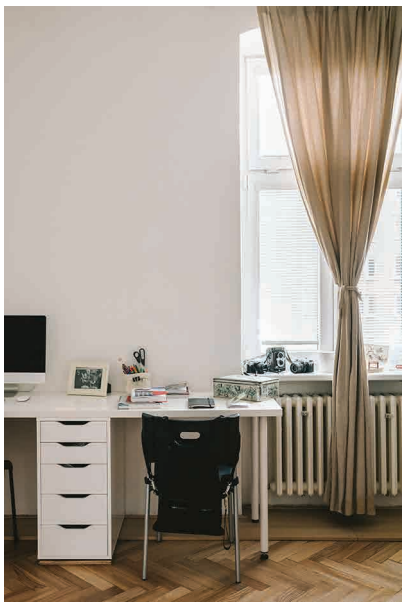

OTS:
Toto je veľmi komplexná téma a u nás je dlhá tradícia balkánskych vojen. Pochádzam z multietnického regiónu – z Vojvodiny, kde máme vyše 20 národnostných menšín a 4 úradné jazyky. Aj počas vojnových rokov bolo možné nájsť na úradných budovách nápisy po srbsky, maďarsky, slovensky a chorvátsky. Takisto máme viacjazyčné televízne vysielanie. Počas konfliktu sa dbalo na to, aby sa v tomto regióne nič zásadné nestalo, lebo by to bolo veľmi krvavé.

Nenávisť, ktorá vznikla, bola spôsobená najmä tým, že sme mali zlých politikov a hlavy štátov. Juhoslávia sa rozpadla a celá idea bratstva medzi štátmi upadla. Každý chcel meniť geografické hranice a všetci dobre vieme, čo to prináša. Je to krvavá práca. Srbi začali okupovať niečo, čo im nepatrilo. Ak sa obzrieme do histórie, určite vieme nájsť pramene toho, čo sa stalo, a že to nevzniklo zo dňa na deň. Celá frustrácia sa dlhodobo utláčala, lebo sme boli jeden štát vedený prezidentom všetkých národov – Titom. Za celé obdobie jeho vlády prichádzalo k miešaniu národov, presídľovaniu ľudí a zrazu, napríklad v Kosove bolo viac Srbov ako Albáncov. Na vysokých pozíciách v úrade boli väčšinou Srbi a to tiež neprispievalo k dobrej nálade.

ZF:
Keď sa pozriem spätne na obdobie vojny v Juhoslávii a následne toho, ako sme vnímali ľudí, ktorí odtiaľ utekali, spomínam na to, ako na obdobie nedôvery. Utečenci z bývalej Juhoslávie nemali v našich očiach najlepší cveng. Ako si to zažívala ty?

OTS:
Koncom 90. rokov som to vnímala najmä, keď som ešte nevedela poriadne po slovensky. Keď som spravila nejakú chybu v tom, čo som povedala, ľudia na mňa v obchode zazerali a zrazu mali obrovský odstup. Pultový predaj je pre cudzinca smrť. A na druhú stranu – skoro nikto nevedel po anglicky, takže to bolo veľmi ťažké.

Samozrejme, na základe toho, čo televízia a správy prinášali, sa aj ľudia správali. Veľa z nich si myslelo, že doma máme všetci kalašnikov. Ale ja si myslím, že to viac vypovedalo o frustrácii Slovákov ako o mne. Panuje tu obrovský strach z iných národností a ľudia sa vedia správať k cudzincom naozaj zle. Už len naši zahraniční

študenti, ktorí k nám prídu čo i len na semester si musia prechádzať na cudzineckej polícii peklom. V tomto sa to vôbec nezmenilo.

Dúfam však, že práve táto nastupujúca mladá generácia to zmení a nebude sa báť migrantov a neznámych vecí. Neuveria všetkému, čo sa píše v pofidérnych médiách. Najhoršie je podľa mňa všetko dávať do všeobecnej roviny a škatuľkovať ľudí.Ja sama som veľmi kritická voči tomu, čo sa v Srbsku dialo. Vďačiť za to môžem rodičom a výchove, ktorá mi ukázala, že nemám veriť všetkému, čo počujem. Preto verím, že takto treba vychovávať deti – byť kritický a otvorený.

ZF:
Aký je tvoj momentálny vzťah so Srbskom? Chodíš tam často?

OTS:
Veľmi často! Máme tam dom a pre mňa je veľmi dôležité, aby sme udržiavali kontakty, keďže tam máme celú rodinu. Na Slovensku som len ja, Jan, Lota a teraz náš pes Bob. Aj naša dcéra Lotka to tak vníma, že je to jej druhý domov, napriek tomu, že sa narodila na Slovensku. Nevedela by som svoj život predstaviť bez tej energie. Srbsko mi stále chýba a bude chýbať.

Som veľmi rada, že VŠVU má momentálne veľmi dobré vzťahy so školami z bývalej Juhoslávie, a tým pádom k nám nielen prichádzajú študovať zahraniční študenti, ale aj naši profesori odchádzajú učiť k nim. Zrazu je ten jazyk aktívny aj na našej škole a som veľmi rada, ak prídu za mnou a ja im môžem pomôcť, aby sa u nás necítili takí stratení.

ZF:
Udržuješ doma nejaké tradície, ktoré si si priniesla zo Srbska?

OTS:
Keď sa človek rozhodne odísť do zahraničia, je podľa mňa najhoršie byť nostalgický, lebo práve tá nostalgia človeka potom zabíja. Stále nie je naplno odovzdaný krajine, v ktorej žije. Ja som bola v tomto veľmi pragmatická. Odmietala som chodiť na všetky tematické párty a stretávať sa s ľuďmi len preto, že sú od nás, keďže by som sa s nimi možno ani doma nestretávala. Až keď som si založila rodinu, tak som si všimla, že v tých tradíciách opakujem mamu, ktorá opakovala po babke. Zrazu som začala piť kávu tak isto ako moji rodičia a ich starí rodičia. V nedeľu prestieram stôl tak, ako sme boli na to zvyknutí doma, a to odovzdávam aj Lotke. Ak však dodržiavame nejaké konkrétne tradície – ako napríklad pravoslávne Vianoce, tak sme väčšinou v Srbsku.

Okrem toho máme v Srbsku taký zvyk, že každá domácnosť má svojho svätého – strážcu rodiny, a vtedy sa snažím vystrojiť obed, aby sme si ho uctili. Veriaca však nie som. Bola som veľmi kritická k cirkvi za to, čo všetko počas vojny prehliadala a na čom sa spolupodieľala. Mala veľký podiel na zle, ktoré sa dialo v 90. rokoch.

ZF:
Si ako vysokoškolská pedagogička v dennom kontakte s našou mladou generáciou. Aká je?

OTS:
Sú veľmi zaujímaví a vzdelaní. Prichádzajú nabudení študovať. Na druhú stranu sa im ťažšie nachádza téma, sú zahltení informáciami, ktoré ich musíme naučiť triediť. Učíme ich diskutovať, lebo nemajú potrebu klásť otázky, radšej napíšu na „messenger“. Samozrejme, nechcem znieť ako babka. My sa tiež snažíme pri-

spôsobiť technológiám a využívaniu sociálnych sieti, ale mrzí ma, že už nevedia toľko diskutovať a zapáliť sa pre vec. My sme sa nebáli povedať si navzájom názory, i keď napríklad spolužiak s nimi nemusel súhlasiť. Myslím si však, že vnímajú tento svet omnoho otvorenejšie, len nech sa nestratia v tom množstve informácií, ktoré sa im ponúka. To je aj pre mňa ako vysokoškolského pedagóga najväčšou výzvou. A je to práca, ktorá ma napĺňa. Mám rada aj celú atmosféru, ktorú spolu so študentmi a kolegami na VŠVU vytvárame. Vždy je to iné a kreatívne.

ZF:
Ak sa vrátime späť k tvojej voľnej tvorbe, čo môžeme od teba očakávať v najbližšom období?

OTS:
Momentálne dokončujem jeden veľký vizuálny príbeh, ktorý som začala robiť o histórii a pamäti. Zaujíma ma náš vzťah k druhej svetovej vojne, lebo je podľa mňa veľmi dôležité, aby sa v súčasnosti niečo takéto nezopakovalo. Ja to riešim cez môj vlastný rodinný príbeh, rozpad Juhoslávie, vraciam sa naspäť na miesta druhej svetovej vojny. Momentálne mám hotové dve kapitoly a pracujem na tretej, ktorá to buď uzavrie, alebo mi otvorí ďalšiu. Preto ma teraz čaká roadtrip po Čiernej hore, kde sa budem venovať výskumu a mala by z toho neskôr vyjsť kniha. Pripravujem ju nielen fotograficky, ale do nej aj píšem. V rámci tohto projektu sa venujem aj téme, ktorá skúma ideu bratstva a jednoty v bývalej Juhoslávii a to, čo sa stane, keď sa puto pretrhne a ľudia sa začnú vraždiť. Na tomto pracujem spolu s mojím otcom a je to pre mňa veľmi obohacujúca vec.

Moje fotografie je možné vidieť aj na výstave v SNG – „Architekt Friedrich Weinwurm: Nová cesta“, ktorá potrvá do mája. V Kunsthalle predstavím v apríli na výstave Ilony Németh „Eastern sugar“ svoju fotografickú esej, ktorá sa venuje zániku cukrovarov na Slovensku. Ilona ma oslovila a zavolala na spoluprácu, spoločne sme ich potom navštevovali, cestovali a ja som zaniknuté cukrovary fotografovala.

Najbližšie ma však čaká práca so študentmi, ktorá vzniká práve v spolupráci s festivalom [fjúžn] v priestore Bless na Medenej. V nej reflektujú práve jeho aktuálnu tému, ktorou je dôvera. Spolu s Jurajom Blaškom, kolegom z katedry Vizuálnej komunikácie, máme na škole predmet, ktorý spája grafický dizajn a fotografiu. Volá sa „Vznik fotografickej knihy“. Učíme tam študentov, ako pripraviť knihu s grafickým dizajnérom, ako urobiť dramaturgiu knihy, čo je fotokniha a najmä, ako úspešne spolupracovať s grafickým dizajnérom. Výsledok tohto tvorivého procesu uvidíte na spomínanej výstave počas festivalu [fjúžn]. A ja som sama veľmi zvedavá na ich knihy!

HEMMET je blog, ktorý vznikol v roku 2014 z potreby zachytávať krásne bývanie a inšpiratívne príbehy našich priateľov. Za dva roky sa toho ale veľa zmenilo, a my sa už nevenujeme iba kreatívnym interiérom a ich majiteľom. Od roku 2015 aj cestujeme a odporúčame tie najlepšie miesta nielen v Bratislave.

Esej

I

Vysnívané zeme

Eva-Maria Walther

Pri všetkých nedorozumeniach majú Slováci a utečenci niečo spoločné: fascináciu a túžbu po mojom domove – Nemecku. Som nemecká doktorandka a píšem dizertačnú prácu o ľuďoch a organizáciách, ktoré na Slovensku pomáhajú utečencom a o tom, ako sa utečenci včleňujú do slovenskej spoločnosti. Reakcie prekvapenia a nedôverčivosti k Nemke na Slovensku, ktorá je tu dobrovoľne, a ktorej sa tu dokonca aj páči, sú na oboch stranách rovnaké.

Pri každom stretnutí musím porozprávať celú moju históriu. Môj vzťah so Slovenskom začal ako u mnohých cudzincov, náhodou, alebo, buďme úprimní – nehodou. Písala som magisterskú prácu o opatrovateľkách, ktoré chodia do zahraničia starať sa o starých Nemcov alebo Rakúšanov. Výskum som chcela uskutočniť v Česku, krajine, kde som po škole absolvovala rok ako dobrovoľníčka. Nevyšlo to a nakoniec som k mojej neskonalej radosti skončila na východe Slovenska. V Prešove som našla vedecký materiál, aktívnu kultúrnu scénu, prekvapivo chutný syr, dokonca aj – lásku. Osudná udalosť. Odvtedy sa sústredím vo svojej výskumnej činnosti na Slovensko, učím sa jazyk a trávim veľa času na rôznych miestach tejto peknej krajiny.

Nechať pozitívny dojem na Slováka alebo Slovenku je jednoduché: stačí sa napríklad iba trochu priučiť ich jazyku a spoločnosť to počíta ako mimoriadny fenomén. Priznám sa, že aj v Nemecku to spôsobuje veľký úžas. Prečo

by niekto chcel študovať taký malý a nevýznamný jazyk? Čudné, že nikto nepoloží takú otázku človeku, ktorý sa učí nórsky alebo dánsky jazyk – krajiny s podobným počtom obyvateľov. (Dobre, slovenčina je určite komplikovaná, ale to som zistila až neskoro). Baví ma objavovať všetky malé špecifiká slovenskej reči, kultúry, kuchyne, mentality, ale nikdy som necítila žiadny obrovský rozdiel medzi Slovenskom a Nemeckom. Sebaponižovanie a závisť mojich slovenských kamarátov ma však neustále prekvapuje. Zjavne si veľa z nich myslí, že Nemecko je skutočný raj na zemi: vysoké platy, nízka nezamestnanosť, čistota, presnosť, funkčné úrady a ďalšie neuveriteľnosti. Utečenci zase vidia Nemecko ako vítaciu a otvorenú krajinu, kde býva veľa ich blízkych a kde pravdepodobnosť získať azyl je vyššia ako na Slovensku.

Som na Slovensku menej ako rok a zoznámila som sa s mnohými problémami, ktoré tu existujú. Rovnaké komentáre typu „všetko je lepšie v Nemecku“ mi ale prekážajú. Dva milióny nemeckých detí sú ohrozené chudobou, 1,5 milióna ľudí sa uživí iba vďaka potravinovej pomoci. Pracovných pomerov na určitý čas (rok alebo dva) je stále viac. V mestách je ohromný nedostatok obytných priestorov, 47 % ľudí býva v prenájme, čo je najvyšší počet v Európe. Na dedinách nie je možne dostať sa v určitých časoch dňa na internet. Aj my máme rozpadajúce sa školy, poškodené diaľnice, skorumpovaných politikov, ibaže sa o tom nehovorí. A keby ste sa zoznámili s mojimi kolegami na univerzite, pochybovali by ste aj o koncepte nemeckej (časovej) presnosti. Čo sa týka integrácie utečencov, politická mienka sa v posledných rokoch obrátila a žiarlivosť a nenávisť sa stále viac rozširujú. Človek, ktorý nevie perfektne po nemecky si veľmi ťažko nájde vhodnú prácu, a len výnimočne mimo robotníckej oblasti. Slovenský systém privítania utečencov má síce medzery a častokrát sa improvizuje, ale vďaka nízkemu počtu a starostlivej pomoci organizácii a dobrovoľníkov je klientom poskytnuté práca a ubytovanie skôr a spoľahlivejšie ako v Nemecku.

Mohla by som pokračovať v rozčarovaní zo zasnúbenej zeme. Ale dobre viem, že zo mňa hovorí možno iba arogancia privilegovaných – je nesporné, že Nemecko je bohatá krajina. Alebo je to urazená hrdosť – keď bývam v raji na zemi, prečo rovnako vnímam, že život je niekedy príšerne ťažký? Časom som zistila, že je zbytočné prepočítavať výhody a nevýhody rôznych krajín a vzájomne sa ich snažiť vyvážiť. Niektoré z týchto aspektov sa ma týkajú, iné zasa nie. Veď kvalita života sa nedá určiť výhradne cez národnosť, lebo iné faktory hrajú rovnako veľkú alebo väčšiu rolu – aké mám povolanie, aké vzdelanie mali rodičia, bývam v meste alebo na dedine, mám cudzí vzhľad alebo meno, som žena alebo muž... Na druhej strane, neustála konfrontácia s mojím pôvodom a jej údajnej inakosti mi vnúti klásť dôležitú otázku: Čo vlastne očakávam od krajiny, aby mi umožnila spokojný život? Aké sú podmienky, pri ktorých dokážem môj potenciál naplniť?

Jednu vec mi pripomenul múdry mladý žiadateľ o azyl. „Môžem si kúpiť posteľ, ale nie dobrý spánok, môžem si zaplatiť za strážcu, ale nie pocit bezpečia.“ Pokoj, po ktorom túžil si na Slovensku našiel. Veľa utečencov je spokojných a vďačných za nový život, lebo Slovensko ponúka to, čo bolo pre nich najpodstatnejšie – mier a slobodu.

Druhý aspekt som si ujasnila počas pochodov za slušné Slovensko. Civilizovanosť a svornosť týchto podujatí na mňa hlboko zapôsobili. Prekvapila ma predovšetkým schopnosť byť sebakritický a vyvolávať nie iba politikov, ale každého jedného občana do akcie. Zmena nastane podľa demonštrantov iba vtedy, keď budeme bdelí a vytrvalí. V Nemecku sme na možnosť spolurozhodovania asi už tak zvyknutí, že si ju nevážime tak, ako by sme mali.

Žijeme v štátoch, kde je pokoj a kde má každý právo aktívne sa podieľať na vytváraní spoločenského spolužitia. To platí pre Slovensko a Nemecko rovnako, a v tom sa máme lepšie ako mnohí. Je to veľmi slušný základ, na ktorom je možno postaviť taký život, aký chceme. Dúfam, že prekonáme jedni aroganciu, druhí závisť, aby sme sa znova uvedomili naše spoločne hodnoty a chránili ich.

Esej

II

Život na Slovensku, záujem o Slovensko

Boudewijn Dekker

Pre cudzinca na Slovensku boli posledné mesiace prinajmenšom fascinujúce. Mali sme jedinečné miesto v prvom rade a pozerali sme sa na niečo, čo malo všetky prvky rozhodujúceho okamihu v modernej histórii Slovenska. Aj keď „fascinujúce“ zrejme nie to správne slovo. Nestáva sa každý deň, že sa ocitnete v situácii, keď krajinu, v ktorej žijete hlboko rozdeľuje kríza a občania sú tak nahnevaní na vládu, že sa ich tisícky rozhodnú vyjsť do ulíc rovnako, ako ich rodičia pred takmer tridsiatimi rokmi.

Počas toho, ako som situáciu pozorne sledoval a diskutoval o nej so svojimi slovenskými priateľmi a kolegami, ako aj so svojou rodinou v Holandsku, vynorilo sa mi v mysli, ako cudzincovi žijúcemu na Slovensku, niekoľko otázok. Nakoľko by mi malo záležať na tom, čo sa v tejto krajine deje, či už je to politická kríza posledných týždňov alebo niečo úplne iné? Nesiem nejakú zodpovednosť za budúcnosť tejto krajiny, alebo je to výhradne boj Slovákov?

Odpovede na tieto otázky do značnej miery zrejme závisia od toho, nakoľko sa cítite byť ako cudzinec súčasťou slovenskej spoločnosti. Z pozície niekoho, kto žije v Bratislave, čo zároveň znamená aj riziko toho, že budem trochu zovšeobecňovať, sa dá zahraničná populácia rozdeliť zhruba na dve skupiny: cudzinec, ktorý sa tu na chvíľu zastavil a cudzinec, ktorý tu chce zostať. Cudzinci, ktorí

sa tu iba na chvíľu zastavia, prichádzajú do Bratislavy pracovať na rok alebo dva, a potom odídu do inej krajiny, alebo sa vrátia domov s ruksakom plným zážitkov zo života v cudzine. Táto skupina ľudí môže mať pocit, že sa jej kríza dôvery v spoločnosti až tak netýka a stoja mimo diania v pozícii divákov, ktorí sledujú ako sa to celé pred ich očami rozohráva. Môžu byť tým všetkým fascinovaní, ale pravdepodobne necítia potrebu pridať sa k protestujúcim, pretože to priamo nezasahuje do ich životov. A podľa mňa je to úplne v poriadku.

V budúcnosti slovenskej spoločnosti však zohrávajú rolu tí cudzinci, ktorí sa tu rozhodli zostať. Sám seba jasne považujem za člena tejto skupiny. V istom momente sme sa rozhodli budovať si život na Slovensku, a preto môžeme krízou, akej sme boli nedávno svedkami, stratiť najviac. Možno sme niektorí na Slovensko prišli s tým, že sa tu len na chvíľu zastavíme, ale potom sme buď niekoho stretli, alebo sme mali iný dôvod na to, aby sme sa rozhodli tu zostať. Iní sme sem od začiatku prišli s jasným zámerom začať život v novej krajine. Bez ohľadu na to, ako sme sa sem prišli zakoreniť, rozhodli sme sa byť súčasťou slovenskej spoločnosti. Preto som presvedčený, že by sme sa mali angažovať za lepšiu budúcnosť ľudí, pretože my sme tí ľudia rovnako ako Slováci. Niekto mi raz povedal, že táto posledná kríza je krízou Slovákov, a preto sa týka len Slovákov. Mne sa to zdá veľmi krátkozraké. Ak ste sa rozhodli začať život v inej krajine, akákoľvek kríza týchto rozmerov sa vás týka, a preto by vás mala zaujímať. A je jedno, na ktorej strane politického spektra ste. Ak vás to však vôbec nezaujíma, potom je to taká pštrosia politika, ktorá hraničí s nezáujmom o vašu vlastnú budúcnosť na Slovensku či o budúcnosť vašich blízkych. Väčšina z nás sa stáva súčasťou slovenských rodín buď uzavretím manželstva, alebo inak. Preto je osud Slovenska nepochybne spätý s našim vlastným osudom. Ak sa niekto o to nezaujíma, považujem to za trochu arogantné a, úprimne, aj veľmi „cudzie“.

Hádam sa všetci v podstate dokážeme zhodnúť na tom, že okrem vlastného záujmu o budúci vývoj Slovenska, skrátka Slovákom dlžíme našu podporu na to, aby mohli vytvárať lepšiu budúcnosť pre nás všetkých. Bez ohľadu na pocit podráždenosti, ktorý ako cudzinci môžeme zažívať v súvislosti s často nevysvetliteľnou byrokraciou, cudzineckou políciou a inými zvláštnosťami slovenskej spoločnosti, niet pochýb o tom, že všetci, ktorí sme tu zapustili korene, máme pocit prijatia, dôvery a spolupatričnosti, ktoré nám Slováci prejavujú. Veľakrát som už písal o tom, ako rýchlo som sa začal cítiť súčasťou slovenskej spoločnosti, ako ma tu ľudia prijali a vzali medzi seba. Ich štedrosť sa zdá byť bezhraničná a ich tolerancia voči iným kultúram nekonečná. Postarali sa o mňa, keď som sem prišiel a bol som stratený v jazyku, ktorému som nerozumel. Odkedy som sa na Slovensko pred viac ako piatimi rokmi prisťahoval, ani na chvíľu som nemal pocit, že by sa Slováci ku mne správali ako k cudzincovi. Vždy sa ku mne správali ako k jednému z nich, tak prečo by som sa k nim ja mal správať inak?

Kolektívne sme zodpovední za budúcnosť našich detí, či už sú to deti slovenské, americké, africké, čínske, alebo, ako v mojom prípade, holandské. Slovensko sme si vybrali za pôdu, z ktorej chceme, aby vyrástli naše stromy bez ohľadu na to, akej sme národnosti. Osud Slovenska je aj našim osudom. Som presvedčený o tom, že by nás to všetkých malo zaujímať, pretože zápas Slovákov je aj našim zápasom.

Esej

III

O novom domove a zlých učiteľkách

Anastasia Sevastyanova

Žijem na Slovensku, kde som vyrástla v rodine cudzincov – ľudí, ktorí už v zrelom veku prišli do absolútne novej krajiny, v ktorej si chceli vybudovať lepší, dôstojnejší život. Presťahovali sme sa z Moskvy, obrovského veľkomesta, kde som sa narodila a vyrastala. Prišli sme sa do cudzieho prostredia a každý člen rodiny toto sťahovanie niesol inak.

Ako malé dieťa som sťahovanie vnímala ako dobrodružstvo, ako niečo prirodzené, neštvala ma neznalosť jazyka či nevraživé prvé pohľady spolužiakov v slovenskej škole, ktorí na mňa ukazovali prstom. Až o pár rokov neskôr som začala vnímať rozdiely medzi mnou a inými deťmi, až potom prišli tie ťažšie časy – zo začiatku moje slovenské dobrodružstvo bolo príjemnou skúsenosťou. Jazyk som sa naučila rýchlo, novej spoločnosti som sa prispôsobila rovnako rýchlo. Aj keď som často cestovala do Ruska a nastúpila do školy aj tam, necítila som sa nejako znevýhodnená. Slovensko začalo znamenať domov viac ako ruské veľkomesto, aj keď deti sa ma stále trochu stránili.

Rodičia to niesli ťažšie. Málokto po ceste do inej krajiny vie priznať, že nikdy nezapadol úplne. Moji rodičia nezapadli. Či už jazykovo alebo kultúrne, ich národná identita je veľmi hlboko zakorenená a definuje ich až príliš silno. Nežijú tu v čisto ruskej komunite, majú aj slovenských kamarátov, ale stále sa

musia vracať do Moskvy. Ja som bola čistý list a myslela som si, že som zapadla, že chémia zafungovala, ale ani to nakoniec nebolo také samozrejmé.

Už od začiatku som chcela svojmu novému domovu dôverovať, žiť v novej krajine s pocitom bezpečia, ktorý v Rusku ľudia nemajú. Svojej krajine veria žalostne málo a necítia sa v nej neohrozene, skôr naopak. Chýba im vnútorný pokoj, ktorý na Slovensku má skoro každý. Pod pojmom vnútorný pokoj nemyslím hľadanie zenu či samého seba, skôr ten subjektívny pocit, že si človek žije pokojným životom, nerušenom nekonečnými zápchami, ľuďmi, ktorí sa stále niekam ponáhľajú či nevraživými pohľadmi na ulici. Rusko zlé veci, ktoré sa tam dejú, nespájajú, ale trhajú na malé kúsky. Slovensko dokáže trúchliť a radovať sa spolu. Je tu väčší cit pre súdržnosť, v dobrom aj zlom zmysle tohto slova.

Nech moja snaha o „poslovenčenie sa“ bola akákoľvek, už na základnej škole som pochopila, že moja národná identita je oveľa väčšou otázkou, ako sa pôvodne zdala. A ani nie tak pre mňa, ako pre moje okolie. Že dôverovať novej krajine je oveľa ťažšie, keď sa človek, a hlavne dieťa, stretáva s ničím nepodloženou xenofóbiou a musí sa hanbiť za to, kým je.

Posmešky a vtipy od iných detí som nevnímala. Deti vedia byť kruté, hlavne podporované rodičmi. Prišlo mi to nespravodlivé, ale rozumela som, prečo sa mi smejú, že som z Ruska. Je to predsa niečo, čo oni nie sú.

Jedného dňa som ale prišla do školy, ako každé ráno. Na hodine po mne začal spolužiak pokrikovať nejaké hlúposti ohľadom môjho pôvodu, otočila som sa naňho a pokojne ho poprosila, aby prestal. Vtedy po mne začala kričať učiteľka. Povedala mi, že ako Ruska mám sedieť na svojom mieste a čušať, aj keď ma urážajú. Spolužiak sa na tom veľmi pobavil. Vtedy sa otázka toho, kto vlastne som, objavila ako veľký červený výkričník. A odvtedy nikam nezmizla. Tento drobný prejav xenofóbie, ktorý si hlúpa učiteľka vybila na nič netušiacej žiačke, ma veľmi poznačil.

Moje vnímanie môjho nového domova bolo naštrbené. Mohla som mať akokoľvek dobré známky zo slovenčiny, mohla som písať výborné slohy, naučiť sa variť halušky, ale nálepka „SOM RUSKA“, nikam nezmizla. Zrazu som sa od okolia líšila, cítila som to a nehorázne som sa za to hanbila. Moja „ruskosť“ síce bola mojím plusom, rozširovala mi obzory, mala som v sebe dve silné kultúry, ale vtedy som to tak nevnímala. Bola som iná, zjavne to o mne vedeli aj učitelia (ktorí by mali byť morálnou autoritou) a ja som s tým nič nemohla urobiť. Ako keby som sa narodila s tretím uchom na čele alebo chvostom, ktorý sa nedá odrezať.

Tak veľmi som chcela zapadnúť do svojej novej krajiny, až som strácala samú seba. Reálne som netušila, kto som, kde chcem žiť, čo sa mi páči. Odmietala som všetko ruské, ale zároveň sa to nedalo, veď celú rodinu som mala tam, neustále som prichádzala do kontaktu s ruskými knihami či ruským jazykom.

Neviem, čo ma naučilo mať rada svoju identitu. Asi to, že som zrazu prijala, že stopercentná Ruska či Slovenka nebudem nikdy, že presne zadefinovanú národnosť jednoducho nebudem mať. Zmieriť sa s tým bolo ťažké, hlavne pre dospievajúceho človeka, ktorý zvykne svet vnímať ako „buď – alebo“, ale bol to jeden z krokov, ktorý mi umožnil mať Slovensko ešte radšej. A prestať neznášať svoju rodnú krajinu, nech sa deje čo sa deje. Ten prerod si nepamätám, neviem kedy nastal. Začala som viac vnímať dejiny svojej rodiny, skúmať oblasti, z ktorých pochádzali moji predkovia, viac sa zaujímať o to, čo som si so sebou na Slovensko vlastne priniesla.

Chcem však byť Slovenka. Myslím, čo sa týka dokladov a štátnej príslušnosti. Žijem na Slovensku, som tu dlho, chcem tu napríklad voliť. Okrem toho, chcem cestovať s európskym pasom, lebo to je jednoduchšie (nech to znie akokoľvek vypočítavo). Ako Ruska všade potrebujem víza, ktoré sa často veľmi komplikovane získavajú. Chcem jednoduchší život v krajine, o ktorej si myslím, že mi v nej bude lepšie ako tam, kde som sa narodila. A teraz o sebe nehovorím, že som Slovenka ako repa a celý

III

život tu budem žiť – predsa len, moje dve identity mi umožnili vnímať krajinu ako domov, ale nebyť ku nej pripútaná reťazou.

Teraz už nik nezistí, či som Ruska alebo Slovenka. Roky ubehli, slovenčina je jazykom, ktorý ovládam bez prízvuku, študujem na slovenskej vysokej škole a mám veľmi veľa slovenských kamarátov. Nezostala som ako Ruska čušať, ako mi tá žena poradila, skôr svoj pôvod využívam vo svoj prospech. A nehanbím sa za seba. Nedávno som si na počesť tohto zmierenia dala na ruku vytetovať ornament, kde je polovica zo slovenskej modrotlače a polovica z ruskej gželskej keramiky. Lebo tak sa cítim aj ja – mám európsky nadhľad, ale zároveň spomienky z obrovskej krajiny s neuveriteľnou históriou a kultúrou, na ktorú som pyšná.

Stretávam mnohých ľudí, ktorí pochádzajú z Ruska alebo Ukrajiny, prípadne iných okolitých krajín. Sú to ľudia, čo si odstáli dlhánske nočné rady na cudzineckej polícii v Bratislave s malými deťmi, učia sa jazyk, budujú si absolútne iný život ako je ten, čo mali predtým. A každý jeden má skúsenosť so zlou pani učiteľkou s komplexom menejcennosti. Každý jeden sa zamýšľa nad tým, kto vlastne je. Je to otázka všetkých cudzincov, ktorí si tu budujú nový domov. Úplne sa odovzdávajú svojej novej úlohe, novej realite, do ktorej sa dostali.

Priala by som si, keby aj cudzinci, aj Slováci si o kúsok viac verili. Aby cudzinci verili, že v novom domove sa budú mať lepšie, že získajú svoju novú, medzinárodnú identitu bez toho, aby boli za to odsúdení, aby sa jej museli doprosovať. Aby ju chceli získať, zdôveriť sa novému štátu, novým ľudom, novým kamarátom a známym. Aby Slováci verili, že tí ľudia, čo nechali všetko tak a prišli sem, nie sú hrozbou, že nebudú robiť neplechu a nemali by len sedieť a čušať. A nech si všetky učiteľky s hnusným komplexom trhnú.

Časom som zistila, že je zbytočné prepočítavať výhody a nevýhody rôznych krajín a vzájomne sa ich snažiť vyvážiť. Niektoré z týchto aspektov sa ma týkajú, iné zasa nie. Veď kvalita života sa nedá určiť výhradne cez národnosť.

Eva-Maria Walther

Nakoľko by mi malo záležať na tom, čo sa v tejto krajine deje, či už je to politická kríza posledných týždňov alebo niečo úplne iné? Nesiem nejakú zodpovednosť za budúcnosť tejto krajiny, alebo je to výhradne boj Slovákov?

Boudewijn Dekker

Rusko zlé veci, ktoré sa tam dejú, nespájajú, ale trhajú na malé kúsky. Slovensko dokáže trúchliť a radovať sa spolu. Je tu väčší cit pre súdržnosť, v dobrom aj zlom zmysle tohto slova.

Anastasia Sevastyanova

foto Matej Hakar (I,III) & Aleš Vojtášek (II, III)

trast

Magazín 13. ročníka festivalu [fjúžn]
vydala Nadácia Milana Šimečku,
Panenská 4, 811 03 Bratislava

pripravila Anna Jacková
fotografia na obálke Aleš Vojtášek
dizajn a grafická úprava Matúš Hnát
tlač DIW | print & studio www.diw.sk
manažér festivalu Martin Brix

www.fjuzn.sk
nms@nadaciams.sk
www.multikulti.sk
© 2018

ISBN 978-80-89008-55-1

Festival [fjúžn] organizuje Nadácia Milana Šimečku

Festival z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia

Finanční partneri

Mediálni partneri

13. ROČNÍK FESTIVALU [fjúžn]
VZNIKOL V SPOLUPRÁCI S
ajlavmjuzik
AMITY o.z.
Anasoft litera
Árpád Korpás
Art Cafe Banská Štiavnica
Artforum
Bilingválne gymnázium C. S. Lewisa
Bless
Bukowski Bar
Čerstvé Ovocie
České centrum v Bratislave
Creative Mornings
Curatorial Studies Institute
Dobrý trh na Jakubáku
EduDrama
Eduma
Francúzsky inštitút na Slovensku
FUGA
HateFree Culture
ICORN – International Cities Of Refuge Network
Internationals Bratislava
Islamská nadácia na Slovensku
Ivor Švihran z M_P_ BA
Joke's On You
Kalab
Karloveská knižnica
KC Dunaj
Kino Lumière
KS Impulz
Lab.cafe
literarnyklub.sk
Mareena
Marián Prevendarčík
Mäss
MIXáčik nízkoprahové rodinné centrum
MMC
Nadácia otvorenej spoločnosti
Nová Cvernovka
Nu Spirit Bar
Open Gallery
Punkt
Reggae Callin'
Slovenská národná galéria
Španielske veľvyslanectvo
Superar Slovakia
Tamèrantong!
Tanečné divadlo Ifjú Szivek
Ticho a spol.
Ulita
Veľký kostol – Evanjelický cirkevný zbor Bratislava Staré Mesto
Veľvyslanectvo Holandského kráľovstva
Visegrad Film Forum
Vydavateľstvo Absynt
Vysoká škola výtvarných umení v Bratisave – Katedra fotografie a nových médií a Katedra vizuálnej komunikácie
Welcome to Bratislava
YŪZŪ House

DEŇ OTOVRENÝCH KOMUNÍT
VZNIKOL V SPOLUPRÁCI S
Amnesty International Slovensko
Asia Info Center
Bahájske spoločenstvo v Bratislave
Dom Quo Vadis
Internationals Bratislava
Islamská nadácia na Slovensku
KALAB Krajanské centrum a galéria
KC Dunaj
Komunitné centrum Mareena
Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM)
Next Apache
Slovenská humanitná rada

[fjúžn]

DÔVERA

20.4—27.4.2018

BRATISLAVA

13. ROČNÍK
FESTIVALU
NOVÝCH
MENŠÍN
ORGANIZUJE
NADÁCIA
MILANA
ŠIMEČKU
↘ fjuzn.sk

FESTIVAL
ZVEREJNÝCH
ZDROJOV PODPORIL

fond
na podporu
umenia

Bratislavský
samosprávny
kraj

AC/E
ACCIÓN CULTURAL
ESPAÑOLA

BRATISLAVA

bigmedia
PREMIUM OUTDOOR

RÁDIO_FM

CITYLIFE.SK

BKIS

PREDPREDAJ.sk